

A FŐBB TÁRSADALMI FOLYAMATOK, 1981 – 1985 (II.)

DR. VUKOVICH GYÖRGY

A tanulmány első részében (*Statistikai Szemle* 1986. évi 11. sz. 1053–1064. old.) a szerző a társadalmi struktúrában az elmúlt tervidőszak folyamán bekövetkezett változásokat, ezen belül a munkaerőhelyzetet, a társadalmi mobilitást és a településszerkezet változásait, valamint a népesedési folyamatok alakulását, az oktatás társadalmi szerepét tekintette át. A második részben az életkörülmények alakulását és a társadalmi beilleszkedési zavarokat elemzi.

AZ ÉLETKÖRÜLMÉNYEK ALAKULÁSA

A családok, háztartások életkörülményeinek vizsgálatában az utóbbi években egyre nagyobb szerep jut a lakóhelynek, a település jellegének, infrastrukturális ellátottságának. Ezért az életkörülmények alakulását különösen fontos települési szintek szerint vizsgálni. Az itt ismertetett adatok 1981–1982-re vonatkoznak, és bizonyos megszorításokkal a hatodik ötéves tervidőszaki átlagos helyzet leírásának foghatók fel. Az adatok forrása a 9 felvételből álló, az életkörülmények anyagi–tárgyi feltételeit és az életmódot kutató vizsgálat. Abból a célból, hogy az életkörülmények vizsgálata finomítható legyen, olyan városkategóriákat alkalmaztunk, amelyek a szokásos államigazgatási csoportosításnál részletesebbek, és az életmódbeli különbségek feltárására alkalmasabbak.

A települések infrastrukturális ellátottságát mérő mutató alapján még a városi lakosság jelentős része sem lakik teljesen vagy jól ellátott településeken. A kulturális, egészségügyi, kereskedelmi, szolgáltatási, közigazgatási intézményekkel, munkahellyel való ellátottság vagy a csatornázottság, az úthálózat kiépítettségi foka a mezővárosokban és az 1970 után városi rangra emelt új kisvárosokban lakók több mint 80 százaléka számára nem nyújtja a városoktól elvárható szintet. A mutató a kiemelt fejlesztéseket tükrözi: a megyeszékhelyek kivétel nélkül városias jellegűek – és ugyanez mondható el tradicionális városaink többségéről –, de e településeken kívül a városiasság csak az ipartelepítés vonzataként született meg az új iparvárosokban.

Környezeti ártalmak

A városokban a lakosság fele számolt be környezeti ártalomról (zaj, levegőszennyezés, az utca piszkossága): Budapesten 54, a megyeszékhelyeken 44, az új iparvárosokban 56 százalék. De a fejlesztési preferenciákból nem részesült városainkban sem jobb a helyzet: a tradicionális városok lakosságának 48, a mezővárosok lakosságának 42 százaléka, az új kisvárosok háztartásainak 45 százaléka

számolt be környezetszennyezésről. A nagyobb falvakban jobb a helyzet: az 5000 lélekszámnál nagyobb települések lakosságának 35–36 százaléka él saját véleménye szerint kedvezőtlen környezetben.

A háztartások jövedelmi helyzete

A háztartások jövedelmi helyzetét és bizonyos értelemben életformáját is méri a nyaralóval, egyéb ingatlannal (telekkel) és gépkocsival való ellátottságuk. A nyaraló városi (nagyvárosi) jelenség. Országosan – a felvétel adatai szerint – a háztartások 3,4 százalékának van kiemelt helyen, 1,2 százalékának egyéb helyen nyaralója. A budapesti megfelelő arányok: 9,9, illetve 1,2 százalék. A fővárosban belül is vannak különbségek.

Az életkörülményeket – egyrészt a családi jövedelmet és fogyasztást, másrészt a szabadidő eltöltését – Magyarországon döntő módon meghatározza a háztartási (kiszolgáló) gazdaság megléte, illetve működtetésének módja.

A háztartások a kisgazdaság jellege, típusa alapján hat kategóriába sorolhatók:

1. nincs gazdasága (országosan 40 százalék);
2. jelentéktelen gazdasága van, azaz egyetlen termékből sem állít elő a háztartás anyját, hogy elérje az önellátás szintjét (9%);
3. legalább egy termékből önellátó szintű, de az önellátást nem haladja meg a háztartás (18%);
4. van olyan termék, amelynek termelése meghaladja az önellátás szintjét, ez a terméktöbblet azonban nem jelentős (15%);
5. egy termékből jelentős többletet termelnek a gazdaságban (14%);
6. több olyan terméke van, amelyből jelentős többletet állít elő a háztartás (4%).

A kisgazdaság nemcsak falusi jelenség, bár nagyvárosainkban az országos átlaghoz viszonyítva természetesen elenyésző. Budapesten a háztartások 18 százalékának, a megyeszékhelyeken 31 százalékának van gazdasága, de ezek nagyobb része is a jelentéktelen, és az önellátó kategóriába tartozik (főleg hobbi-telek). (Megjegyezzük, hogy a fővárosban elsősorban a falusias külvárosokban élők rendelkeznek gazdasággal.) A fővárosban és a megyeszékhelyeken a gazdasággal rendelkező háztartások közül minden tizediknek van tőkebefektetést igénylő speciális felszerelése. A tradicionális városokban már közelíti, az új iparvárosokban majdnem eléri a gazdasággal rendelkezők aránya az országos átlagot (46, illetve 55 százalék).

Gazdálkodási hagyománnyal rendelkező településeinkben a gazdaság funkciója is más: a legkisebb településeket leszámítva, a mezővárosokban jelenik meg legnagyobb arányban a gazdálkodók között az egyértelműen piacra termelő háztartás (egy, illetve több termékből saját szükségleten felül termelők), és meglepően magas a gazdaságukba befektetést eszközölők aránya is.

A szabadidő eltöltése

A községekben lakó háztartásfőknek több mint kétharmada rendszeresen végez mezőgazdasági munkát, de még a mezővárosokban és az új kisvárosokban lakók fele is rendszeresen dolgozik a gazdaságban. Ez természetesen meghatározza azt is, hogyan tölthetik szabadidejüket.

A felvételt megelőző két hónapban a háztartásfők 53 százaléka csak otthon töltötte a hétvégét; nem mozdult ki otthonról hosszabb időre, nem utazott el, nem ment kirándulni, még rokoni látogatásra sem. A legalacsonyabb az otthonról ki

nem mozdulók aránya Budapest belvárosában (25⁰/₀), a legmagasabb az apró- és törpefalvakban (78–86⁰/₀).

A hosszabb környezetváltozással összekapcsolt pihenés, üdülés iránti természetes igény még annyira sem jellemző a háztartásokra, mint a hétvégi kimozdulás otthonról. A háztartásfők 73 százaléka egyáltalán nem üdült az összeírást megelőző évben. A lakóhelycsoportok szerinti különbségek a hétvégi otthonmaradás tükörképei. A legnagyobb arányban a főváros belvárosából, iparnegyedeiből, zöldövezetéből mentek üdülni (47–48 százalékban). A legmagasabb arány is csak azt jelenti, hogy minden második háztartás üdült; a kisebb falvakban viszont csak minden tizedik. Az üdülés gyakorisága lakócsoportok szerint nem csökken folyamatosan a települési hierarchiával.

A napi szabadidő – nem munkával való – eltöltésének egyetlen országosan elterjedt formája a tv-nézés, amely településszintenként lényegtelen eltéréseket mutat. A városi rendszeres tv-nézők aránya 99, a kisvárosi, falusi arány 95–97 százalék körül van. Minden egyéb, ún. kulturális szabadidő-tevékenység (olvasás, könyvtárba járás, színház-, hangverseny-látogatás, mozi-, meccs-, kultúrház-, múzeum-látogatás, aktív sportolás vagy amatőr művészeti tevékenység) már jelentős települési differenciát mutat. A különbségek oka nagyjából feltehetően nem maga a lakóhely, a település jellege – bár a kulturális intézményekkel való ellátottság korántsem egyenletes – hanem a különböző településcsoportokban lakók eltérő társadalmi szerkezete, demográfiai összetétele, szokásai és lehetőségei is.

Közművelődés

A települések művelődési intézményekkel való ellátottságában a hatodik ötéves tervidőszakban nem történt változás. A települések 80–85 százaléka rendelkezik az alapvető kulturális intézményekkel, mozival, könyvtárral, közel 90 százaléka művelődési otthonnal. Ebben az ötéves tervben több kezdeményezés célozta az intézmények gazdaságossági alapon történő működtetését, a meglévő intézmények többfunkciós kihasználását.

Az utóbbi években kialakult művelődési szokásokra még mindig az egyoldalúság jellemző. A rendelkezésre álló eszközök és szolgáltatások kihasználása messze a lehetőségek alatt marad. A lakosságnak mintegy fele kizárólag azokkal a művelődési eszközökkel él, amelyek otthonában rendelkezésre állnak: televíziót néz, rádiót hallgat, újságot olvas, könyvet olvas, zenét hallgat.

Elenyészően kevés, mindössze 3 százalékra tehető a kultúra iránt teljesen passzívák aránya, és főként az idősebb, kevésbé iskolázott lakosokból kerül ki. Mindamelllett a 10 éven felüli népességből mintegy 3 millióra becsülhető azok száma, akik nem olvasnak könyvet (beleértve a szépirodalmat, az ismeretterjesztő és a szakirodalmat), és közel 2 millióan egyetlen folyóiratot sem olvasnak.

Lakáshelyzet

A hatodik ötéves terv lakásépítési eredményei összességében megközelítették a középtávú tervben előirányzott lakásszám alsó határát, de belső összetételükben, illetve a tervidőszak elején megfogalmazott fő lakáspolitikai célokat illetően eltértek attól. A tervezett 370–390 000 lakásból 369 700 megvalósult, az állami- és magánépítés aránya az előirányzott 30:70 aránnyal szemben csak 22:78 volt.¹

¹ A 30:70 arány a középtávú terv előirányzata volt, amelyet az éves tervek azután jelentősen módosítottak. A megvalósult arányok megfelelnek a módosított terveknek.

10. tábla

Lakásépítés, 1981–1985

Év	Összes felépült lakás (darab)	Ebből:	
		állami erőből	magán-erőből
1981	76 975	22 772	54 203
1982	75 556	19 092	56 464
1983	74 214	16 569	57 645
1984	70 432	10 094	60 338
1985	72 507	12 967	59 540
<i>Együtt</i>	<i>369 684</i>	<i>81 494</i>	<i>288 190</i>

Tehát a terv alsó határa közelében való teljesítését a tervet 8 százalékkal meghaladó magánépítések eredményezték. Hozzá kell tenni, hogy 1985-ben már csökkent a magán-lakásépítés is, amely az ebben az építési formában rejlő tartalékok fokozatos kimerülését jelzi. Erre utalnak az OTP-nél rendelkezésre álló – a megkezdett építkezések csökkenéséről tanúskodó – adatok is.

Az újonnan épített lakások átlagos alapterülete az állami lakásoknál nem változott, a magánlakásoknál viszont 10 négyzetméterrel növekedett.

11. tábla

Az épített lakások átlagos alapterülete

Lakásépítés	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
	évben (négyzetméter)				
Állami erőből	54	54	54	54	54
Magán-erőből	76	76	79	82	86
<i>Együtt</i>	<i>70</i>	<i>70</i>	<i>73</i>	<i>78</i>	<i>80</i>

Az összes épített lakás nagyságának hasonló mértékű emelkedését tehát a magán-erővel épített lakások alapterületének növekedése eredményezte.

A lakásellátás színvonala igen ellentmondásosan alakult az elmúlt középtávú terv folyamán. Míg a negyedik, különösen az ötödik ötéves terv a korábbi időszakokhoz képest folyamatos és egyértelmű fejlődést hozott, addig az 1981 és 1985 közötti időszakban megtorpanásról, egyes területeken a feltételek nehezedeéséről, rosszabbodásáról lehet beszámolni. A gazdasági környezet romlása – ha nem is mindenhol, áttételek nélkül – erősen éreztette hatását a lakásellátás területén is.

A lakáspolitikai cselekvési programját, fő céljait külön kiemelt kormányprogramban rögzítették. A tervidőszak elején kiadott dokumentum még nem tartalmazta a gazdasági helyzet nehezedeéséből következő megszorításokat, a források csökkenésére adott válaszokat, ezek az 1983 elejétől életbe lépő új lakásgazdálkodási jogszabályokban láttak napvilágot. Az elmúlt középtávú terv megítélése azért is bonyolult feladat, mert e két jogszabályrendszer és intézkedési terv – bár folyamatában értelem szerűen követte a gazdaságban lezajló eseményeket – sok tekintetben egymásnak ellentmondó elemeket is tartalmazott. A legfontosabb, az állami lakásépítés csökkenése. Az előirányzott 30–70 százalékos állami–magánépítési arány csak 1981-ben valósult meg, és volt olyan év, hogy az állami lakásépítés

pítés aránya mindössze 14 százalék volt, a tervidőszak összességében pedig 22 százalékot tett ki.

A másik fontos eltérés, hogy a korábbi tervidőszakban jelentős eredményeket hozó extenzív, a lakásépítés fokozására alapuló fejlesztés lehetőségeinek kimerülésével – a gazdaság egyéb területeihez hasonlóan – itt is nagyobb szerepet kaptak a rentabilitást javító, a belső tartalékok jobb kihasználását célzó intézkedések. Ezek bevezetésével tervezték ellensúlyozni a lakásépítés csökkenéséből adódó nehézségeket.

Az elmúlt két és fél, három év tapasztalatai összességükben arra utalnak, hogy – bár néhány területen születtek tartalmukban pozitív intézkedések – az anyagi források elvonásának ellentételezését még nem sikerült maradéktalanul megtalálni. Ez főleg abból érezhető, hogy az állami lakáshoz jutás lehetőségeinek csökkenésével párhuzamosan a magán-lakásépítés területén nem sikerült a fizetőképes kereslet és a lakásárak távolságát érdemben csökkenteni.

A tanácsi lakásgazdálkodásban is volt némi előrelépés, de a cserékben, a visszavásárlásokban, a lépcsőzetes lakáshoz jutásban rejlő lehetőségek nem tudták pótolni az új lakások építésének csökkenését. Míg 1982-ben 58 900 lakást osztottak el a tanácsok, és ez 10 000-rel több volt, mint 1981-ben, 1983-ban már ismét csak 48 800 volt az elosztott lakások száma, azóta pedig tovább csökkent: 1984-ben 45 000, az elmúlt évben mintegy 42 000. Egyelőre érdemi javulás az ingatlankezelés területén sem tapasztalható, holott a tervek egyik fő eleme az volt, hogy a kieső új lakások számát a régiók fokozottabb ütemű felújításával, korszerűsítésével pótolják. Az ingatlankezelés fő mutatói a hatodik ötéves tervben lényegében nem változtak, sőt a lakóházjavításra fordított összeg elmúlt évi növekedése ellenére sem nőtt a felújított és korszerűsített lakások száma.

12. tábla

Az ingatlankezelés összefoglaló adatai, 1981–1985

Év	A bérlemények	Ebből lakásbérlemény	A lakóházjavításra fordított összeg	Befolyt bér	Ebből lakásbér	Teljesen felújított épületek	Ezekben levő bérlemények	Korszerűsített lakások
	száma (ezer darab)		millió forint			száma (darab)		
1981	855,0	760,9	7 298	4 549	2 363	2 152	21 047	15 936
1982	863,0	766,7	8 687	4 674	2 432	2 403	21 317	17 297
1983	872,4	773,5	9 296	5 214	2 953	2 291	20 811	18 919
1984	876,9	775,4	8 672	5 953	3 651	2 174	20 881	16 054
1985	881,6	780,4	10 014	6 437	4 120	1 929	18 528	16 732

A lakásigénylők száma 1981 elején 438 000 volt. Ez a szám 1981. május végére, az igénylések megújítása után 253 000-re csökkent, 1981-ben, majd 1982-ben az igények számának növekedése ismét elérte az évi 20 000-et, amely azonos volt az 1970-es évek végén tapasztalt növekedéssel. Az 1983 elején életbe lépő új jogszabályok az igénylések ismételt megújítását is előírták, illetve ezt – összhangban a jogszabályok alapelveivel – összekapcsolták az igénylési letét bevezetésével. 1984 elején a lakásigények száma így 164 244 családra, az év végéig 155 795-re csökkent. A nyilvántartott lakásigények csökkenése nem a helyzet javulását, hanem új problémák megjelenését mutatta. A „megszűnt” lakásigények 45 százaléka nem

igénykielégítés, hanem az igényléstől való visszalépés miatt következett be. Ez utóbbi családok egy része a jóval nehezebb anyagi feltételekkel járó magánépítéssel próbálkozik, de jelentős azok száma is, akik jelenleg semmilyen építési formában nem tudják megfizetni a lakáshoz jutás költségeit.

Az elmúlt évben ismét nőtt (1,5 százalékkal) az igénylők száma.

13. tábla

A lakásigénylők számának alakulása

Terület	1981.	1981.	1982.	1983.	1983.	1984.	1985.	1986.*
	évben							
Budapest . . .	185 845	99 210	101 360	108 649	55 607	59 046	51 398	55 419
Megyei városok .	85 421	49 652	55 244	56 024	33 455	33 999	33 892	33 070
Többi város . .	152 844	97 271	106 633	116 479	65 900	66 578	65 946	67 050
Községek . . .	13 607	7 292	9 232	9 907	4 855	4 621	4 559	2 576
Összesen	437 717	253 425	272 469	291 059	159 817	164 244	155 795	158 115
	Változás az előző évhez képest (százalék)							
Budapest . . .	+5,5	-46,6	+2,2	+7,2	-48,8	+6,1	-13,0	+7,8
Megyei városok .	+9,2	-58,1	+11,3	+1,4	-40,3	+1,6	-0,3	-2,4
Többi város . .	+3,9	-36,4	+9,6	+9,2	-43,4	+1,0	-0,9	+1,7
Községek . . .	+16,0	-46,4	+26,6	+7,3	-51,0	-4,8	-1,3	-43,5
Összesen	+5,9	-42,1	+7,5	+6,8	-45,1	+2,8	-5,1	+1,5

* Előzetes adatok.

Megjegyzés. Az adatok túlnyomórészt január 1-ére vonatkoznak, kivéve az 1981. évi második oszlop adatait, melyek május 31-ére, és az 1983. évi második oszlop adatait, melyek június 30-ára vonatkoznak.

Kiemelt rétegek lakáshoz jutása

A lakáshoz jutás feltételeinek általános nehezedésével párhuzamosan fokozottabb teret kaptak azok a törekvések, amelyek a támogatásokat bizonyos kiemelt rétegek lakáshoz jutásának segítésére kívánták összpontosítani. Ezeknek az elképzeléseknek az az alapja, hogy a lakáshelyzet fő feszültségforrása, a lakáshoz jutás esélyeinek romlása a főváros és néhány nagyváros mellett éppen e népességcsoportokban koncentrálódik. Az intézkedések részben szociálpolitikai, részben a tanácsi lakásgazdálkodásban rejlő belső lehetőségek kihasználására, illetve a hitelkonstrukciók kedvezőbbé tételére és bizonyos tanácsi pénzeszközök átcsoportosítására irányultak. E tekintetben elsősorban a szociálpolitikai kedvezmény és a hitelfeltételek javítása volt a legfontosabb. Ezenkívül a fiatal házaspár- és többgyermekes tanácsi lakásigénylő családok lakáshoz juttatására a tanácsok külön programot készítettek. Ennek az volt a célja, hogy – feltárva a lakásgazdálkodásban, illetve az ún. helyi támogatásban rejlő összes tartalékot – 1984 és 1986 között, három év alatt a terv kezdő évében jelentkező összes ilyen igényt kielégítsék. Ma már megállapítható, hogy az összes lakásigénylő 43 százalékát kitevő, itt számba jöhető családok 85–89 százalékának, körülbelül 60 000 családnak tudják így a helyzetét megoldani. Ezek közül mintegy 52 000-nek vevő- vagy bérlőkijelölés útján, további mintegy 8000 igénylőnek közvetett módon, építési kölcsön vagy kedvezményes telek juttatásával. A másik fontos tapasztalat, hogy a programok éppen a fővárosban és a nagyobb városokban nem teljesülnek időarányosan. Jelenlegi ismereteink szerint ezeken a településeken még legalább további két év szükséges az igények kielégítéséhez.

A fiatal házasok lakáshoz jutási esélyeinek rosszabbodásához hozzájárul, hogy a kisebb készpénzterhet igénylő lakásformák aránya erősen csökkent, főleg az elmúlt két évben. Ez valamennyi igénylőt érintette ugyan, de a szükséges előtörlesztés, illetve a saját erőből fizetendő összeg növekedése talán e csoportban a legnagyobb. Így a fiatalok helyzete nem csupán abszolút értelemben, vagyis a felépülő és elosztható lakások számának csökkenése miatt romlik. Relatív távolodás is tapasztalható, amit az is mutat, hogy a fiatalok körében az igényről való lemondás az összes igénylők között tapasztalható azonos arányú, amely figyelembe véve a pályakezdés nehézségeit, jelentős problémát okoz.

1984-től a lakáshoz jutáshoz nyújtott támogatások fontos területének szánták a helyi támogatás rendszerét, amelyben kamatmentes kölcsön vagy vissza nem térítendő támogatás formájában segítik a fiatal házas, három- és többgyermekes, valamint az alacsony jövedelmű családokat abban, hogy a magán-lakásépítésben a szükséges saját részt ezzel az összeggel kiegészíthessék. Az első év kedvezőtlen tapasztalatai (például az OTP-től lakást vásárlóknak mindössze 4,1 millió forint helyi támogatást nyújtottak, a fővárosban engedélyezett 110 millió forintból csak 17 milliót használtak fel) még összefüggettek a tájékoztatás hiányával, a forma újszerűségével. De az 1985-re jóváhagyott 800 millió forintos keretből a tanácsok az első félévben is csak 181 millió forintot használtak fel. Ezek az adatok kétségtelenül utalnak a hivatali módszerek merevségére, de arra is, hogy a tanácsok idegenkednek nagyobb összegek juttatásától, félve attól, hogy így kevesebb lakásigényt tudnak kielégíteni. A jelenlegi tanácsi szabályozás keretei között a maradék nem vihető át a következő évre.

Összefoglalva megállapítható, hogy a lakásellátás helyzetét két tényező határozta meg a hatodik ötéves terv időszakában:

- az egyik a gazdasági feltételek keményedéséből következő lakáspolitikai váltás, amely a lakásépítésre fordított állami pénzeszközök csökkentésére irányult, de ugyanakkor szorgalmazta a lakásgazdálkodásban rejlő lehetőségek fokozottabb kihasználását;
- a másik a lakásszféra régen meglévő belső ellentmondásainak megerősödése; ezek közül a legfontosabbak a gazdaság más területeinél is jobban növekvő infláció, valamint a lakáshoz jutás terhei és esélyei egyes népességcsoportok között tapasztalható egyenlőtlen ségeinek növekedése.

Társadalombiztosítás

A társadalombiztosítási pénzbeli juttatásokra 1985-ben 131 milliárd forintot fordítottak, közel 50 milliárd forinttal többet, mint 1980-ban. A juttatások növekedési üteme a hatodik ötéves terv időszaka alatt erőteljesebb volt, mint a nemzeti jövedelemé, így a juttatásoknak a nemzeti jövedelemhez viszonyított aránya az 1980. évi 14,2 százalékról 15,8 százalékra emelkedett. A társadalombiztosítási kiadások fedezetéül a munkáltatók által fizetett társadalombiztosítási járulék, a biztosítottak nyugdíjjáruléka, valamint az állami hozzájárulás szolgál. E tételek nagysága és aránya a hatodik ötéves terv utolsó két évében lényegesen megváltozott. 1980-ban a kiadások forrásául szolgáló társadalombiztosítási bevételek 52,4 százalékát a munkáltatói járulék, 19,3 százalékát a dolgozók nyugdíjjáruléka és 28,3 százalékát az állami hozzájárulás biztosította, 1984–1985-ben viszont – alapvetően a munkáltatói járulék emelésének következtében – a bevételek már teljes egészükben (80–20 százalékos arányban) a munkáltatói, illetve a nyugdíjjárulékból származtak.

A társadalombiztosítási pénzbeli kiadások legnagyobb részét a nyugdíjak (70%) és a családi pótlék (16%) képviseli. E két tételnél a legnagyobb az évenkénti nö-

vekedés is olyannyira, hogy a társadalombiztosítási kiadások öt év alatti 47,9 milliárdos emelkedését döntő mértékben (43,5 milliárd) a nyugdíjra és a családi pótlékra kifizetett összeg emelkedése okozta.

A nyugdíjra fordított kiadások az 1980. évi 56 milliárd forintról 1985-re 92 milliárd forintra, a nemzeti jövedelemhez viszonyítva 9,6-ről 11,1 százalékra növekedtek. Az emelkedést több tényező okozta:

1. a nyugdíjasok számának gyarapodása: 1980 végén 2 082 000 fő, 1985 végén pedig (217 000-rel több) 2 299 000 személy részesült nyugellátásban;
2. a nyugdíjasállomány cserélődése, vagyis a régi és alacsony nyugdíjban részesülők kiválása, illetve a hosszabb szolgálati idő és a nagyobb átlagkereset alapján magasabb összegű nyugdíjban részesülő új nyugdíjasok belépése;
3. a nyugellátások évenkénti 2 százalékos emelése, amelynek legkisebb összege 1981. júniustól a korábbi 70-ről 100 forintra emelkedett, ez 1985-ben 2,8 milliárd forinttal (az 1980. évinél 65 százalékkal nagyobb összeggel) növelte a nyugdíjkiadást;
4. egyes nyugellátások és a háztartási pótlék kiegészítése, illetve emelése: a nyugdíjasok mintegy 40 százalékát érintő körben 1982-ben két alkalommal, majd 1984, illetve 1985 elején is kiegészítették a nyugdíjakat, 1983-ban pedig közel 700 000 nyugdíjas nyugdíját 100–200 forinttal emelték; a jelzett nyugdíjkiegészítések, illetve az emelés az érintett személyek nyugdíját együttevén 1985-re 5,2 milliárd forinttal növelte meg.

A nyugellátást kedvezően érintő változások ellenére az elmúlt években a gazdasági helyzet kedvezőtlen alakulása, valamint a felgyorsult infláció következtében a nyugdíjrendszerben, illetve az ellátásban számos ellentmondás alakult ki, erősödött fel. Ezek közül a leglényegesebb, hogy bár a nyugdíjra kifizetett összegek a lakossági jövedelmek más szféráit meghaladóan emelkedtek, az egyedi nyugdíjak nagy részének vásárlóértéke folyamatosan csökkent. A nyugdíjrendszer automatizmusa nem volt elegendő a nyugdíjak reálértékének folyamatos szinttartásához. Emellett a nyugellátásban továbbra is nagy gondot okoz, hogy a saját jogú nyugdíjasok 16 százalékának (közel 300 000 főnek) nyugdíja nem haladja meg a 2500 forintot, további 350 000 saját jogú nyugdíjasnak (21%) az ellátása pedig 2500–3000 forint között van.

A nyugdíjak mellett a pénzbeli társadalombiztosítási juttatások jelentős hányadát a családvédelmi társadalombiztosítási juttatások (családi pótlék, gyermekgondozási segély, illetve díj, terhességi, gyermekágyi segély) képviselik. E juttatások alakulását a szociálpolitikai szempontokon kívül népesedéspolitikai megfontolások is motiválták. A hatodik ötéves terv időszaka alatt hozott határozatok nyomán a családi pótlék összegét 3 alkalommal emelték. Emellett a családi pótlékra jogosultságot 1982-ben kiterjesztették a kisiparosokra, a magánkereskedőkre és a kisservezeti tagokra, továbbá 1983-ban az egygyermekes családokra a gyermek hatéves koráig. A jelzett intézkedések hatására a családi pótlékban részesülő családok száma az 1980. évi 1 113 000-ről 1985-ben 1 363 000-re, a gyermekek száma pedig 2 095 000-ről 2 350 000-re nőtt, és jelentősen emelkedett a családi pótlékra kifizetett összeg. Az 1985-ben családi pótlékra fordított 21,3 milliárd forint 7,8 milliárddal haladta meg az 1980. évi kiadást.

A kormány népesedéspolitikai határozata nyomán 1985-ben további intézkedésekre is sor került. 1985. március 1-től lépett életbe a táppénzszerű ellátást biztosító gyermekgondozási díj, amely a gyermek egyéves (1986-tól kezdve másféléves) koráig jár. Szeptembertől kezdve 4 héttel (20-ról 24 hétre) emelkedett a szülési szabadság időtartama, az anyasági segély összege pedig 2500 forintról 4000 forintra nőtt.

Az anyasági segély, valamint a terhességi, gyermekágyi segélyre kifizetett összeg alakulását az elmúlt időszakban azonban alapvetően a születések számának

1984-ig tartó csökkenése határozta meg. A segélyek együttes összege 1980-hoz képest 1984-ig csökkent, 1985-ben viszont a születések számának némi növekedése és az említett intézkedések hatására valamelyest emelkedve 1 918 000 forintot (1980-ban 1 885 000 forintot) tett ki.

A gyermekgondozási segélyt, illetve díjat igénybe vevők számát is döntő mértékben a születések számának alakulása befolyásolja. Számuk az 1980. évi 254 000 főről 1985 végére 220 000-re csökkent (ebből 70 000 a gyermekgondozási díjban részesülő), és a tendenciának megfelelően a gyesre kifizetett összeg az 1980. évi 3 913 000 forintról 1984-ben 3 409 000 forintra csökkent.

1985-ben a gyermekgondozási díj bevezetésével a két ellátás együttes összege már számottevően meghaladta a korábbi évek kiadásait, és megközelítette a 4,4 milliárd forintot. A gyermekgondozási segély összege az elmúlt tervciklus alatt nem változott, így reálértéke mintegy negyedével csökkent. A gyermekgondozási díj bevezetése lényegesen enyhíti a feszültséget. A gyermekgondozási díj havi átlagos összege 1985-ben meghaladta a 2400 forintot, ami közel kétszer akkora, mint a segély havi összege.

A gyermekgondozási segélyen levők és a díjban részesülők 1985 végén az összes foglalkoztatottak 4,7 százalékát (1980-ban 5,3 százalékát) tették ki. A korábbi évekhez hasonlóan arányuk változatlanul a textilruházati iparban (16,1%), a bőr-, szőrme- és cipőiparban (10,3%), a textiliparban (9,9%) és a kereskedelemben (8,0%) a legmagasabb.

A fiatalok életkörülményei

A nyolcvanas évek első felében a fiatalok életkörülményei elsősorban a pályakezdés, az otthonteremtés vonatkozásában megnehezültek. Az időszak közepén, 1983-ban, az ifjúság körében végzett reprezentatív felvétel eredményei képet adnak az ifjúság helyzetének néhány részletéről.

A gazdasági folyamatok hatására olyan változások mentek végbe a munkaerőpiacon, amelyek a nyolcvanas évek első felében megváltozott feltételeket biztosítottak a pályára lépők különböző rétegeinek. Így többek között tovább csökkent számos értelmiségi pálya presztízse, amit egyrészt a fokozódó elnőiesedés, másrészt az is jelez, hogy az értelmiségi származású fiatal férfiak jelentős hányada – nagyrészt anyagi megfontolások miatt – a divatos ipari szakmákat részesíti előnyben a pályaválasztáskor. Ez utóbbiak ugyanis számottevően kedvezőbb anyagi előrehaladást biztosítanak.

Hosszabb időre visszatekintve a fiatal generációk jövedelmi és lakáshelyzete relatíve rosszabb, mint a korábbi pályakezdő korosztályoké. Ennek hatása kettős; részben befolyásolja a fiatalok pályaválasztását, munkával, megélhetéssel kapcsolatos beállítódását, részben kényszerűen felerősíti a szülői család fiatalokat támogató szerepét. Az utóbbi időszakban egyre inkább megfigyelhető, hogy a szülői család befolyásoló szerepe a fiatalok pályakezdésével nem szűnik meg, mert az önállóvá válás a legtöbb esetben hosszabb ideig tartó folyamat. Adataink a szülőktől kapott anyagi és nem anyagi támogatás kiterjedt rendszerére utalnak. Mindez – közvetett módon – rontja a középtávú generációk anyagi helyzetét, és csökkenti életszínvonalukat, ugyanis jövedelmük és idejük egyre nagyobb részét kell gyermekeik támogatására fordítaniuk. Emellett jórészt e generációkra hárul a családban élő öregek támogatása is.

A szülői támogatást illetően számottevő rétegsajátosságokat lehetett felfedezni. Így többek között a nem anyagi támogatások egészén belül a gyermekek (uno-

kák) gondozásában, nyaraltatásában, a fiatalok családjának hétféle étkeztetésében az értelmiségi származásúak és általában az értelmiségi foglalkozású fiatalok némiképp több szülői támogatást élveznek, mint a más rétegekbe tartozó fiatalok. Az anyagi jellegű támogatás esetében is az a jellemző, hogy a szülői segítségnek ez a formája az értelmiségi családokban meghaladja az átlagot.

14. tábla

A házas (elvált, özvegy) fiataloknak nyújtott szülői családi anyagi segítség gyakorisága (százalék)

Cél	Segítség- get kapott	Ebből:		Nem kapott	Ismeret- len	Együtt
		gyakran	eseten- ként			
Lakásépítésre, -vásárlásra	43,3	—	—	52,9	3,8	100,0
Bútorvásárlásra	35,4	—	—	60,8	3,8	100,0
Élelmiszer-beszerzésre	42,4	17,1	25,3	53,8	3,7	100,0
Nagyobb háztartási munkákra	37,5	11,9	15,5	68,7	3,7	100,0
Kisebb háztartási javításokra .	21,8	9,5	12,3	74,4	3,7	100,0
Gyermekek házasoknál						
Gyermekek ruházására	43,7	35,0	38,7	26,3	—	100,0
Gyermekek nyaraltatására	23,7	10,7	13,0	76,3	—	100,0
Betegség esetén a kieső jöve- delem pótlására	17,1	7,2	9,9	79,1	3,7	100,0
Saját nyaralásra	12,0	3,5	8,5	84,2	3,8	100,0

15. tábla

Házas (elvált, özvegy) fiatalok esetében
a szülői családtól kapott nem anyagi segítség gyakorisága
(százalék)

Nem anyagi segítség	Rendsze- resen	Eseten- ként	Soha	Ismeret- len	Együtt
Napi háztartási munkában	20,5	17,0	58,7	3,8	100,0
Nagyobb háztartási munkában	16,8	16,2	63,4	3,7	100,0
Kisebb háztartási javításokban	11,9	11,3	73,0	3,7	100,0
Hétféleken a család étkeztetésé- ben	22,5	27,6	46,2	3,7	100,0
Gyermekek családjában					
Gyermekek gondozásában	33,1	34,0	32,9	—	100,0
Gyermekek nyaraltatásában	20,3	22,3	57,4	—	100,0
Különböző ügyek intézésében	8,2	10,0	78,0	3,8	100,0
Betegség esetén ápolás	20,9	22,3	53,1	3,7	100,0
Háztartási gazdaság munkáiban*	12,3	9,8	38,4	3,7	100,0
Építkezésben**	13,4	6,7	24,1	3,7	100,0

* 35,7 százaléknak nincs háztartási gazdasága.

** 52,1 százalék nem építkezett.

Más a helyzet az önállósá válás legfontosabb feltételének, a fiatalok önálló lakáshoz való hozzájutásának támogatásában. E téren mind a munkajellegű, mind a készpénzes támogatásban a községi fizikai foglalkozású fiatalok veszik igénybe a legtöbb szülői támogatást.

A növekvő mértékű szülői támogatás ellenére sem javul azonban a fiatal generációk lakáshelyzete. Kedvezőtlen tény, hogy a 30–34 éves házaspárok egyötödének nincs önálló lakása, és az állami erőből történő lakásépítés visszaesése, valamint a lakásárak igen gyors emelkedésének következtében ez a közeljövőben is így marad. Ez a gond a fővárosi fiatalokat sújtja a legerősebben.

Összegezve a fiatal generációk helyzetével kapcsolatos valamennyi tendenciát megállapítható, hogy azok jelentős része már a hetvenes évek első felében is jellemző volt. Jelenleg a feszültséget keltő problémák számottevő része mélyebb lett, ezért megváltoztak a megoldási lehetőségek is.

A nyugdíjasok és időskorúak életkörülményei

A nyugdíjas korúak (55 éves és idősebb nők, 60 éves és idősebb férfiak) száma 1986. január 1-én 2 287 000 fő volt.

16. tábla

A nyugdíjas korúak száma és aránya
(ezer fő)

Korcsoport	1980			1986		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
55–69 éves nő és 60–69 éves férfi	408,6	884,8	1293,4	428,4	903,1	1331,5
70–74	172,8	243,4	416,2	165,3	246,3	411,6
75–79	106,5	168,2	274,7	113,7	191,0	304,7
80–X	69,9	141,3	211,2	76,7	162,5	239,2
Összesen	757,8	1437,7	2195,5	784,1	1502,9	2287,0
A népesség százalékában	14,6	26,1	20,6	15,3	27,3	21,5

A nyugdíjas korú férfiaknak több mint felét a 60–69 éves korosztály képviseli. Jelentős részük még egészséges, munkabíró, 4 százalékuk a nyugdíjkorhatár elérése után is teljes munkaidőben dolgozik, de jóval nagyobb (27⁰/₀) azoknak az aránya, akik nyugdíj mellett vállalnak munkát. Ebben a korcsoportban 6 százalékra tehető azoknak az aránya, akik – saját bevallásuk szerint – az átlagosnál jobb, 60 százalékra azok, akik az átlagosnak megfelelő egészségi állapotúak.

Az 55–69 éves nők egyötöde eltartott, tehát életvitelében a nyugdíjkorhatár betöltése nem jelentett különösebb változást. E korosztály azonban már ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelynek több mint 70 százaléka élete meghatározó részében kereső tevékenységet folytatott, és így a nyugdíjkorhatár elérése életvitelében a férfiakéhoz hasonló változást eredményezett. Körükben magas az egyedülálló, valamint a kisnyugdíjasok hányada. Egészségi állapotukat tekintve az 55–69 éves nők 4 százaléka nyilatkozott úgy, hogy egészségesebb az átlagosnál; 58 százalékuk szerint egészségük az átlagosnak megfelelő, és 38 százalékuk ítélte egészségi állapotát az átlagosnál rosszabbnak.

A 70–74 éves férfiak és nők száma 413 000, a nyugdíjasok aránya 86 százalék, viszonylag magas közöttük a nyugdíj mellett dolgozók aránya (15⁰/₀), de aktív keresőként már nagyon kevesen dolgoznak. A nők száma ebben a korcsoportban is jóval meghaladja a férfiakét. Jelentős a nemek szerinti különbség a nyugdíjasok arányát (férfiaknál 98, nőknél 77 százalék), valamint a nyugdíj mellett tovább dolgozók arányát (férfiaknál 25, nőknél 8 százalék) tekintve is.

A 75 éven felüliekre az a jellemző, hogy az évek múlásával sokszor egy-egy év elteltével is jelentősen módosítja a közérzetet, munkabírást, életvitelt. Itt már folyamatosan növekszik azoknak az aránya, akik betegségük, elesettségük miatt állandó, rendszeres gondozást igényelnek. A 75–79 éves korcsoportba tartozó száma 305 000, 60 százaléka nő. A nyugdíjasok hányada a férfiaknál 98, a nőknél 81 százalék. A nyugdíj mellett dolgozók aránya 12 százalék.

A 80 éves és idősebbek csoportja 239 000 főt számlált 1986 elején. E korcsoportban a nők száma már több mint kétszerese a férfiakénak. A legidősebbek körében egyre nagyobb azoknak a száma, akik képtelenek saját magukat ellátni.

A nyugdíjas korúaknak csaknem fele 6–7 osztályos, egyötöde 8 osztályos általános iskolai végzettséggel rendelkezik. A középiskolát végzettek aránya 7, a felsőfokú végzettségűeké 3 százalék. A nyugdíjas korúak körében még két százalékra tehető az analfabéták, illetve az iskolába nem jártak aránya. E korosztályok iskolázottsága tehát jóval alacsonyabb színvonalú, mint a fiataloké.

Az iskolai végzettség meghatározó a tovább-, illetve a nyugdíj melletti dolgozásban: a közép- vagy felsőfokú végzettségűek között háromszor magasabb a munkát vállalók aránya. A továbbfoglalkoztatási igényt befolyásolja a korábban folytatott tevékenység jellege is: mind a tovább-, mind a nyugdíj melletti dolgozás jóval elterjedtebb a szellemi foglalkozásúak körében.

A nyugdíjasok életvitelét döntően befolyásolják a lakáskörülmények. A 60 éves és idősebb népesség 1,4 millió lakásban, az ország lakásállományának 40 százalékában él. A mikrocenzus adatai szerint 675 000 volt azoknak a lakásoknak a száma, amelyekben csak időskorú személyek élnek. Ezek száma 1970 óta folyamatosan emelkedett, ami azt jelzi, hogy – a többgenerációs együttélések csökkenésével párhuzamosan – emelkedik a magányos, elhagyatott időskorúak aránya. Közel felére csökkent azoknak a lakásoknak a száma, amelyekben időskorúak fiatalabbakkal laknak együtt, és 150 000-rel kevesebb a háromgenerációs együttélések száma is.

A csak időskorú személyek által lakott lakások 40 százaléka egyszobás, fele kétszobás. E lakások jelentős része komfort nélküli: Budapesten 64, a vidéki városokban 49, de a községekben csak 18 százalék a komfortos lakások aránya. A két- vagy háromgenerációs együttélések esetében a lakások komfortfokozata általában kedvezőbb, viszont a laksűrűségi mutatók jóval kedvezőtlenebbek.

A nyugdíjas korúak és nyugdíjasok közel háromnegyed része családban, csaknem egyötöd része teljesen egyedül él. A családi közösségben élőknek közel 40 százaléka olyan családban él, ahol csak időskorú személy van. A családban élő nyugdíjas korúak és nyugdíjasok háromnegyed része saját, további 7 százaléka özvegyi jogon nyugdíjas, kis részük még aktív kereső. Így körülbelül 15 százalékra tehető azoknak az aránya, akiknek eltartásáról a családnak kell gondoskodni.

Az egyedülálló öregek helyzete rosszabb, mint a családban élőké. Nagy részük ugyan saját vagy özvegyi jogon nyugdíjas, de – különösen az idősebbek esetében – ennek összege kicsiny. Amennyiben gondozást igényelnek, saját erőforrásaikból általában nem tehetik, tehát társadalmi segítségre szorulnak. Az anyagi segítségre és szociális gondozásra szorulóknak nagy része nő.

A TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSI ZAVAROK

Magyarországon az *alkoholizmus* az érintettek számát tekintve népbetegség szintű. A nemzetközi statisztikai gyakorlatban használatos Jellinek-formula segítségével becsült – testileg vagy (és) szellemileg már beteg – alkoholisták száma 1984-ben meghaladta a 400 000 főt. Ezeknek több mint háromnegyede férfi.

17. tábla

A Jellinek-formula segítségével számított alkoholisták aránya nemenként

Év	Az ezer lakosra számított alkoholisták aránya		
	Férfi	Nő	Együtt
1981	41,8	13,6	27,2
1982	41,1	13,0	26,6
1983	52,6	15,8	33,6
1984	62,6	18,2	39,6

Az 1983-ban végrehajtott mikrocenzus során mintegy 800 000-en vallották magukat rendszeresen ivónak, ezeknek nagy része (738 000) férfi. A gyakorlati tapasztalatok alapján feltételezhető, hogy a bevallások a valós értéknél – különösen a nők körében – alacsonyabb adatot adnak. A rendszeresen alkoholt fogyasztó férfiak egy részéről is feltételezhető, hogy a kikérdezés során alkalmoszerű ivónak vallotta magát.

Az alkoholbetegek egy részét – 1984-ben 62 000, 1985-ben 65 000 főt – alkohol- elvonókban és ideggondozókban kezelték. 1985 folyamán közel 23 000 alkoholistát vettek gondozásba, ezeknek egyharmada visszaeső volt. Az elmúlt öt évben is hasonlóképpen alakult a kezelésbe vett alkoholisták száma: 17–20 000 között mozgott.

18. tábla

Az alkoholelvonókban és az ideggondozókban nyilvántartott alkoholisták száma

Év	Az alkohol- elvonó szakren- delése- ken	Az ideg- beteg- gondozó intéze- tekben	Össze- sen
	nyilvántartott alkoholisták száma		
1981	44 288	5 716	50 004
1982	47 864	6 811	54 675
1983	51 584	6 186	57 770
1984	55 634	6 433	62 067
1985	58 346	6 825	65 171

A gyógyult alkoholisták száma évi 5–6000 körül volt.

Magyarországon az egy főre jutó szeszesital-fogyasztás – 100°-os szeszben kifejezve – 11–12 liter. Ez a mennyiség a nemzetközi adatokhoz viszonyítva is kedvezőtlenül magas. A szeszes italok közül különösen a magas szesztartalmú égetett szeszes italok fogyasztása növekedett nagymértékben. 1984-ben az összes alkoholfajta figyelembevételével az összeállított rangsorban 30 ország között Magyarország az ötödik, az égetett szeszes italok fogyasztását tekintve első helyen áll. Az alkoholos italok fogyasztása jelenleg a lakosság összes fogyasztásának egytizedét teszi ki. Ez mintegy másfélszerese az egészségügyi és testápolási cikkekre költött összegnek.

Az alkohol egészségkárosító hatása közismert. Egyre többen halnak meg alkoholos eredetű betegségekben, főleg májzsugorban. Ezer lakos közül 1970-ben öten, 1984-ben 56-an haltak meg alkoholfogyasztásra visszavezethető halálokokban. A meghaltaknak mintegy 77 százaléka férfi, közülük legmagasabb az 50–69 évesek aránya. Nemzetközi összehasonlításban az alkoholos májzsugorban elhaltak tekintetében is igen kedvezőtlen a magyarországi kép. Az 1980-as években hazánk 32 ország rangsorában az első helyre került (1970-ben még 11. volt).

Az alkoholbeteg testileg–lelkileg károsodik, és az egyén környezetére is kihat. A gyámhatóságnál nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak 30 százalékánál játszik szerepet az alkoholizmus.

Az elmúlt időszakban az alkoholfogyasztással kapcsolatos bűnözés nagymértékben – a jogerősen elítéltek arányát tekintve 38 százalékra –, ezen belül a fiatalok aránya 21 százalékra emelkedett.

A bűnözés az 1970-es évek végéig bizonyos hullámzásokkal kismértékben, 1980 óta viszont gyorsabban és folyamatosan emelkedett. 1985-ben 165 800 közbiztonsági bűncselekmény vált ismertté, 27 százalékkal (35 400-zal) több, mint 1980-ban. A bűnözés számottevő növekedése mellett a bűnüldöző hatóságok személyi állománya lényegében változatlan maradt. Feltehetően ez a helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy – bár a bűnüldöző szervek 1985-ben 17 százalékkal több bűncselekmény tetteseit derítették fel, mint 1980-ban – az ismeretlen tettesek által elkövetett bűncselekmények száma és aránya öt év alatt folyamatosan nőtt. 1980-ban 34 000, 1985-ben 52 700 bűncselekmény – az összes bűncselekmény 26,1, illetve 31,8 százaléka – maradt felderítetlen. Az átlagosnál lényegesen magasabb az ismeretlen tettesek aránya a személyek javait károsító vagyoni elleni bűncselekmények és a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények körében, ezeken belül pedig a lopásoknál.

A vagyoni elleni bűnözés területén a felderítés romló eredményessége a közbiztonság helyzetének általános megítélését befolyásolja. Következik ez abból a tényből, hogy a bűnözés terjedelmét alapvetően a vagyoni elleni bűncselekmények nagysága és dinamikája határozza meg. A vagyoni elleni bűncselekmények az összes bűnözésnek nagy hányadát – több mint 60 százalékát – teszik ki, és számuk folyamatosan növekvő. 1985-ben 102 000, az öt évvel korábbinál 23 000-rel több vagyoni elleni bűncselekmény vált ismertté. Különösen kedvezőtlen jelenség, hogy a személyek javait elleni bűncselekmények száma a felével, ezen belül a betöréses lopások száma pedig közel a kétszeresével emelkedett.

A bűnözés struktúrájában a tulajdon ellen irányuló bűncselekményeket nagyszámúrendileg a közlekedési bűntettek követik. E bűncselekmények az 1970 és 1979 közötti évekhez képest 1980-ban csökkentek, azóta viszont ismét növekedtek. 1980-ban 16 900 közlekedési bűncselekmény történt, számuk 1984-ben elérte a 19 000-et, majd 1985-re csekély mértékben visszaesett. Az adatok 5 év távlatában a közlekedési morál romlására is utalnak. Ezt támasztja alá az is, hogy az ittas járművezetés az elmúlt 5 évben évenként átlagosan 1200-zal haladta meg az 1980. évi 12 300-as szintet.

Az össz-bűnözés közel egytizedét kitevő közrend elleni bűncselekmények száma 1980-hoz képest több mint 60 százalékkal növekedett, ami jelentős mértékben a garázdaság és a közveszélyes munkakerülés megkétszereződésének a következménye.

A személyek, az élet, testi épség és egészség elleni bűncselekmények száma öt év alatt negyedével emelkedett. Ezen belül a könnyű testi sértések nagyobb mértékben, a szándékos súlyos testi sértések kisebb mértékben emelkedtek, ez utób-

biak száma azonban magasnak ítélandó, 1985-ben közel 5800 volt. A legsúlyosabb bűncselekmény, az emberölés évek óta állandó, évi 200 körül mozog.

A jogerősen elítélt felnőtteknél a szabadságvesztésre ítélték, valamint ezzel egyidejűleg a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték aránya is emelkedett. 1985-ben az elítéltek valamivel több mint a felére szabtak ki főbüntetésül szabadságvesztést. Ezen belül az elítéltek 78,6 százalékát egy évet meg nem haladó, 21,4 százalékát ennél hosszabb időtartamú szabadságvesztéssel sújtották. 1980-ban az egy évet meghaladó szabadságvesztésre ítélték aránya alacsonyabb (16,4%) volt. A fiataloknál hasonló tendencia nyilvánult meg.

Az öngyilkosságok számának és arányának évtizedek óta tartó emelkedése az utóbbi öt évben tovább folytatódott. 1985-ben 4925-en, 1980-ban 4809-en vetettek véget önkezűleg az életüknek. E számszerű növekedés lényegében már 1983-ban bekövetkezett és az 1983–1985. években alig változott.

19. tábla

Az öngyilkosság alakulása

Év	Az öngyilkosságok		
	száma	100 000 lakosra	1000 halálra
		számítva	
1981	4809	45,6	33,7
1982	4659	43,5	32,3
1983	4911	45,9	33,0
1984	4900	45,9	33,4
1985	4925	46,2	33,4

Az öngyilkosságok számának növekedése, ugyanakkor a népesség számának csökkenése következtében a 100 000 lakosra eső öngyilkosságok aránya az 1980. évihez képest emelkedett, és 1985-ben már valamelyest meghaladta a 46 százalékos értéket.

Az öngyilkosságok demográfiai jellemzői hosszú idő óta nem változtak érdemlegesen. A nemek aránya, a kormegoszlás stabilitást mutat, az öngyilkosság gyakoriságában a nemek és az egyes korcsoportok között meglevő különbségek – az általános növekedési tendencia mellett is – állandók. Az öngyilkosság a férfiak körében lényegesen gyakoribb jelenség, mint a nők között; az utóbbi 30 évben a nők aránya az öngyilkosok között 30–31 százalék körül mozgott. A férfiaknál több mint kétszer olyan gyakori az öngyilkosság, mint a nők körében.

A kor előrehaladtával mind a nőknél, mind a férfiaknál emelkedik az öngyilkosságok gyakorisága. A 70 évesek és idősebbek között az öngyilkosság 4–5-ször magasabb, mint a 30 évesnél fiatalabbak körében, és mintegy kétszeresen a 40–49, illetve az 50–59 éveseknél.

Az öngyilkosság elkövetésének valószínűségét növelő tényező az egyedüllét. Az egyedülálló öngyilkossági gyakorisága közel kétszer akkora, mint a másokkal együtt lakóké. Közvetve az öngyilkosok családi állapot szerinti gyakorisága is ezt jelzi. Mind a férfiak, mind a nők között a házasoknál a gyakoriság lényegesen alacsonyabb (egyharmada), mint az elváltaknál és az özvegyeknél.

Az előzőekben vázolt jelenségek mellett sajátos jellegzetességet mutat az öngyilkosságok területi megoszlása is.

Az öngyilkosság gyakorisága napjainkban ugyanazokon a területeken – megyékben – a legmagasabb, illetve a legalacsonyabb, mint 60 évvel korábban volt. Az öngyilkosságok gyakorisága az Alföld déli, délkeleti megyéiben a legmagasabb, ahonnan észak és nyugat felé távolodva csökken. Az eltérések nagyságát jellemzi, hogy a legmagasabb öngyilkossági gyakorisággal bíró Bács-Kiskun, Csongrád, Hajdú-Bihar és Szolnok megyében a száz lakosra jutó öngyilkosságok száma 2–3,5-szeresen felülmúlja a legalacsonyabb öngyilkossági aránnyal rendelkező Győr-Sopron, Nógrád, Zala és Vas megye mutatóját.

Az öngyilkosságok sajátos területi megoszlásának okaira a demográfiai tényezők (nem, kor, családi állapot, foglalkozás, a városi népesség aránya stb.) nem adnak kellő magyarázatot; a demográfiai tényezők csak csekély mértékben hatnak a megyei átlagokra. Nem indokolják a társadalmi–gazdasági viszonyok sem, hiszen azok változása, valamint a népesség társadalmi mobilitásának területi vetületei, a nagyarányú vándorlás okozta változások sem hatottak a kiegyenlítődés felé.

Feltételezhető, hogy mint általában a viselkedésformákra, az öngyilkosságokra vonatkozóan is rétegenként, csoportonként változó magatartásformák alakultak ki, és évtizedeken át tradicionálisan tovább éltek. Egy zártabb területi egység évtizedek alatt kialakult magatartása – normarendszere – természetesen önmagában még nem készítet öngyilkosságra, az azonban valószínű, hogy egyéni, családi, társadalmi konfliktusok esetén az adott környezetben élők a kialakult magatartásformáknak megfelelően viselkednek.

A nemzetközi adatokat tekintve hazánk a felszabadulás előtt is a legmagasabb öngyilkossági gyakoriságú országok közé tartozott. E kedvezőtlen helyzet az elmúlt 40 év alatt tovább romlott annak ellenére, hogy az öngyilkossági okok struktúrájában lényeges eltolódás következett be, az anyagi, egzisztenciális nehézségek miatti öngyilkosságok aránya lényegesen visszaesett, a betegségek (ideértve az ideg- és elmebetegségeket is) miatti arány viszont jelentősen megnőtt. A magyarországi öngyilkossági arányszámot magasnak kell ítélni az utánunk következő 20–25 százalékos szintet mutató országok (Ausztria, Finnország, Svájc, Csehszlovákia, Német Szövetségi Köztársaság) csoportjához képest annak fényében is, hogy az öngyilkosság tényét sok országban különböző – vallási, családi, biztosítási stb. – okok miatt eltitkolják, és így a kimutatott adatok nem mindig a valós helyzetet mutatják.

TÁRGYSZÓ: Társadalmi–gazdasági jellemzők. Társadalmi szolgáltatás.

РЕЗЮМЕ

В своем очерке, излагающем общественно-экономические процессы периода шестого пятилетнего плана в сравнении с 1970-ыми годами, автор на основании подробных данных показывает изменение состава рабочей силы и общественной подвижности, а также структуры поселений. Излагает важнейшие демографические процессы, движение состояния здоровья населения и медицинского обслуживания, а также уровня образования.

Условия жизни населения автор излагает в первую очередь на основании результатов проведенного в 1981—1982 годах выборочного обследования, останавливаясь на состоянии окружающей среды, жилищных условиях, культурных навыках, с уделением особого внимания движению жизненного уровня двух возрастных групп (слоев), молодежи и лиц пенсионного возраста.

Автор производит также и анализ различных отклоняющихся поведений в обществе.

SUMMARY

Reviewing the socio-economic processes which took place in the sixth Five-Year-Plan period and the changes compared with those of the 1970s the author shows, relying on detailed data, the changes in the labour force structure, social mobility and settlement structure. He deals with the main vital processes, the health conditions of the population as well as the level of sanitary supply and education.

The living circumstances of the population are discussed primarily on the basis of a national sample survey carried out in 1981–1982 following up the changes in residential environment, housing conditions, cultural habits and living circumstances of two age groups (strata) of high priority, i.e. the youth and the persons of retired age.

The author refers also to the analysis of various social deviances.

A DIPLOMÁSOK FOGLALKOZÁSI ÉS KÉPZETTSÉGI STRUKTÚRÁJA KÖZÖTTI ELTÉRÉSEK OKAI*

SZÜCS ZOLTÁN

A diplomások társadalmi beilleszkedésének alapvető kérdése, hogy el tudnak-e helyezkedni képzettségüknek megfelelő pályákon. Ennek megválaszolását segíti az ún. kongruencia-vizsgálat, amelynek lényege az egyéni foglalkozás és az ezzel összefüggő beosztás összevetése a megszerzett végzettséggel, annak kritikai vizsgálata, hogy a diploma milyen mértékben szükséges a foglalkozás ellátásához (objektív kongruencia). Természetesen az ilyen vizsgálat magában hordja annak veszélyét, hogy egyes konkrét esetekben az értékelés nem tud mindenre kiterjedően eligazítást adni. Makroszinten azonban megfelelő áttekintést adhat arról, hogy az egyes végzettségi típusok szerint milyen a foglalkoztatásuk színvonala.

A diploma hasznosítását a foglalkozás gyakorlásában azonban nem elég csupán egyoldalúan, a dolgozó egyéni véleményének, értékítéletének figyelmen kívül hagyásával vizsgálni. Szükséges egy más oldalról való megközelítés is.

Erre az 1984 októberében végrehajtott, a népesség 2 százalékára kiterjedő összeírás (mikrocenzus) adott lehetőséget. Ennek keretében alkalom nyílt meg tudakolni, hogy a megkérdezettek egyéni, szubjektív megítélése szerint jelenlegi foglalkozásuk, munkakörük ellátásában milyen mértékben hasznosítják mind a rendszeres iskolai oktatás–nevelés keretében, mind tanfolyamon vagy más módon szerzett képzettségüket, szakmai ismereteiket (szubjektív kongruencia). A tanulmányban a mikrocenzus diplomásokra vonatkozó eredményei kerülnek felhasználásra. E két módszer szerinti vizsgálat megfelelő képet adhat arról, hogy az értelmiség jelentős hányadát kitevő diplomások milyen mértékben hasznosítják azt a szellemi tőkét, amelyet tanulmányaik során felhalmoztak, vagyis milyen hatásfokkal képesek tudásukat, szakmai ismereteiket „beépíteni” hivatásuk, mindennapi tevékenységük produktumaiba.

AZ OBJEKTÍV KONGRUENCIA MINT A FOGLALKOZÁSI–KÉPZETTSÉGI STRUKTÚRA MÉRŐSZÁMA

Hazánk 20 éves kor feletti népességének csaknem 8 százaléka, közel 600 000 fő diplomás. Közülük 487 000 az aktív kereső. E közel félmillió réteg adja az ország szellemi kapacitásának legmagasabb szintjét. Jelentős feladat hárul rájuk a tervezés, a kutatás és fejlesztés, az irányítás, a vezetés, a végrehajtás különböző szintjein. Éppen ezért nem mindegy, hogy a befektetett tőke megtérülése milyen

* A Központi Statisztikai Hivatal 1985. évi Alkotó Ifjúság pályázatán I. díjat nyert tanulmány kissé átdolgozott változata.

mértékű. Az objektív módszer szerint a kongruencia szintje, azaz a foglalkozás és a képzettség megfelelése 74 százalékos, ez közel öt százalékponttal haladja meg az öt évvel korábbi adatot, ugyanakkor 2–2 százalékkal csökkentek mind a részben megfelel, mind a nem felel meg kategóriába tartozók hasonló arányszámai.¹

A megfelelés mértéke legmagasabb a 20–29 éves fiatalok között, de javult a mutató értéke az öt évvel idősebbek körében is. Általában a kor előrehaladtával a kongruencia-szint folyamatosan csökken, de minden esetben meghaladja az öt évvel korábbit. A fiatalok tehát a pályakezdés első éveiben alapvetően képzettségüknek megfelelő foglalkozást választanak, munkakörük többnyire összhangban van választott hivatásukkal, s csak később, évek múltán változtatnak pályát, válnak részben vagy teljes mértékben pályaelhagyókká. Igazolja a tendencia a hetvenes években alkalmazott kötelező pályázati rendszer eltörlésének helyességét is, mivel a szabadabb pályaválasztás következtében, az elhelyezkedési lehetőségek viszonylagos kötöttségei ellenére is növekedett a kongruencia szintje, azaz a fiatalok többsége a korábbi kényszer nélkül is képzettségének megfelelő foglalkozást választ.

Felvetődik a kérdés, mi okozza a későbbiekben a kongruencia-szint csökkenését, milyen okok játszanak szerepet a pályaelhagyásban, mi készíti e jelentős szellemi tőkét képviselő réteget arra, hogy ne a választott pályán hasznosítsa tudását és megszerzett tapasztalatait.

Az inkongruens munkakört ellátók aránya a 30–34 évesek körében már eléri az országos átlagot (18⁰/₀). Ha figyelembe vesszük, hogy az esti és levelező tagozaton végzetek is – akik köztudottan többnyire a végzett munkakörük ellátásához szükséges képesítést szerzik meg – a kongruens végzettségűek számát és arányát növelik, még inkább feltűnő a képzettségüket nem hasznosítók hányadának ilyen mértékű emelkedése.

A legalacsonyabb a kongruencia mértéke a középkorúak, a 35–54 évesek körében (72⁰/₀), ennek megfelelően itt a legmagasabb az inkongruens munkakörben foglalkoztatottak hányada. Ennek oka véleményem szerint, hogy a diplomások e korcsoportba tartozó rétegének már bizonyos fokig beszűkültek a lehetőségei. Ekkorra ugyanis nagyrészt telítődtek azok a munkakörök, amelyek az egyéni képességeket, szakmai ismereteket leginkább megkívánták, ahol az alkotás, az önmegvalósítás lehetősége nagyrészt adott volt. Ezzel párhuzamosan csökkentek a szakmai előmenetel, a vezetővé válás esélyei is, hiszen a gazdasági és a társadalmi vezetés különböző szintjein – az ismert történelmi okok következtében – a váltás javarészt befejeződött. E generáció tagjai így bizonyos fokig kényszerpályára kerültek. Vagy maradtak képzettségüknek kevésbé megfelelő, illetve azt alacsonyabb végzettséggel is ellátható munkakörben, vagy szakképzettségüknek egyáltalán nem megfelelő pályán helyezkedtek el.

Az ennél idősebbek között ismét emelkedik a szakmai végzettségnek megfelelő munkakörben tevékenykedők aránya, sőt a 60 évesek és idősebbek között – a férfiaknál megfigyelhető magas kongruencia-szint miatt – ismét az országos átlag fölé emelkedett. Utóbbi oka abban keresendő, hogy a nyugdíjkorhatár elérése után elsősorban azok maradnak aktívként munkahelyükön, akik meg vannak elégedve munkakörükkel, mindennapi munkájukkal. Ők pedig elsősorban azok közül kerülnek ki, akiknek hivatásuk, tanult képzettségük az adott foglalkozásnak leginkább megfelel. Ezek a szakemberek természetesen a vállalatok, szövetkezetek, intézmények számára is fontosak, hiszen tapasztalatuk, szakmai tudásuk, a helyi sa-

¹ Itt és a továbbiakban elsősorban „Az 1984. évi mikrocenzus adatai” (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1985. 572 old.) c. kiadványt használjuk fel.

játosságok mélyreható ismerete az eredményes gazdálkodás elengedhetetlen feltétele. Sajnos, jelenleg még nem aknázzuk ki kellőképpen ezt a meglévő, sok oldalúan hasznosítható szellemi kapacitást.

A fentiek bizonyítására tekintsük át a rendelkezésünkre álló korábbi adatokat. 1980-ban a kongruencia-szint már a 30–34 évesek között is éppen hogy meghaladta (71⁰/₀) az országos átlagot, ahogy ez ma az öt évvel idősebbek között tapasztalható. Legalacsonyabb volt a mutató értéke az 55–59 éveseknél. E korcsoport diplomásainak nagy része még a „fényes szelek nemzedéke” előtti értelmiség utolsó munkaképes korú képviselői. Az adott történelmi feltételek mellett ők csak igen korlátozottan kerülhettek végzettségüknek megfelelő munkakörökbe, a későbbiekben pedig ezek telítettsége akadályozta meg kongruens elhelyezkedésüket.

1. tábla

Az aktív kereső diplomások objektív kongruencia-szintje

Korcsoport (év)	Képzettsége foglalkozásának				
	megfelel			nem felel meg	
	1963.	1980.	1984.	1980.	1984.
	évben (a megfelelő korúak százalékában)				
20–29	75,1	79,5	16,7	14,6
30–34	70,8	75,2	20,4	17,7
35–39	69,9	71,7	21,0	20,3
40–54	65,9	71,7	23,2	19,3
55–59	61,0	73,0	27,4	16,8
60–X	69,2	76,3	21,5	15,1
Összesen	82,8*	69,8	74,3	20,8	17,9

* A 14 150 „Egyéb” jellegű aktív kereső diplomás nélkül.

Forrás: Iskolai végzettség és szakképzettség. A Népeségtudományi Kutató Csoport Közleményei. Budapest. 1967. 105 old.; Diplomás fiatalok népesedési, foglalkozási jellemzői és anyagi viszonyai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 170 old.; 1980. évi népszámlálás. 34. Felsőfokú végzettséggel rendelkezők adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 822 old.; Az 1984. évi mikrocenzus adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1985. 572 old.

Az 1960-as évtized elején készült egyik kongruencia-vizsgálat igen magas (83⁰/₀) megfeleltetési mutatója mellett megfigyelhető, hogy a nagy létszámú, hagyományos jogi, illetve a bizonyos fokig szintén egy adott társadalmi formához, politikai berendezkedéshez kötött közgazdasági képzettségű oklevelesek kongruencia-szintje mélyen az átlag alatt marad. Korcsoportos adatok sajnos nem állnak rendelkezésre. Az akkori szubjektív kongruencia-vizsgálat adatai szerint azonban az ebbe a két végzettségi csoportba tartozók közül azoknak, akik diplomájukat 1945 előtt szerezték, közel kétötöde mondta magáról, hogy képzettsége csupán részben vagy egyáltalán nem szükséges munkaköréhez. A szubjektív kongruencia viszonyozásai szerint a megfelelés mértéke mindenkor magasabb, mint az objektív összehasonlítás esetében. E kétötödös arány tehát még kedvezőbb is, mint amit az objektív módszerrel kimutathatnánk.

Az ismertetett adatok és az azokból levont következtetések a kongruencia-vizsgálat módszerével bizonyítják, hogy a fényes szelek nemzedékét közvetlenül megelőző, valamint az őket követő középkorú réteg lépéshátrányba került. Az okok, bár azonos töről fakadnak, mégis teljesen eltérő jellegűek. Az idősebb nemzedék esetében ez elsősorban a történelem diktálta törvényszerűség, a fiatalabbaknál viszont a pályák ekkorra már csaknem teljes telítődése.

A képzettségüknek teljes mértékben megfelelő munkakörben foglalkoztatottak hányada a női diplomások között 8 százalékponttal magasabb ($79^0/0$), mint a férfiak azonos mutatója. Így az oklevelüknek nem megfelelő foglalkozást folytató nők arányszáma – hasonlóan a részben megfelelő kategóriába tartozókhoz – a férfiakéhoz képest alacsonyabb, s ez a különböző korcsoportokban – némileg eltérő mértékben ugyan – egyaránt igaz.

A két nem kongruencia-szintje közötti eltérés alapvetően két okra vezethető vissza. Egyrészt a nőkre csak korlátozottan hatottak a második világháborút követő, már jelzett társadalmi, politikai események, mint a férfiakra. 1949-ben csupán minden hatodik felsőfokú végzettségű volt nő, kétharmaduk pedagógus képesítésű. Őket pedig ezek a hatások lényegesen csekélyebb mértékben érintették. Ebben az időszakban ugyanis különösen nagy szükség volt a tanári pályán dolgozókra, hiszen a konszolidáció utáni évek nagyvolumenű feladatainak megvalósításához pótolni kellett az igazgatásból, termelésből stb. különböző okok miatt kieső, valamint az erőltetett ütemű iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átszervezése diktálta szakemershüségletet. Emellett a pedagógusok nem tartoztak a korábbi társadalmi rend olyan mértékű politikai elkötelezettjei közé, mint az ebben az időszakban főként férfiak által kedvelt jogi és közgazdasági pályán dolgozók.

A nők magasabb foglalkozási-képzettségi harmóniájának másik oka az első munkahely meghatározó szerepe. A nők kevésbé vállalják a munkahely-, illetve a foglalkozásváltoztatással járó pszichikai és beilleszkedési nehézségeket, kevésbé mobilak, mint a férfiak. Emellett esetükben kevésbé látszik meghatározónak a foglalkozásból származó jövedelem nagysága. Hazánkban még mindig él az a nézet, hogy a család anyagi biztonságának megteremtése elsősorban a férfi, a „család-fő” feladata, azaz neki kell esetleg foglalkozását, hivatását feladva magasabb keresetet, jobb anyagi elismerést biztosító munkahelyet keresnie. A nő feladata a család összetartása, a gyermekek nevelése, a ház körüli teendők ellátása. Vagyis a nők nagyobb hányada marad első munkahelyén, ahol a kongruencia-szint – mint már a korcsoportonkénti vizsgálatból látható volt – lényegesen magasabb, mint az idősebbek esetében.

E két ok választ ad arra, hogy miért alacsonyabb az objektív inkongruencia a nőknél, s miért nem felel meg a férfiak egyötödének, s miért felel meg csupán részben közel egytizedüknek a foglalkozása az oklevél szakirányának.

A nők foglalkozásának és képzettségének összhangja már a pályakezdés szakaszában is lényegesen magasabb, mint a férfiaké. Ennek okai szintén a jövedelmi viszonyok között keresendők. Az egyes pályákon – elsősorban pedagógus, gyógyszerész – tapasztalható elnöiesedés nem kis mértékben éppen az anyagi elismerés hiányának következménye. Ide sorolható bizonyos mértékig az orvosi pálya is, mivel az egyes kiugróan magas jövedelmet elérő szakorvosok kivételével az e csoportba tartozók anyagi elismerése nem kielégítő. A magasabb jövedelmet biztosító munkaköröket pedig ebben a foglalkozási csoportban is elsősorban a férfiak töltik be. E foglalkozásokban jellegüknél fogva nehéz az előrejutás, a vezetővé válás lehetősége csekély, márpedig a jövedelmi viszonyokat jelenleg igen erősen motiválja a vállalati, intézményi hierarchiában elfoglalt pozíció. E viszonyokkal a fiatalok többnyire már a pályaválasztás, vagyis az egyetemre, főiskolára való jelentkezés előtt tisztában vannak, s a fiúk már ekkor a magasabb jövedelmet biztosító pályák felé törekednek. Ez már önmagában is befolyásoló tényező. Ehhez járul még az is, hogy a tanulmányuk befejezésekor a férfiak – a családalapítás, a lakáshoz jutás nehézségeit felismerve – nem tanulmányaiknak, eredeti elképzeléseiknek leginkább megfelelő foglalkozást választanak, hanem – sok esetben ép-

pen az iménti tényezők kényszerítő hatása miatt – perifériális vagy a képzettségüknek egyáltalán nem megfelelő, nemritkán diploma nélkül is ellátható, de jobb anyagi viszonyokat biztosító munkakörben helyezkednek el.

2. tábla

A felsőfokú végzettségű aktív keresők objektív kongruencia-szintje
korcsoport és nemek szerint

Korcsoport (év)	Foglalkozása a képzettségének					
	megfelel		részben		nem	
			felel meg			
	1980.	1984.	1980.	1984.	1980.	1984.
	évben (a megfelelő korúak százalékában)					
	Férfi					
20–29	71,2	75,7	9,4	6,8	19,4	17,5
30–34	67,4	71,0	9,8	8,5	22,8	20,5
35–39	66,1	68,4	10,1	9,1	23,8	22,5
40–54	63,5	69,1	11,3	9,7	25,2	21,2
55–59	60,5	71,6	11,4	10,6	28,1	17,8
60–X	70,8	76,9	8,7	9,9	20,5	13,2
Összesen	66,2	70,8	10,4	9,0	23,4	20,2
	Nő					
20–29	78,7	82,7	7,0	5,0	14,3	12,3
30–34	75,2	80,3	7,4	5,2	17,4	14,4
35–39	75,1	75,8	7,7	6,6	17,1	17,6
40–54	71,7	76,7	9,7	7,6	18,6	15,6
55–59	65,8	82,8	12,5	7,8	21,7	9,4
60–X	55,1	72,2	14,7	–	30,2	27,8
Összesen	75,4	79,2	8,0	6,1	16,6	14,7

Forrás: Lásd az 1. táblánál.

A kongruencia szintje az egyetemet végzettek között minden korcsoportban magasabb, mint a főiskolai vagy az egyéb felsőfokú tanintézeti végzettségűeknél. Az előbbieket között ugyanis olyan képzettségi csoportok vannak (például egészségügyi, jogtudományi), amelyekben a képzés a legutóbbi évekig kizárólag a legmagasabb szinten folyt, és amely csoportok kongruencia-szintje jelentősen az átlag fölött van.

Legnagyobb az eltérés a legfiatalabbak, a 30 éven aluliak között (mintegy 7 százalékpontnyi). Ez azt mutatja, hogy a fiatalok között az inkább elméleti tudással rendelkező egyetemet végzettek könnyebben találnak képzettségüknek megfelelő foglalkozást, mint a gyakorlatiasabb képzést nyújtó főiskolákon végzett kortársaik. Utóbbiakat – éppen gyakorlati ismereteik miatt – a munkáltatók szívesen alkalmazzák a végzettségükhöz képest perifériális munkaterületeken is. A végzettségi szintek közötti eltérés csaknem eltűnik a fiatal nők esetében. Körükben a kongruencia mértéke a főiskolát végzettek között 83 százalék, mindössze egy százalékponttal marad el az egyetemet végzettek azonos mutatójától.

Az ismertetett tendencia már öt évvel korábban is megmutatkozott, bár a nőknél némiképpen ellentétesen alakult, a nem egyetemi diplomások kongruenciájának mértéke közöttük valamelyest meghaladta a férfiakét. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy a nagyszámú, főiskolát végzett női pedagógus kongruencia-

szintje kevésbé nőtt ebben az időszakban, ami valószínűleg szintén az eltérő jellegű értelmiségi pályák erkölcsi és anyagi megbecsülésében meglévő feszültségek következménye.

3. tábla

*A felsőfokú végzettségű aktív keresők objektív kongruencia-szintje a végzettség szintje és nemek szerint, 1984**

Nem	Egyetemi			Nem egyetemi		
	végzettségű aktív keresők foglalkozása a képzettségüknek					
	megfelel	részben	nem	megfelel	részben	nem
		felel meg			felel meg	
Férfi	76,5	9,5	14,0	64,2	8,4	27,4
Nő	80,0	6,8	13,2	78,7	5,7	15,6
Összesen	77,7	8,6	13,7	71,3	7,1	21,6

* A megfelelő neműek százalékában.

A kongruencia-szint objektív módszerrel történő elemzése nem nélkülözheti a végzettség jellege szerinti vizsgálatot sem. Eszerint legmagasabb a megfelelés mértéke a nagyrészt orvosokat, fogorvosokat, gyógyszerészeket magába foglaló egészségügyi végzettségűek kategóriájában. Ez természetes, mert egyrészt a foglalkozások ellátásához kizárólagos követelmény a szakirányú végzettség, másrészt tanulmányaik során a hallgatók olyan speciális ismereteket szereznek, amelyek hasznosítására más területeken alig van lehetőség. Emellett esetükben döntő tényező lehet a hivatástudat, vagyis a gyógyítás, az emberekről való gondoskodás belső, lelki, erkölcsi kényszere is.

A közel félmillió aktív kereső diplomás 64 százaléka műszaki vagy oktatási, tudományos, közművelődési végzettségű, számuk tehát meghatározó jelentőségű. Mindkét végzettségi csoport kongruencia-szintje az átlag körül mozog, sőt az utóbbiak esetében az inkongruencia mutatója (170/0) egy százalékponttal kedvezőbb az összes diplomásnál tapasztaltnál. Még jobb eredményt kapunk, ha a csoportból kiemeljük a nem vagy nem csupán pedagógiai képesítésűeket. A csak tanári, tanítói vagy óvónői (pedagógus) diplomával rendelkezőknek mindössze 12 százaléka dolgozik inkongruens munkaterületeken. Ez az arány a nők esetében alig haladja meg a 10 százalékot. Elmondhatjuk tehát, hogy a pedagógusok többsége a nem kielégítő jövedelmi viszonyok és a pálya jelenleg igen alacsony presztízse ellenére sem hagyja ott hivatását. Az elmúlt öt évben körükben közel 5 százalékkal nőtt a képzettség és a foglalkozás összhangja. Ez mindenképpen kedvező, hiszen a pedagógushíány megszűnését segíti elő. Nem jelentheti azonban azt, hogy a probléma megoldása elhalasztható. A mutatók ilyen (pozitív) irányú elmozdulása valószínűleg összefügg az időközben végrehajtott mintegy 10 százalékos központi bérfeljesztéssel is. Hosszú távú megoldás azonban csak további intézkedésekkel, a pedagógusok munkájának fokozott anyagi és erkölcsi elismerésével, társadalmi helyzetük jelentős megszilárdításával, munkakörülményeik fokozatos javításával érhető el.

A szintén e végzettségi csoportba tartozó, de tudományos (történész, matematikus, fizikus stb.) és közművelődési (könyvtáros, levéltáros, muzeológus stb.) képzettséget szerzettek kongruencia-szintje viszont rendkívül alacsony. Közöttük minden negyedik foglalkozása egyáltalán nem, minden tizediké pedig csupán rész-

ben felel meg a diplomájának, oklevelének. Ez igen figyelemre méltó, hiszen sok esetben ezeken a területeken munkaerőhiány tapasztalható. A jövedelmi viszonyokra pedig jellemző, hogy a pályaelhagyók nem is jelentéktelen része a szintén alulfizetett pedagógus munkakörökbe áramlik át. E csoport mélyen átlag alatti kongruencia-szintjének – a jövedelmi viszonyokból fakadó okok mellett – másik előidézője, hogy a főiskolai szinten végzetteknek több mint fele, 9000 fő² a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemen szerezte oklevelét. Ez a képzettségi szint viszont csak néhány foglalkozási csoportban felel meg a munkakör jellegének.

Az oktatási, tudományos, közművelődési végzettségűek kongruenciaszint-be-folyásoló hatását jól lemérhetjük, ha e csoportot kiemeljük az összes aktív kereső diplomás közül, és nélkülük is elvégezzük a foglalkozás és a képzettség összhangjának vizsgálatát.

4. tábla

Az aktív kereső diplomások kongruencia-szintjének változása, 1984

A végzettség jellege	Foglalkozása a képzettségének		
	megfelel	részben	nem
		felel meg	
a megfelelő végzettségűek százalékában			
		Férfi	
Összesen	70,8	9,0	20,2
Oktatási, tudományos, közművelődési végzettségűek nélkül	72,7	8,1	19,2
Pedagógusok nélkül	70,9	8,2	20,9
		Nő	
Összesen	79,2	6,1	14,7
Oktatási, tudományos, közművelődési végzettségűek nélkül	77,6	5,9	16,5
Pedagógusok nélkül	74,6	6,3	19,1
		Együtt	
Összesen	74,3	7,8	17,9
Oktatási, tudományos, közművelődési végzettségűek nélkül	74,1	7,5	18,4
Pedagógusok nélkül	71,9	7,7	20,4
		A nők mutatóinak eltérése a férfiakétól	
Összesen	+8,4	-2,9	-5,5
Oktatási, tudományos, közművelődési végzettségűek nélkül	+4,9	-2,2	-2,7
Pedagógusok nélkül	+3,7	-1,9	-1,8

A hatás érzékeltetésére most csupán a nemenkénti kongruenciaszint-változást kísérik figyelemmel. Az összes aktív kereső nőnek több mint 8 százalékpontnyi megfelelési többlete csaknem a felére zsugorodik, s a változás mértéke a nem megfelelő kategóriában is hasonló, miközben – az ilyen jellegű végzettséggel rendelkező diplomások átlagos kongruencia-szintje miatt – az összes okleveles meg-

² A más jellegű diplomával is rendelkezők nélkül.

felelési mutatói lényegesen nem módosulnak. Ha viszont a csak pedagógus képesítésűeket emeljük ki, a nemenkénti eltérésnek az előbbinél jelentékenyebb mérséklődése az átlagos kongruencia-szint csökkenése mellett valósul meg.

A másik meghatározó csoportnak, a műszakiaknak mintegy egyhetede dolgozik képzettségének nem megfelelő munkakörben, és további egytizedük foglalkozása részben felel meg képzettségének. Ez utóbbi kategória azonban – és nemcsak a műszaki oklevelesek esetében – módszertani problémákat is felvet. Néhány esetben ugyanis az alkalmazott nómenklatúra (FEOR) első négy számjegye szerinti feldolgozás nem ad lehetőséget a foglalkozás, a munkakör pontos behatárolására. Ezekben az esetekben csupán a foglalkozások egyes csoportjainak (például a központi és a helyi igazgatás vezetői és beosztott ügyintézői, a párt- és tömegszervezetek alkalmazottai, üzemvezetők, üzemmérnökök) és a diplomának az összehasonlítására van lehetőség. Így ennek a kategóriának a mutatószámai csak némi fenn-tartással, a leírtak figyelembevételével elemezhetők.

Igen magas a kongruencia-szint a jogtudományi, igazgatási, átlagosnak mondható a közgazdasági diplomások között. Mindkét végzettségi csoport tagjai széles körben alkalmazható ismeretekkel rendelkeznek, éppen ezért a munkáltatók a legkülönbözőbb munkakörökben foglalkoztatják őket. A közgazdászok viszonylag magasabb nem megfelelési arányszáma sem egyértelműen a végzettség és a foglalkozás diszharmóniájára utal, hanem arra, hogy sok esetben az alacsonyabb szintű iskolázottsággal ellátható feladatokat is diplomásokkal végeztetik el. E megállapítás természetesen nem csupán az ebbe a csoportba tartozókra igaz. Közelemből vizsgáljuk meg a problémát a másik oldalról is. A műszaki végzettségűek között kongruens foglalkozásúnak tekintettük a technikusként, művezetőként foglalkoztatott diplomásokat. Ez a pályakezdés kezdeti szakaszában az üzemmérnöki képesítésűek esetében elfogadható, de a szakmai ismeretek bővülése, a gyakorlati tapasztalatok elsajátítása után már legalábbis megkérdőjelezhető. E módszertani problémák a vizsgálati módszer finomításával, ha teljes mértékben meg nem is szüntethetők, de csökkenthetők.

A legmagasabb az inkongruencia mértéke a mezőgazdasági és a kereskedelmi oklevelesek között (30, illetve 31 százalék), sőt az utóbbiak esetében – szemben a többi végzettségi csoportba tartozókkal – az öt évvel korábbihoz képest is romlás tapasztalható. Mindkét végzettségi csoport 20–34 éves diplomásai között csökken a megfelelés mértéke, s ezzel párhuzamosan nő az inkongruens foglalkozásúak aránya. A fővárosban és a városokban egyre inkább telítettek az ilyen végzettséget kívánó kongruens munkakörök, a fiatalok pedig inkább elfogadják végzettségüknek kevésbé megfelelő foglalkozást a falusi letelepedés vállalása helyett. Emellett a kereskedelmi képesítésűeknél az alacsony jövedelmi viszonyok is döntő jelentőséggel bírnak.

Mint korábban már szó volt róla, az ötvenes években a különböző okok miatt létrejött felsőfokú végzettségű szakemberhiány pótlására erőltetett ütemű képzés folyt. Különösen igaz ez a műszaki képzettséget igénylő területeken. E szakemberek száma a hatvanas évek elejére az 1949. évi 11 000-ról 39 000-re, azaz közel négyeszeresére emelkedett, s e növekmény szinte kizárólag az aktív keresők számát emelte. Ekkor a műszaki diplomások kongruencia-szintje – az egészségügyi végzettségűeket követő legmagasabb – 94 százalék, s ez a rohamosan fejlődő ipar és a képzés összehangoltságára utal.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése, a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok létrejötte szükségszerűen megkívánta, hogy az ilyen jellegű képesítéssel rendelkezők többsége végzettségének megfelelő munkakörben helyezkedjen

el, illetve oklevelével kongruens tevékenységet folytasson. Éppen ezért szembeűnő, hogy az 1963. évi adatok szerint a mezőgazdászoknak közel egyharmada dolgozott részben vagy teljesen inkongruens munkakörben. Kormegoszlást mutató adatok hiányában az okokra ebben az esetben is a szubjektív kongruencia-vizsgálat adataiból következtethetünk. Mezőgazdasági jellegű oklevelet a második világháború befejezése előtt szerzett, tehát az akkor 40 évesnél idősebb aktív keresők 22 százaléka mondta magáról, hogy munkakörének ellátásához csak részben vagy egyáltalán nem szükséges a képzettsége. Ugyanennek a mutatónak az értéke az 1945 és 1962 között államvizsgázottaknál alig 6 százalék. Tudjuk, hogy a szubjektív megítélés az objektív vizsgálati eredményeknél általában magasabb értéket mutat, vagyis a becsülhető objektív teljes és részleges inkongruencia mértéke együttesen ennél bizonyosan magasabb, a jelzett idősebb korcsoportban mintegy 35–40 százalék között lehetett. Bizonyosra vehető, hogy e réteg képzettségétől eltérő foglalkoztatását nem elsősorban a szakmai ismeretek hiánya, hanem jelentős részben – az ötvenes évek első felének még ekkor is érvényesülő hatásaként – politikai okok motiválták. A régi nagybirtokok gazdasági irányítását ellátó egykori számtisztek, gazdatisztek jelentős hányada – ha egyértelmű elkötelezettségét az új társadalmi rend iránt nem bizonyította – csak kivételes esetben kaphatott az egyébként kétségtelenül meglevő szakmai ismeretei és jelentős tapasztalata ellenére is végzettségének megfelelő munkakört és különösen vezetői, irányítói beosztást.

5. tábla

Az aktív kereső diplomások objektív kongruencia-szintje a végzettség jellege szerint

A végzettség jellege	Foglalkozása a képzettségének							
	megfelel			részben		nem		
				felel meg				
	1963.	1980.	1984.	1980.	1984.	1963.*	1980.	1984.
évben (a megfelelő végzettségűek százalékában)								
Műszaki	93,5	71,9	75,7	11,5	9,8	6,5	16,6	14,5
Mezőgazdasági	68,7	58,7	62,5	7,5	6,4	31,3	33,8	31,1
Kereskedelmi	–	67,4	63,3	5,2	6,7	–	27,4	30,0
Egészségügyi	97,2	93,9	96,0	1,3	0,6	2,8	4,8	3,4
Oktatási, tudományos, közművelődési	89,0	67,5	74,6	10,3	8,4	11,0	22,2	17,0
Ebből pedagógus	75,9	79,9	8,9	8,0	.	15,2	12,1
Művészeti	75,0	60,8	78,6	10,6	8,9	25,0	28,6	12,5
Jogtudományi, igazgatási	56,3	75,7	83,9	3,9	3,0	43,7	20,4	13,1
Közgazdasági	66,8	70,3	73,0	9,5	8,8	33,2	20,2	18,2
Egyéb	41,4	31,7	20,3	9,9	.	38,3	58,4

* A részben megfelelekkel együtt.
Forrás: Lásd az 1. táblánál.

A népgazdasági ág és az egyéni foglalkozás összevetésével kapott adatok jól mutatják, hogy e két ismérv egyre kevésbé fedi egymást, azaz a népgazdasági ág mindinkább csökkenő mértékben határozza meg az ott foglalkoztatottak tevékenységi körét. Legmeggyőzőbb példa erre, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezetek jövedelmének jelentős hányadát a melléktevékenységük által realizált nyereség adja. Növekvő a más ágazatokba tartozó gazdálkodó szervezetek nem profiba vágó tevékenysége is, elsősorban a kiskereskedelmi (például mintaboltok),

az építőipari és az egyéb szolgáltatási (például szerviz, vevőszolgálati) tevékenység. A népgazdasági ágankénti kongruencia-vizsgálat azonban nem e két ismérv összhangját, hanem az azonos csoportba tartozó vállalatok, szövetkezetek, intézmények szerteágazó tevékenységéhez szükséges munkakörök és az azokban foglalkoztatott dolgozók képzettségének megfelelési szintjét vizsgálja.

Egy ország gazdasági fejlettségének egyik legfontosabb mércéje a szolgáltatások területén foglalkoztatottak hányada. Hazánkban a hetvenes évtized végére a diplomásoknak több mint fele (56%) dolgozott a szolgáltatások területén. Gazdasági fejlődésünk megtorpanását jelzi, hogy ez a mutató az elkövetkező öt évben változatlan maradt. Az elnöiesedés azonban – csekély mértékben – folytatódott. Míg 1980-ban a diplomás férfiaknak 45 százaléka dolgozott a nem anyagi tevékenységeket magába foglaló ágazatokban, addig a nőknek közel háromnegyede (72%). Jelenleg a férfiaknál közel 2 százalékpontnyi csökkenés, a nőknél pedig némi aránynövekedés mutatkozik.

Mint arra már utaltam, az elnöiesedés döntő okai közé tartozik az egyes pályák közötti jövedelmi különbség. A szolgáltatásokban foglalkoztatottak (pedagógusok, közművelődési foglalkozásúak, tanácsi és egyéb államigazgatási dolgozók stb.) anyagi megbecsülése pedig köztudottan alacsony, s e réteg főfoglalkozáson kívüli jövedelempótló tevékenysége is (másodállás, mellékfoglalkozás) igen korlátozott.

Legmagasabb a kongruencia szintje az egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatásokban foglalkoztatottak körében (84%). E területen a diplomásoknak több mint kétötöde tevékenykedik. E rendkívül magas foglalkozási-képzettségi harmónia alapvetően annak a következménye, hogy az ebben a népgazdasági ágban uralkodó foglalkozások, munkakörök eleve meghatározott képzettséget, oklevél-fajtát követelnek meg. Így például az orvosi, fogorvosi, gyógyszerészeti munkakörök csak szakképzéssel tölthetők be, de a pedagógus pályákhoz is követelmény a tanári, tanítói, óvónői oklevél. Az ágazat meghatározó jellegét bizonyítja, hogy a foglalkozási-képzettségi mutató értéke minden más népgazdasági ágban az országos átlag alatt marad.

A termelő szférába tartozó ágazatok közül az ipar és az építőipar az országos átlaggal közel azonos, a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás némileg alacsonyabb kongruencia-szintje a szellemi munkakörben foglalkoztatott munkaerővel való gazdálkodás nem kielégítő voltára utal, ami természetesen kihat a termelői tevékenység alakulására is. Ez különösen az első két területen érzékelhető, de visszahúzó erőként bírhat – az utóbbi időszak látványos eredményei ellenére – a kulcsfontosságú ellátási cikkek előállítására szolgáló mezőgazdaságban is.

A legkedvezőtlenebb az inkongruencia szintje a kereskedelemben, csaknem minden harmadik diplomás foglalkoztatott végzettsége egyáltalán nem felel meg munkakörének. Mélyen az átlag alatti kongruencia-szint jellemzi a személyi és gazdasági szolgáltatás népgazdasági ágban dolgozókat. A nem megfelelő területen foglalkoztatottak aránya 30 százalék, s további 14 százalékuk munkaköre csupán részben felel meg oklevele szakirányának.

A különböző népgazdasági ágakban foglalkoztatott diplomások nemenkénti eloszlása nagyrészt a jövedelmi viszonyok függvénye. Jól mutatja ezt, ha vizsgálatunkat kiterjesztjük a férfiak és a nők ágazonkénti kongruencia-szintjének elemzésére. Megfigyelhető, hogy általában azokban az ágakban tapasztalható a férfiak foglalkozási-képzettségi mutatójának a nőkéhez képest kedvezőbb mértéke, ahol adottak a jobb anyagi, egzisztenciális viszonyok, és a munkaidőn túli jövedelemkiegészítő tevékenységre is nagyobb lehetőség kínálkozik.

6. tábla

*Az aktív kereső diplomások objektív kongruencia-szintje
népgazdasági ágak és nemek szerint, 1984**

Népgazdasági ág, ágazat	Foglalkozása a képzettségének				
	megfelel	részben	nem felel meg		
			összesen	férfi	nő
Ipar	71,3	5,9	22,8	21,0	29,0
Építőipar	71,9	11,2	16,9	15,6	21,1
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	69,9	5,4	24,7	23,1	33,3
Közlekedés, posta és távközlés	66,6	8,1	25,3	23,9	30,0
Kereskedelem	63,7	4,8	31,5	36,9	26,0
Vízgazdálkodás	73,7	12,6	13,7	14,1	12,5
Egyéb anyagi tevékenység	63,0	7,0	30,0	22,6	42,1
Személyi és gazdasági szolgáltatás	56,0	14,0	30,0	32,3	25,6
Egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatások	83,6	7,6	8,8	9,4	8,4
Közösségi, közigazgatási és egyéb szolgáltatás	63,9	11,3	24,8	28,3	15,8
<i>Összesen</i>	<i>74,3</i>	<i>7,8</i>	<i>17,9</i>	<i>20,2</i>	<i>14,7</i>

* A megfelelő népgazdasági ágban foglalkoztatottak százalékában.

A fiatal diplomások kongruencia-szintje – a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás kivételével – valamennyi népgazdasági ágban magasabb az idősebbekénél. Úgy tűnik, a foglalkozás és a képzettség összhangjának vizsgálatát bármely ismérv alapján végezzük is el, az elemzések mindig a fiatalok magasabb megfelelési indexeit mutatják.

A tanulmány eddig többnyire az oklevél szakirányának oldaláról elemezte a foglalkozás és a képzettség összhangját, azt vizsgálta, hogy adott diplomával milyen mértékben tevékenykednek felsőfokú végzettségű szakembereink a képzettségüknek megfelelő, illetve kevésbé vagy egyáltalán nem megfelelő munkaterületeken. A vizsgálatot azonban a foglalkozás, a munkakör oldaláról is el kell végezni.

1980-ban az aktív kereső diplomásoknak csaknem 98 százaléka szellemi foglalkozású volt, arányuk az elmúlt fél évtizedben sem változott lényegesen. Jelenleg minden ezer foglalkoztatott felsőfokú végzettségű közül 23 fő fizikai dolgozó. Azok száma tehát, akik egyetemi vagy főiskolai végzettséggel – tanult hivatásuk helyett – fizikai foglalkozást választanak, elenyésző. Az adatokból nem tűnik ki, hogy a választott fizikai foglalkozás nincs-e kapcsolatban a diploma jellegével. Ha például egy híradástechnikai mérnök vagy üzemmérnök rádió- és televízió-műszerész-ként tevékenykedik, vagy mezőgazdasági jellegű oklevéllel valaki mezőgazdasági fizikai munkakört lát el, az képzettségét bizonyos mértékig hasznosítja, a tanult ismereteit felhasználja. Ezek a foglalkozások tehát nem tekinthetők egyértelműen inkongruensnek. Mégis, a vizsgálat során a fizikai munkaköröket a „nem felel meg” kategóriába soroltuk, hiszen ez a képzettség szintjéhez képest olyan mértékű alulfoglalkoztatás, amely messze áll a képzés eredeti céljától, vagyis attól, hogy a magasan kvalifikált szellemi munkaköröket lehetőleg diplomás szakemberek lássák el. Bizonyos, hogy foglalkoztatásuk így társadalmilag hasznosabb lenne. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a gazdasági fejlődés nem egyenletes, és a megtorpanások időszakában egyes szakokon előfordulhat túlképzés, vagyis a gazdaság nem képes felszívni az időleges szakembertöbbletet. Ezekben az esetekben a

társadalomnak is hasznos, ha a diplomás képzettségét alacsonyabb szinten hasznosítja. A cél azonban ilyenkor is az, hogy mielőbb olyan szellemi munkakörbe kerüljön, ahol a felsőfokú képzésben tanultakat minél nagyobb mértékben hasznosítani tudja.

Manapság nem a gazdaság alacsony fejlődési színvonala az elsődleges motívója a diplomások fizikai munkavállalásának, hanem sokkal inkább az értelmiségi pályák presztízsvesztesége, a teljes vagy részleges alulfoglalkoztatás (alacsonyabb iskolázottsággal is ellátható munkakörökben diplomások foglalkoztatása) és nem utolsósorban a szellemi–fizikai bérarányok.

A diplomások fizikai foglalkozásokban való elhelyezkedésének napjainkban mindinkább figyelembe veendő tényezője a kisvállalkozások létrejötte, vállalati gazdasági munkaközösségek, polgári jogi társaságok alakulása. Ezek egy része tevékenységi körénél fogva részben fizikai dolgozókat foglalkoztat, nemritkán – elsősorban a fiatal – diplomások közül toborozva tagjaikat. A remélt – és többnyire valós – magasabb jövedelem, a sokrétű, alkotó jellegű feladatok kínálata, a kötetlenebb munkahely vonzereje a későbbi években is elősegítheti az értelmiség egy csekély hányadának fizikai munkakörbe való átáramlását, különösen az ezzel járó kockázatot, a bizonytalansági tényezőket jobban vállaló fiatalok köréből.

A gazdasági fejlődés bizonyos szakaszaiban továbbra sem kizárt a diplomások ilyen irányú mozgása, akár a jelenlegit valamelyest meghaladó mértékben is. A lényeg a mozgáson van, azaz legyen biztosított számukra a megfelelő szellemi munkakörbe való visszatérés lehetősége.

A szellemi foglalkozású diplomások 76 százaléka kongruens foglalkozású, 16 százalékuk munkaköre pedig nem felel meg a képesítésének. Ez utóbbi mutató értéke foglalkozási főcsoportonként széles skálán szóródik. Legalacsonyabb az egészségügyi és kulturális foglalkozásúaknál (70/0) és a műszakiaknál (10/0), igen magas az igazgatási, igazságszolgáltatási, gazdasági, forgalmi és áruforgalmi munkakörben dolgozóknál. Külön is érdemes megemlíteni a számviteli, pénzügyi, pénzügyi és egyéb szellemi főcsoportba tartozókat, ahol a 82 százalékos inkongruencia-szint mindenképpen magyarázatra szorul. Az itt foglalkoztatottak túlnyomó többsége a beosztott ügyviteli alkalmazott kategóriába tartozik, vagyis elsősorban adminisztratív feladatokat lát el. Az e foglalkozási csoportba tartozók – hasonlóan a fizikaiakhoz – a nagymértékben alulfoglalkoztatottak közé sorolhatók. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ha például egy közgazdasági végzettségű szakember beosztott könyvelőként dolgozik, az képzettségét egyáltalán nem hasznosítja. Csupán arról van szó, hogy ezek a munkakörök ugyanilyen határfokkal elláthatók szakközépiskolai végzettséggel vagy képesítő tanfolyammal, szakvizsgával is. A befektetett és felhalmozott tőke nincs arányban a létrehozott teljesítménnyel, az igen magas képzési költségek nem térülnek meg.

A végzettség oldaláról láttuk és most a foglalkozás oldaláról vizsgálva is azt tapasztalhatjuk, hogy a kongruencia szintje az egészségügyiek körében – az igazságszolgáltatási foglalkozásúakat követően – a legmagasabb (98/0). A csekély mértékű inkongruenciát a nem szakirányú diplomát, de vélelmezhetően valamilyen alacsonyabb szintű szakmai oklevelet szerzett más egészségügyi foglalkozásúak (ápolónők, szülésznők, védőnők stb.) okozzák.

A műszaki foglalkozásúak egytizedének a képzettsége nem, további 7 százaléknak pedig csupán részben felel meg. E nagy létszámú csoport foglalkozás szerinti összetétele igen heterogén. A FEOR szerinti besorolás nem vagy csak korlátozottan teszi lehetővé a ténylegesen műszaki, illetve a mezőgazdasági jellegű szellemi munkakörök szétválasztását, ami a kongruencia-szint elemzését jelentősen be-

folyásolja. A végzettség jellege szerinti vizsgálat megmutatta, hogy a műszakiak képzettségi–foglalkozási megfelelési mutatója lényegesen kedvezőbb volt, mint a mezőgazdászoké. Sajnos, a vázolt okok miatt ennek vizsgálatára a foglalkozás oldaláról nincs mód. Feltehetően azonban ebben az esetben az eltérés lényegesen csökken, ugyanis a mezőgazdasági munkakörök többsége ugyanúgy megkívánja a speciális ismereteket, mint az ipari, építőipari stb. műszaki foglalkozások.

7. tábla

A szellemi foglalkozású aktív kereső diplomások objektív kongruencia-szintje foglalkozási főcsoport és nemek szerint, 1984*

Foglalkozási főcsoport	Foglalkozása a képzettségének						
	megfelel	részben	nem	részben	nem	részben	nem
		felel meg					
	összesen	férfi		nő			
Műszaki	82,6	7,1	10,3	7,3	9,5	6,4	14,8
Igazgatási	65,3	17,7	17,0	21,0	15,7	11,2	19,6
Igazságszolgálatási	100,0	—	—	—	—	—	—
Gazdasági	61,2	7,8	31,0	10,2	32,3	2,8	28,2
Forgalmi	41,5	15,8	42,7	18,5	36,9	5,9	64,7
Áruforgalmi	50,8	4,0	45,2	4,0	57,8	3,9	28,8
Egészségügyi	97,8	—	2,2	—	0,9	—	3,4
Kulturális	82,5	9,5	8,0	14,0	7,8	7,0	8,1
Számviteli, pénzügyi, pénzügyi és egyéb szellemi	11,9	6,1	82,0	3,6	91,6	10,7	64,7
Összesen	76,0	8,0	16,0	9,3	17,7	6,2	13,6
Ebből:							
igazgatási, igazságszolgálatási, gazdasági, forgalmi és áruforgalmi	63,8	9,9	26,3	12,3	28,0	5,4	23,2
egészségügyi és kulturális	85,1	7,9	7,0	11,1	6,4	6,0	7,4

* A megfelelő foglalkozásúak százalékában.

A műszakiaknál is heterogénebb az igazgatási, igazságszolgálatási, gazdasági, forgalmi és áruforgalmi főcsoport összetétele. Ennek megfelelően az ide tartozó foglalkozási csoportok kongruencia-szintje is jelentősen eltér egymástól. Kiugróan magas az igazságszolgálatási foglalkozásúak megfelelési szintje (100%), ugyanakkor a közlekedési, postai, távközlési munkakört betöltők alig több mint kétötöde rendelkezik megfelelő szakirányú végzettséggel, de a vállalatok, intézmények igazgatóit, a szervezetek vezetőit, a főkönyvelőket, gazdasági és számítástechnikai irányítókat magába foglaló „gazdasági” elnevezésű csoportban is mindössze 61 százalék a képzettségük szerint foglalkoztatottak hányada. Ez azért is figyelemre méltó, mert ebben a csoportban viszonylag magas a vezető, irányító beosztásúak aránya, a beosztottak jelentős részének pedig – a foglalkozások jellegéből adódóan – döntéshozói, döntésmegalapozó feladata van. E döntések viszont meghatározó jelentőségűek a vállalatok, szervezetek, intézmények további eredményes működésében.

Ismert, hogy a nők kongruencia-szintje általában magasabb, mint a férfiaké. Az említett gazdasági foglalkozásúak esetében azonban érdemes ezt részletesebben is megvizsgálni. Bár a csoport vezető-beosztott aránya iskolai végzettségi szintként nem áll rendelkezésre (így a felsőfokú végzettségűekre sem), az összes azonos foglalkozású aktív kereső adatai támpontul szolgálhatnak. Az ilyen foglalkozású férfiak 62 százaléka vezető, irányító, 55 százalékuk pedig diplomás. Ugyanezek az arányok a nőknél 26, illetve 18 százalék. Különösen a vezető, irányító beosztásúak aránya mutathat számunkra hasznosítható információkat, ha figyelembe vesszük, hogy a férfiaknak alig valamivel több mint fele, a nőknek ugyanakkor közel 70 százaléka kongruens képesítéssel rendelkezik. Igaz, a férfiak további egytizedének részben megfelelő a végzettsége, az inkongruencia mértéke azonban így is közöttük a magasabb. Természetesen az ismertetett adatok közvetlenül nem hasonlíthatók össze.

A férfiak foglalkozási-képzettségi összhangja a nagyobb létszámú csoportok közül csupán a műszakiak körében haladja meg a nők azonos mutatójának értékét, az eltérés azonban itt sem éri el az 5 százalékpontot. Ez a fordított érték teljesen indokolt, hiszen az ebbe a kategóriába tartozó munkakörök nagy hányada nem „íróasztal-foglalkozás”, hanem a termelés közvetlen irányítását jelenti, ami nemcsak szellemileg, hanem fizikailag is jobban igénybe veszi az emberi szervezetet, s ez alkatilag kevésbé felel meg a nőknek. E termelésszervező, termelésirányító munkahelyek pedig sokkal intenzívebben igénylik a magasfokú szakismereteket, mint a nők által nagyobb arányban betöltött, más irányú végzettséggel is könnyen betanulható műszaki foglalkozások (például gyártáselőkészítő, üzemi programozó, diszpécser).

SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉS, TÁRSADALMI KÖZÉRZET

A dolgozó ember közérzetét, munkahelyi teljesítményét számottevően befolyásolja, hogy képzettségét milyen mértékben hasznosítja mindennapi munkafeladatainak elvégzése közben. Jelenleg a diplomások 91 százaléka érzi úgy, hogy végzettségét munkaköre ellátásában teljesen vagy nagymértékben hasznosítja, s csak közel 4 százalékuk vélekedik úgy, hogy képzettségét legfeljebb kismértékben tudja munkakörében felhasználni. A képzettségüket nem hasznosítók, vagyis a magukat végzettségükhöz képest inkongruens foglalkozásúnak tekintők hányada a fiatalabbak körében alacsonyabb, a kor előrehaladtával arányuk folyamatosan nő. Érdekes azonban, hogy az objektív módszerrel végrehajtott kongruencia-vizsgálat szerint a legmagasabb inkongruencia-szintet mutató 40–54 évesek az országos átlagnál némileg kedvezőbbnek vélik foglalkozásuk és képzettségük összhangját. Különösen így van ez a férfiak esetében, ahol e középkorú réteg szubjektív inkongruencia-szintje 0,6 százalékponttal (ilyen kis arányszámoknál ez már jelentősnek mondható) magasabb, mint az összes férfi diplomásé. Ez arra utal, hogy ennek a lépéshátrányba került korosztálynak az a csoportja, amelyik nem vált abszolút mértékben pályaelhagyóvá, beletörődött abba, hogy képességeit csupán töredékében hasznosítsa.

Azt a korábbi megállapítást, miszerint a nyugdíjkorhatárt elérők magasabb objektív kongruencia-szintjének egyik lehetséges oka, hogy azok dolgoznak aktívként tovább, akik az adott munkahelyen jól érzik magukat (ebben közrejátszik az is, hogy a végzettségüknek megfelelő munkakört töltenek be), a férfiak esetében az egyéni kikérdezésen alapuló vizsgálat is igazolni látszik. A 60 éveseknek és idősebbeknek mindössze 2,5 százaléka nyilatkozott úgy, hogy diplomáját nem vagy csu-

pán kismértékben hasznosítja. A nők között ezek az arányok ellentétesen alakulnak, az alacsony előfordulás miatt azonban – a minta abszolút és relatív hibahatárait is figyelembe véve – ezek a mutatók nem értékelhetők megbízhatóan.

8. tábla

Az aktív kereső diplomások szubjektív kongruencia-szintje korcsoport és nemek szerint, 1984

Korcsoport (év)	Végzettségét								
	teljes vagy nagymértékben			közepes mértékben			kismértékben vagy nem		
	hasznosítja (a megfelelő korúak százalékában)								
	össze- sen	férfi	nő	össze- sen	férfi	nő	össze- sen	férfi	nő
20–29	91,9	90,3	93,3	5,1	5,6	4,7	2,0	4,1	1,9
30–34	90,4	87,7	93,6	6,0	7,8	3,9	3,6	4,5	2,5
35–39	89,9	88,5	91,8	5,7	6,7	4,3	4,4	4,8	4,0
40–54	90,4	89,1	93,0	6,2	7,4	3,0	3,4	3,5	3,0
55–59	90,7	90,7	90,6	4,5	4,7	3,1	4,8	4,6	6,3
60–X	91,4	91,7	88,9	5,0	5,8	–	3,6	2,5	11,1
Összesen	90,7	89,1	92,9	5,7	6,8	4,2	3,6	4,1	2,9

A megkérdezettek általában jobban hasznosítottak tartják oklevelüket, mint amit az objektív kongruencia-vizsgálat eredményei alapján várni lehetne. Az 1963. évi adatok is ezt támasztják alá. A végzettség hasznosításának szubjektív megítélése alapján számított adatok akkor is meghaladták az objektív módszerrel számítottakat, az eltérés azonban lényegesen kisebb volt. A képzettségüket saját megítélésük szerint nem vagy kismértékben hasznosítók aránya jelenleg nem éri el a húsz évvel korábbinak a felét, s a diplomájukat teljes vagy nagymértékben hasznosítók részesedése is mintegy 3 százalékponttal meghaladja a két évtizeddel előtti hasonló arányszámokat. Ebben fontos szerepet játszik a munkakörülmények időközben bekövetkezett javulása, valamint a munkahelyi légkör sok helyen tapasztalható kedvező irányú változása is.

Az ismertett tendenciák hasonló módon érvényesülnek mind a férfiak, mind a nők esetében, sőt a két nem megfelelő arányszámok közötti eltérés sem módosult lényegesen az eltelt időszakban.

9. tábla

*Az aktív kereső diplomások szubjektív kongruencia-szintje nemek szerint**

Nem	Végzettsége a munkaköréhez			Végzettségét hasznosítja		
	szükséges	részben	nem	teljes vagy nagymértékben	közepes mértékben	kismértékben vagy nem
		szükséges				
	1963-ban			1984-ben		
Férfi	87,0	4,2	8,8	89,1	6,8	4,1
Nő	89,6	4,7	5,7	92,9	4,2	2,9
Összesen	87,6	4,3	8,1	90,7	5,7	3,6

* A megfelelő neműek százalékában.
Forrás: Lásd az 1. táblánál.

A diplomások magas szubjektív kongruencia-szintjén belül az eltérő jellegű végzettséget szerettek véleménye tanulmányaik hasznosításáról elég sokszínű.

Az egészségügyiek 98 százaléka vélekedik úgy, hogy munkakörében képzettségét teljesen vagy nagymértékben hasznosítja, s csak nem egészen fél százalékuk nem hasznosítja képzettségét. Mind az objektív, mind a szubjektív vizsgálati módszer szerint most is és már a hatvanas évek elején is a legmagasabb kongruencia-szinttel rendelkeztek.

Nem sokkal maradnak el jelenleg tőlük a jogászok sem, akiknek mindössze másfél százaléka nyilatkozott úgy, hogy végzettségét kismértékben vagy nem hasznosítja. Ez valószínűleg abból adódik, hogy a jogtudományi, igazgatási oklevél meglehetősen széles körben alkalmazható, az ilyen irányú ismeretek bizonyos mértékig ma már szinte minden munkakörben jól hasznosíthatók. Ezért a megkérdezettek – talán a valós helyzetnél nagyobb arányban – joggal érezhetik úgy, hogy végzettségüket mindennapi feladataik ellátásában hasznosítani tudják. Az ebbe a végzettségi csoportba tartozóknak 1963-ban csupán 70 százaléka vélekedett pozitívan, több mint ötödük oklevelét munkaköréhez nem tartotta szükségesnek. Ez pedig messze a legrosszabb szubjektív kongruencia-szintet jelentette. A korcsoportonkénti megoszlás ebből az időből nem ismeretes, következtetéseket csupán az oklevél megszerzésének évéből vonhatunk le. Az 1949-ben vagy később diplomázott – tehát a hatvanas évtized elején még fiatal jogászoknak – alig 9, a korábban végzetteknek pedig 28 százaléka egyáltalán nem tartotta képzettségét foglalkozása ellátásához szükségesnek. Utóbbiakon belül a háborút követő négy évben végzetteknél ugyanez a mutató 30 százalék. Ezek az adatok egyértelműen bizonyítják, hogy a korábbi jogi, közigazgatási diplomások ebben az időszakban csak nehezen jutottak képzettségüknek megfelelő munkakörbe. Ezeket a foglalkozásokat sok esetben a társadalmi rend változásából eredő jogrendszer-változás miatt különböző kiegészítő szakvizsgákhoz kötötték, amelyek letételére nem mindenki vállalkozott. Másrészt a háború utáni években abszolvtak egy része, akik államvizsgájukat nem közvetlenül tanulmányaik befejezése után tették le (abban az időben ez lényegesen nagyobb arányban fordult elő, mint most), nem vállalták a gyökeresen megváltozott tananyag újratanulását, így diplomát sem szerezhettek. Ebből következően jogi diplomához kötött munkakörben sem helyezkedhettek el.

Valószínűleg hasonló okok motiválták a közgazdászok körében is a szintén magasan átlag feletti szubjektív inkongruencia-szintet (130/0). A némileg kedvezőbb helyzet abból adódhatott, hogy ők talán hamarabb tudtak alkalmazkodni az új környezethez, inkább képesek voltak szakmai ismereteiket az új társadalmi és gazdasági igények szolgálatába állítani. Jelenleg a képzettség hasznosításának foka körükben átlagosnak mondható, a diplomájukat munkakörükhöz nem megfelelőnek tartók aránya pedig kedvezőbb az átlagnál. Ez a diploma jellegéből adódik, ugyanis hasonlóan a jogi végzettséghez, ez is csaknem mindenütt hasznosítható, az ismeretek sok, egyébként nem szorosan közgazdasági munkakörben eredményesen felhasználhatók.

Két, létszámánál fogva meghatározó értelmiségi csoportról kell még szólni, a műszakiakról és a mezőgazdászokról. Míg a hatvanas évtized elején a végzettségük és munkakörük harmóniáját nagy arányban tartották megfelelőnek, addig jelenleg a műszakiaknak valamelyest, a mezőgazdasági képesítésűeknek viszont jelentősen alacsonyabb hányada véli úgy, hogy diplomáját teljes vagy nagymértékben hasznosítja. Ennek szintén reális okai vannak. Két évtizeddel ezelőtt az ipar és a mezőgazdaság gyors ütemű fejlesztése, utóbbi szocialista viszonyoknak megfelelő átszervezése valós szakember-szükségletet teremtett. Ez tükröződik az egyé-

ni vélemények összegezésekor is. Azóta a szükséglet nem emelkedett olyan ütemben, mint ahogy az egyetemeken, főiskolákon végzett friss diplomások száma nőtt. Felvetődik a kérdés, vajon túlképzésről beszélhetünk-e? Véleményem szerint a műszakiak esetében nem túlképzésről, hanem alulfoglalkoztatásról van szó. Erre utal az is, hogy bár a szubjektív kongruencia hasznosítási arányszámai mindkét csoportban az eltelt két évtized alatt csökkentek, a végzettségüket saját megítélésük szerint nem hasznosítók hányada alig változott, azaz a különbség a diplomájukat csak közepes mértékben használók aránynövekedéséből adódik.

Az egyetemet végzettek szubjektív kongruencia-szintje mindkét nem esetében magasabb, mint a főiskolát, felsőfokú technikumot vagy szakiskolát, felsőfokú óvónképzőt végzett társaiké. Különösen jelentős az eltérés a férfiaknál, 93 százalékuk érzi úgy, hogy diplomáját teljes mértékben hasznosítja, szemben a nem egyetemet végzettek 85 százalékos hányadával. A nőknél a különbség csekély, alig egy százalékpontnyi. Az egyetemi diplomások – a képzés céljának megfelelően – főleg irodai munkaköröket töltenek be, s ez találkozik saját elképzelésükkel is. A főiskolai és egyéb felsőfokú tanintézeti oklevelesek közül a férfiak elsősorban a műszaki és a mezőgazdasági, a nők pedig inkább a pedagógiai és a közgazdasági munkaköröket foglalják el. Előbbiek főleg a közvetlen termelésirányítás területén találnak feladatokat, ahol az alulfoglalkoztatás lehetősége lényegesen magasabb, mint a női foglalkozásokban. Ez pedig magában hordja az egyén fokozott elégedetlenségét, a feladatokkal való azonosulás hiányát, a foglalkozás és a képzettség diszharmóniájának érzetét, végső fokon a végzett munka hatékonyságának romlását, ami viszont a társadalmi-gazdasági fejlődés kerékkötője, visszafogója.

10. tábla

*Az aktív kereső diplomások szubjektív kongruencia-szintje a végzettség jellege és nemek szerint**

Végzettség jellege	Végzettsége a munkaköréhez			Végzettségét hasznosítja		
	szükséges	részben	nem	teljes vagy nagy-mértékben	közepes mértékben	kis-mértékben vagy nem
		szükséges				
	1963-ban			1984-ben		
Műszaki	96,3	1,4	2,3	90,0	7,1	2,9
Mezőgazdasági	90,3	3,4	6,3	85,6	7,7	6,7
Kereskedelmi	—	—	—	85,3	9,3	5,3
Egészségügyi	97,2	0,7	2,1	98,1	1,5	0,4
Oktatási, tudományos, köz- művelődési	89,2	5,3	5,5	91,3	5,0	3,7
Ebből pedagógus	93,5	3,4	3,1
Művészeti	84,7	6,5	8,9	89,3	4,5	6,3
Jogtudományi, igazgatási	70,3	9,1	21,6	95,0	3,5	1,5
Közgazdasági	80,6	6,6	12,8	90,5	6,8	2,7
Egyéb	75,3	5,3	19,4	84,2	5,9	9,9

* A megfelelő végzettségűek százalékában.
Forrás: Lásd az 1. táblánál.

A szolgáltatások színvonala, ezen belül is például a gyors, pontos, figyelmes, udvarias ügyintézés, a kulturált kiszolgálás, az egészségügyi és szociális ellátás minősége a lakosság közérzetét döntően befolyásolja. Nem mindegy tehát, hogy miképpen vélekednek végzettségük és foglalkozásuk összhangjáról a kereskede-

lemben, az egészségügyben, az oktatásban, az államigazgatásban stb. dolgozó diplomások. A vélemények ugyanis nem csupán azt mutatják meg, hogy megítélésük szerint munkakörükben milyen mértékben hasznosítják tanulmányaik során és a munkahelyeken eltöltött idő alatt szerzett szakmai ismereteiket, hanem azt is, mennyire vannak megelégedve feladataikkal, hogyan tudják kamatoztatni tudásukat, ambícióikat, ötleteiket.

Ha az egyéni véleményekből származtatott szubjektív kongruencia- és inkongruencia-arányokat közérzetmutató jelzőszámoknak fogjuk fel, a szolgáltatások színvonala ma még – az egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatások területét kivéve – nem éri el a termelő ágazatokét. Ismerve az ügyintézés bürokratizmusát, a lakossági és kommunális szolgáltatás hiányosságait és a lakosság emiatti jogos elégedetlenségét, ezek a mutatók meglehetősen hűen mutatják az elmaradást.

A mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban foglalkoztatott felsőfokú végzettségűek szubjektív kongruencia-szintje megegyezik az országos átlaggal, ami jól érzékelteti ennek az ágazatnak a magyar gazdaságban elfoglalt helyét. Emellett az itt dolgozók viszonylagos elégedettségét természetesen befolyásolja az a tény is, hogy nagyobb lehetőségük van jövedelemkiegészítő tevékenységre. A háztáji gazdaságok szerepe nem csupán a népgazdaság szemszögéből nézve rendkívül jelentős (a mezőgazdasági termékek magas hányadát itt termelik meg), hanem az egyén életszínvonalát is döntő mértékben meghatározó tényező.

11. tábla

*Az aktív kereső diplomások szubjektív kongruencia-szintje településtípusok és nemek szerint, 1984**

Népgazdasági ág, ágazat	Végzettségét						
	teljes vagy nagymértékben	közepes mértékben		kismértékben vagy nem			
		hasznosítja					
	összesen	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
Ipar	87,1	8,2	8,7	6,6	4,7	4,4	5,6
Építőipar	91,8	5,4	5,6	4,9	2,8	2,9	2,4
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	90,6	6,3	6,0	8,5	3,1	2,8	4,7
Közlekedés, posta és távközlés	84,5	8,7	9,4	6,2	6,8	7,3	5,0
Kereskedelem	83,5	9,5	11,3	7,6	7,0	6,5	7,6
Vízgazdálkodás	88,4	7,4	7,1	8,3	4,2	4,2	4,2
Egyéb anyagi tevékenység	86,0	10,0	8,1	13,2	4,0	3,2	5,3
Személyi és gazdasági szolgáltatás	85,2	7,4	9,0	4,4	7,4	6,6	8,9
Egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatás	95,4	2,9	3,8	2,4	1,7	2,9	1,0
Közösségi, közigazgatási és egyéb szolgáltatás	86,8	7,8	7,6	8,5	5,4	4,8	6,7
Összesen	90,7	5,7	6,8	4,2	3,6	4,1	2,9

* A megfelelő népgazdasági ágban foglalkoztatottak százalékában.

A végzettség jellege szerinti elemzés azt mutatta, hogy a műszaki diplomások magas hányada tartja végzettségét munkakörében hasznosítottnak. Nem ilyen kedvező a helyzet, ha az ilyen képesítésűeket nagy számban foglalkoztató ipar, építőipar, közlekedés, posta és távközlés (utóbbiról már volt szó), valamint a vízgazdál-

ködés népgazdasági ágakban dolgozók szubjektív kongruencia-szintjét vizsgáljuk. Az e területeken – az építőipar kivételével – tevékenykedő diplomások rendre úgy vélekednek, hogy megszerzett ismereteiket kevésbé tudják felhasználni. Mint a későbbiekben még látni fogjuk, nem elsősorban a műszakiak érzik úgy, hogy képzettségüket nem vagy csak alig hasznosítják.

A férfiak és a nők egyéni véleménye a végzettségük hasznosítási fokáról népgazdasági áganként igen eltérő. Kissé meglepő, de a nők általában elégedetlenebbek férfi kollégáiknál. Ha a népgazdaság egészéből kiemeljük a diplomás nők 62 százalékát tömörítő egészségügyi, szociális és kulturális ágazatot, azt tapasztaljuk, hogy körükben a szubjektív kongruencia-szint a férfiakhoz képest romlik. A nők 6, a férfiak mindössze 4,5 százaléka nyilatkozott úgy, hogy végzettségét nem vagy csak kismértékben hasznosítja, az oklevelüket közepes mértékben hasznosítók aránya pedig mindkét nemnél egyaránt közel 8 százalék. A többi népgazdasági ágban tehát a nőknek a férfiakét meghaladó alulfoglalkoztatásáról beszélhetünk. Elégedetlenségük másik oka anyagi. Közismert, hogy az ugyanabban a munkakörben alkalmazott nők keresete a legkülönbözőbb intézkedések, határozatok ellenére is még mindig alatta marad a férfiakénak. E probléma feloldása nem csupán a nők személyes érdeke, hanem népgazdasági hatását tekintve is a közeljövőben megoldandó kiemelt feladatok közé tartozik.

Vajon hogyan vélekednek az egyes szellemi foglalkozási főcsoportokban dolgozó diplomások végzettségük hasznosításáról? Legkedvezőbbnek az egészségügyi és kulturális főcsoportba tartozók látják helyzetüket, ezen belül is különösen az orvosok, fogorvosok, gyógyszerészek, akik szinte valamennyien úgy nyilatkoztak, hogy szaktudásukat teljesen vagy nagymértékben hasznosítják, de a pedagógusokat, társadalom- és természettudományi, közművelődési foglalkozásúakat magába foglaló kulturális foglalkozásokban foglalkoztatottak is úgy vélekednek, hogy nagyrészt alkalmazni tudják munkájukban az egyetemen, főiskolán tanultakat.

A műszaki munkakörökben foglalkoztatottak véleménye, miszerint csupán nem egészen 2 százalékuk érezte úgy, hogy végzettségét nem tudja hasznosítani, s a diplomájukat közepes mértékben hasznosítók aránya is mindössze 6 százalék, némi meglepetést jelent. Az elmúlt időszakban állandóan visszatérő problémaként hallhatunk arról, hogy a műszakiak képzettségük szintjének nem megfelelő feladatokat kapnak, a munkáltatók nem használják ki a birtokukban levő szellemi kapacitást. Mérnököket, üzemmérnököket alkalmaznak technikusai, művezetői munkakörökben, holott ezek a tevékenységek alacsonyabb szakmai képesítéssel is hatékonyan elláthatók. Az egyéni megítélés ennek bizonyos fokig ellentmond. Ennek két oka lehet, vagy a probléma túlhangsúlyozásáról van szó, vagy a műszaki munkaköröket betöltők nem érzik magukban a többre hivatottságot, az alkotó jellegű elégedetlenséget. Feltehetően mindkettőnek szerepe van.

Amilyen heterogén az igazgatási, igazságszolgáltatási, gazdasági, forgalmi és áruforgalmi főcsoport foglalkozás szerinti összetétele, ugyanolyan különbözően értékelik diplomájuk hasznosításának fokát az egyes csoportokban foglalkoztatottak. Míg az igazságszolgáltatásban tevékenykedők szubjektív kongruencia-szintje 100 százalék, az igazgatási, a közlekedési, postai és távközlési, valamint az áruforgalmi munkakört ellátóknak mintegy ötöde érzi úgy, hogy ismereteit nem vagy csupán közepes mértékben hasznosítja.

A férfiak és a nők véleménye közötti eltérés nem túl jelentős, az azonban kitűnik az adatokból, hogy a hagyományosan női pályákat tartalmazó kulturális csoport kivételével az utóbbiak szinte mindenhol kedvezőtlenebbnek érzik oklevelük, diplomájuk hasznosítását, mint a férfiak.

12. tábla

*A végzettségüket közepes mértékben vagy nem hasznosító szellemi foglalkozású diplomás aktív keresők foglalkozási főcsoport és nemek szerint, 1984**

Foglalkozási főcsoport	Végzettségét					
	közepes mértékben			kismértékben vagy nem		
	hasznosítja					
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
Műszaki	6,0	6,2	4,5	1,7	1,7	2,2
Igazgatási	12,1	12,1	12,2	7,0	6,5	7,9
Igazságszolgáltatási	—	—	—	—	—	—
Gazdasági	9,4	10,6	6,9	3,3	2,9	4,2
Forgalmi	8,5	7,7	11,8	9,8	4,6	29,4
Áruforgalmi	15,0	17,1	12,4	5,7	7,0	3,9
Egészségügyi	1,1	0,3	1,8	0,3	—	0,5
Kulturális	2,9	4,2	2,2	1,8	3,0	1,0
Számviteli, pénzügyi, pénzügyi és egyéb ügyviteli	10,5	9,3	12,8	7,9	6,9	9,6
Összesen	5,6	6,7	4,1	2,6	2,8	2,3
Ebből:						
Igazgatási, igazságszolgáltatási, gazdasági, forgalmi és áruforgalmi	10,3	11,0	9,1	4,9	4,5	5,4
Egészségügyi és kulturális	2,6	3,4	2,1	1,5	2,4	1,0

* A megfelelő foglalkozásúak százalékában.

A női diplomások kedvezőtlenebb véleménye talán azzal is magyarázható, hogy bár elégedetlenek a kapott feladatokkal, kevésbé változtatnak, inkább maradnak az igényüket, szakmai tudásukat nem kellően kiaknázó munkahelyeken. A férfiak viszont, ha ilyen helyen dolgoznak, hamarabb keresnek a képességeiknek, ismereteiknek, alkatuknak jobban megfelelő munkahelyet, foglalkozást.

A FOGLALKOZÁSI-KÉPZETTSÉGI STRUKTÚRA ALAKULÁSA TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT

Nem volna teljes a felsőfokú végzettségűek objektív és szubjektív kongruencia-szintjének elemzése, ha nem vizsgálnánk a fővárosban, a városokban és a községekben élő diplomások helyzetét. E kérdéskör vizsgálata azonban nem végezhető el egyetlen tanulmány keretei között, főleg nem a foglalkozási-képzettségű struktúra általános elemzésének egyik résztémájaként, ezért a továbbiakban csupán az általam leglényegesebbnek, legfontosabbnak tartott eredményeket, az ezekből levont következtetéseket kívánom bemutatni.

Az objektív kongruencia-vizsgálat szerint legmagasabb a megfelelés mértéke a községekben, ami a település rangjának növekedésével fokozatosan csökken. Az elmúlt fél évtizedben az eltérő településtípusokban élő diplomások objektív módszerrel mért kongruencia-szintje minden kategóriában emelkedett.³ A növekedés üteme azonban nem azonos mértékű. Budapesten a legmagasabb, a kisebb tele-

³ Az adatok a mindenkor állami igazgatási beosztás szerint kerültek feldolgozásra. Az időközben bekövetkezett változások (várossá nyilvánítás, községeknek városhoz csatolása, községgé alakítás) lényegesen nem befolyásolják a kongruencia-vizsgálat eredményeit.

püléseken a legalacsonyabb. Így bizonyos kiegyenlítődési folyamat is végbemegy. A főváros és a községek közötti 1980. évi mintegy 10 százalékpontnyi eltérés a megfelelő arányszámok kölcsönös egymáshoz közeledésével 8 százalékpontnyira csökkent.

Ugyancsak javultak a témánk szempontjából részletesebben vizsgált inkongruencia mutatószámai is. A legkedvezőtlenebb arányokat mutató Budapesten is 20 százalék alá esett a képzettségüknek nem megfelelő foglalkozással rendelkezők hányada. A tendencia mind a nők, mind a férfiak körében hasonló, azzal a különbséggel, hogy a nőknél a javulás mértéke kevésbé látványos, mint a férfiaknál. Ezzel együtt a nők megfelelési mutatói minden településtípusban kedvezőbbek, mint a férfiaké.

Az eddigiek szerint az lenne a természetes, ha a megyeszékhelyek diplomásainak kongruencia-szintje alacsonyabb volna, mint a többi városban élőké. A valószínűségben azonban mindez másképpen alakul. A teljes megfelelés mértéke a csoportban csaknem azonos (nemenként is), az eltérés a „részben”, illetve a „nem megfelelő” kategóriában van, amit a férfiaknál mutatkozó inkongruenciaszint-különbség okoz. Ez viszont éppen ellenkező előjelű, mint amit várni lehetne, azaz a megyeszékhelyeken mintegy 2 százalékponttal kedvezőbb az arány, mint a kisebb városokban. Ennek valószínű oka az, hogy míg a nagyrészt pedagógus végzettségű nők minden településen találnak képzettségüknek megfelelő foglalkozást, addig a férfiak vagy eljárnak az iparilag fejlettebb településekre, vagy eleve ott telepednek le tanulmányaik befejezése után. Esetükben ugyanis az elhelyezkedés – éppen a nőktől eltérő képzettségi szerkezet miatt – több gondot okoz. A városban lakó közel 50 000 műszaki diplomás kétötöde megyeszékhelyeken él, 11 százalékuk inkongruens foglalkozású, az egyéb városokban élőkénél ugyanez az arány 14 százalék. Vagyis esetükben a település ipari fejlettsége meghatározó.

Az egyéni véleményeken alapuló szubjektív inkongruencia-szint – ellentétben az előzőkkel – nem mutat jelentős különbséget a különböző településtípusokban. A községekben lakó férfiaknak a fővárosban élőkénél nagyobb hányada ítéli meg úgy, hogy diplomáját nem vagy csak kismértékben hasznosítja. A megyeszékhelyek és a többi város viszonylatában ugyanakkor nem mutatkozik az objektív módszerrel tapasztalt, a kisebb városok javára jelentkező kedvező eltérés. A szubjektív inkongruencia mértéke a megyeszékhelyeken egy százalékponttal kisebb a többi város megfelelő arányszámánál. A nők mutatói minden esetben kedvezőbbek, mint a férfiaké, településtípusonkénti sorrendjük pedig megegyezik az objektív kongruencia-vizsgálat eredményével, természetesen jelentős nagyságrendi eltérésekkel.

A mezőgazdászoknak mind az objektív, mind a szubjektív módszerrel elvégzett településtípusonkénti kongruenciaszint-vizsgálata szerint viszonylag kedvező a fővárosban lakók elhelyezkedési lehetősége. A kis létszámú budapesti mezőgazdasági diplomás könnyebben talál képzettségének megfelelő feladatokat, mint a vidéki városokban élő kollégáik. Legkedvezőbb a helyzet a községekben, ahol az ilyen végzettségűeknek csupán alig több mint egynegyede dolgozik inkongruens munkakörben. Ez a sorrend igaz a férfiak esetében is. A nőknél azonban nem csupán a sorrend módosul, hanem a mutatók értéke is lényegesen magasabb, a képzettségüknek nem megfelelő foglalkozást folytató nők aránya minden településtípusban jelentősen meghaladja a férfiakét. Különösen így van ez a kisebb városokban és a községekben, ahol az inkongruens munkakörben dolgozók mintegy felét (56, illetve 45 százalékát) teszik ki a mezőgazdasági oklevéllel rendelkezőknek. Ennek a következő okai lehetnek. Egyrészt befolyásolja a lehetséges munkakörök és az ilyen végzettségűek településtípusonkénti eloszlása, másrészt – és erről már

kénti vizsgálat sem mutat lényeges eltérést, csupán a falusi nők között mutatkozik az átlagosnál valamivel magasabb fokú elégedetlenség. Ez alátámasztja azt az objektív módszerrel kapott eredményt, miszerint nagyfokú az alulfoglalkoztatás, a betöltött munkakör nem kívánja meg az ilyen szintű képzettséget. Még rosszabb a helyzet a városokban, ahol a mezőgazdász nők 13 százaléka érzi végzettségét alig, további 10 százaléka pedig csak közepes mértékben hasznosítottnak.

A leírtak talán bizonyítják, hogy a mezőgazdasági diplomások objektív és szubjektív kongruencia-szintjének kiemelt vizsgálata nem volt önkényes. Az értelmiségnek ez a létszámánál és a magyar gazdaságban betöltött súlyánál fogva jelentős rétege nem tudja igazán megtalálni önmagát, nem képes a felhalmozott szellemi erőforrást teljes mértékben felhasználni. Pedig mezőgazdaságunk nemzetközileg elismert eredményei nem kis mértékben nekik köszönhetők. Éppen ezért elgondolkodtató, hogy vajon mi az oka – különösen a városokban élő – agrárértelmiségünk ilyen magas fokú alulfoglalkoztatásának. Egyik oka bizonyára az, hogy a diplomások egy része nem akar falura menni. Ez azonban csak részigazság, mert az alulfoglalkoztatás – ha mértéke lényegesen alacsonyabb is – ott is jelentkezik. Felvetődik a túlképzés lehetősége is. Elgondolkodtató, hogy vajon indokolt-e a felvételi keretszámok minden áron való fenntartása akkor, amikor a már végzett szakembereknek sem tudnak képzettségüknek megfelelő feladatokat biztosítani.

14. tábla

*A mezőgazdasági jellegű diplomás aktív keresők objektív és szubjektív kongruencia-szintje településtípusok és nemek szerint, 1984**

Településtípus	Foglalkozása a képzettségének nem felel meg			Végzettségét kismértékben vagy nem hasznosítja		
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
Budapest	30,8	29,7	34,4	7,5	7,9	6,3
Városok	35,0	33,0	47,5	7,8	7,0	13,1
Ebből:						
Megyeszékhelyek	34,6	34,1	37,9	9,3	8,5	13,8
Többi város	35,2	32,1	56,3	6,6	5,7	12,5
Községek	26,4	24,8	44,8	5,1	4,9	6,9

* A megfelelő településen élő diplomások százalékában.

Az egyetemet végzettek objektív kongruencia-szintje Budapesten 75, a községekben 78 százalék, szinte azonos nagyságú. Előbbi esetben arról van szó, hogy az egyetemet végzettek nem szívesen vállalnak munkát vidéken, inkább elhelyezkednek képzettségüknek kevésbé megfelelő munkakörökben, csak hogy a fővárosban maradhassanak, ugyanakkor a kistelepüléseken kevés az egyetemi végzettséghez kötött foglalkozás, így kénytelenek alacsonyabb képesítéssel is ellátható tevékenységet folytatni. Valamivel magasabb a megfelelés mértéke a városokban. Az ipartelepítés, az új kutatóintézetek alakulása elsősorban ezt a településcsoportot érinti, így a legmagasabb szinten végzettek elhelyezkedése itt még viszonylag problémamentes.

A nem egyetemet végzetteknél a tendencia részben megfordul. Kongruencia-szintjük a fővárosban a legmagasabb, viszont a községekben lényegesen meghaladja a többi településtípusban tapasztaltat. Úgy tűnik, hogy az ilyen szintű oklevéllel rendelkezők iránt – a gyakorlatibb képzésből adódó előnyök következtében – nagyobb a munkáltatók érdeklődése vidéken, így könnyebben találnak képzett-

ségüknek megfelelő feladatokat. Másrészt ebbe a csoportba tartoznak a már felsőfokon végzett tanítók, tanítónők és óvónők, akik létszámuk és zömében kongruens foglalkozásokban való elhelyezkedésük miatt meghatározó szerepet töltenek be a falusi, nem egyetemet végzett diplomások körében.

A szubjektív megítélésen alapuló kongruencia mértéke az egyetemet végzettek körében minden településtípusban csaknem azonos (92–93⁰/₀), az eltérés a képzettségüket nem hasznosítók között is elhanyagolható. A nem egyetemet végzettek közül elsősorban a községekben élő nők érzik úgy, hogy végzettségüket nagy hatással tudják alkalmazni feladataik ellátásában. Az ok ugyanaz, mint az objektív módszernél elmondottak, az oklevél jellege és a betölthető munkakörök közötti összhang.

15. tábla

*Az aktív kereső diplomások objektív és szubjektív kongruencia-szintje településtípusok és nemek szerint, 1984**

Településtípus	Foglalkozása a képzettségének nem felel meg			Végzettségét kismértékben vagy nem hasznosítja		
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
				Egyetemi		
Budapest	14,8	14,9	14,8	2,4	2,1	3,1
Városok	12,2	12,5	11,5	2,1	2,2	1,8
Ebből:						
Megyeszékhelyek	11,2	11,8	10,2	1,8	2,0	1,5
Többi város	13,9	13,9	14,0	2,5	2,6	2,4
Községek	14,7	15,5	12,3	1,8	2,0	1,4
				Nem egyetemi		
Budapest	26,9	31,6	21,7	5,6	6,9	4,2
Városok	21,6	27,8	14,9	4,6	6,0	3,1
Ebből:						
Megyeszékhelyek	21,8	27,0	16,0	4,2	5,6	2,6
Többi város	21,4	28,9	13,6	5,1	6,6	3,7
Községek	15,9	21,5	10,9	4,1	6,3	2,2

* A megfelelő szintű végzettségűek százalékában.

Az objektív és szubjektív kongruencia-szint vizsgálatokor csupán néhány lényegesnek tartott szempont kiemelésére került sor. E szempontok bizonyos mértékig önkényesek, nem biztos, hogy mindenki ugyanezeket minősítette volna a legfontosabbaknak. Lehet, hogy több, további elemzésre érdemes összefüggés kimaradt. Ennek részben terjedelmi okai vannak, részben pedig a mélyebb értékelést elősegítő adatok hiánya nem tette lehetővé vizsgálatukat.

Összefoglalóan mégis elmondhatjuk, hogy az objektív és szubjektív módszerrel elvégzett elemzés a képzettségüknek nem megfelelő munkakörben foglalkoztatott, illetve a végzettségüket nem vagy csak kismértékben hasznosítók arányszámai között jelentős eltérést mutat. Az, hogy a diplomásoknak mindössze 4 százaléka érzi képzettségét foglalkozása ellátásához feleslegesnek, nem hasznosítottnak, túlságosan kedvező képet mutat. Alátámasztja ezt a végzettség és az egyéni foglalkozás összevetésével készült objektív inkongruencia 18 százalékos arányszáma is.

Ez utóbbi – a témával foglalkozó több szerző véleménye szerint is – megközelítően reálisnak tűnik. Természetesen a különböző végzettségű csoportokban ennek mértéke eltérő.

Az elmúlt húsz évben a foglalkozás és a képzettség megfelelésének mértéke jelentősen megváltozott. A hatvanas évek elején elvégzett vizsgálat kongruencia-értékei részben történelmi, részben gazdasági okokkal magyarázhatók.

Az inkongruenciát előidéző okok között első helyen kell említeni a diplomások nagymértékű alulfoglalkoztatását. Míg a diplomát, felsőfokú tanintézeti végzettséget igénylő munkakörökben jelentős számban tevékenykednek alacsonyabb szintű iskolai végzettséggel vagy szakmai képesítéssel rendelkezők, továbbá diplomás, de „szakmaidegen” képzettségűek, addig az értelmiség közel kétötöde képzettségének nem, további 8 százaléka pedig csupán részben megfelelő foglalkozást folytat.

A vizsgálat szerint nem a képzettségüknek megfelelő munkakört betöltők közé kerültek a diplomások alig több mint 2 százalékát kitevő fizikai foglalkozásúak is. Ők nem elsősorban az eltérő tevékenység, hanem a végzettség szintjéhez képest rendkívül nagymértékű alulfoglalkoztatás miatt inkongruensek. A diplomások fizikai munkavállalásának okai között megemlíthető az értelmiségi pályák presztizsvesztése, a szellemi–fizikai bérarányok és újabban a gazdasági munkaközösségek, polgári jogi társaságok jobb anyagi viszonyokat, nagyobb munkahelyi kötetlenséget ígérő elszívó hatása.

Bizonyos mértékig ide kapcsolódó kérdés a túlképzés. Tény, hogy túlképzésről általában nem beszélhetünk. Egyes végzettségi csoportokban azonban előfordulhat a szükségletet meghaladó diplomásképzés. Elsősorban a mezőgazdászok tarthatnak ide, akiknek mind az objektív, mind a szubjektív módszerrel mért inkongruencia-szintje messze az országos átlag feletti.

A műszakiak kongruencia-szintje igen kedvező, körükben viszont a területi tagoltság okoz (például Budapesten) a képzettségüknek megfelelő foglalkozásokban elhelyezkedési gondokat. Egyértelműen nincs sem alulfoglalkoztatás, sem túlképzés az egészségügyiek és a pedagógusok körében, s a jogászok és a közgazdászok is – elsősorban diplomájuk széles körben való alkalmazhatósága miatt – el tudnak helyezkedni kongruens munkakörökben.

Lényeges szempont az inkongruencia vizsgálatánál a jövedelmi viszonyok elemzése is. Általában szoros összefüggés fedezhető fel az alacsony kereseti lehetőség és az inkongruencia magas mutatószámai között. Nagyrészt ez okozhatja például azt, hogy a szolgáltatásokban, valamint a közlekedés, posta, távközlés népgazdasági ágban foglalkoztatottak magas hányada vélekedik úgy, hogy oklevelét, szakmai ismereteit nem tudja hasznosítani. Ezek a vélemények bizonyos fokig az itt dolgozók közérzetét is jellemzik, de a mögöttük meghúzódó jelenségek hatással vannak a lakosság hangulatára is. Látványos színvonalemelkedés azonban csak akkor várható, ha az itt dolgozók anyagi elismerése, valamint munkakörülményei jelentős mértékben javulnak. Kivételt képeznek az egészségügyi, szociális és kulturális ágazatokban dolgozók, akik többnyire hivatásuknak tekintik a választott pályát, a meglevő kedvezőtlenebb jövedelmi és környezeti viszonyok ellenére is a pályán maradnak, választott foglalkozásukat az esetleg jobb anyagi feltételek csábító hatása ellenére sem hagyják ott.

Az inkongruencia okai közé sorolhatók a hazai felsőoktatási felvételi rendszer hiányosságai is. A felvételi bizottságok nem mindig vizsgálják kellő alaposággal a rátermettséget, csupán a felvételi vizsgán mutatott lexikális tudás és a középiskolai érdemjegy a mérvadó. Ez még akkor is igaz, ha a pontozás valamelyest mó-

dosult is az elmúlt években, nagyobb lehetőséget adva a differenciálásra. Ez a felvételi rendszer magában hordozza annak a lehetőségét, hogy a fiatalról majd csak a munkába állást követően derül ki, hogy pályát tévesztett, nem a képességeinek és érdeklődési körének megfelelő hivatást választott. Ezek pedig egyértelműen a pályaelhagyást motiváló tényezők közé tartoznak.

Bizonyos – elsősorban egyes műszaki (vegyipari, kohóipari stb.) – pályákon nehézségeket okoz az is, hogy évek óta kevesebb fiatal jelentkezik a felsőoktatási intézményekbe, mint amennyi a felvételi keretszám. E pályákon alulképzés van, következésképpen a vállalatok más műszaki jellegű végzettséggel rendelkező diplomásokat is nagy számban foglalkoztatnak, s ez többnyire szintén az inkongruens munkakörben tevékenykedők számát növeli.

Az inkongruencia növekedésének további oka lehet, hogy a népgazdasági szükségleteknek és a megfelelő összetételű felsőszintű szakemberképzésnek korábbi egyensúlya a termelésben bekövetkezett – bár a kívánatos szintet még el nem érő – szerkezetváltás következtében felbomlott. Ez elsősorban az újra kevésbé fogékony, az átállás nehézségeit kevésbé vállaló értelmiségi rétegnél növelte az inkongruencia szintjét. A középkorúaknál ehhez társul a történelmi és társadalmi helyzetükből eredő hátrányos voltuk is.

A képzettség és a foglalkozás összhangja településtípusonként eltérő. Legkedvezőtlenebb a fővárosban, majd a települések rangjának csökkenésével fokozatosan javul. A falusi lakosság magas objektív és szubjektív kongruencia-szintjét nagymértékben meghatározza az itt élő diplomások végzettségi jelleg szerinti összetétele és a betölthető munkakörök választéka. Orvos, gyógyszerész, tanár, tanító, óvónő: meghatározott, szakirányú képzettséget igénylő foglalkozások, amelyek a kongruencia-szintet emelik, elhelyezkedési gondok a községekben ezeken a pályákon nincsenek, sőt – különösen a kistelepüléseken – az ilyen végzettségű munkaerőből hiány mutatkozik.

Az egyetemet végzettek körében viszont a városokban a legnagyobb a foglalkozás és a képzettség összhangja. Az ipartelepítés és az új vidéki kutatóintézetek megnyitása elsősorban ezt a településtípust érinti, így a legmagasabb szinten végzettek elhelyezkedése itt még viszonylag problémamentes.

Az okok, megállapítások, következtetések felsorolása természetesen nem a teljesség igényével történt. Csupán a legfontosabbnak, a legjellemzőbbnek tartott motívumok kerültek kiemelésre, mintegy emlékeztetőként, összefoglalásként a tanulmány előző fejezeteiből. Az elemzéssel talán sikerült bizonyítani, hogy a kongruencia-vizsgálat segítségével hasznos információkat nyerhetünk a népgazdaság foglalkozási-képzettségi harmóniájáról, a képzés és a tényleges szakemberszükséglet összefüggéseiről.

IRODALOM

- Dr. Juhász Adám: A műszaki értelmiség társadalmi szerepe és helyzete. *Társadalmi Szemle*. 1982. évi 6. sz. 5–19. old.
- A felsőoktatás távlati fejlesztésének kérdései. Szerk.: Ladányi Andor. Oktatókutató Intézet. Budapest. 1985. 413 old.
- Dr. Lakatos Miklós – Szűcs Zoltán: A felsőfokú végzettségű fiatalok foglalkozási jellemzői. Ifjúság és társadalom – Az ifjúság életkörülményei. Ifjúságstatisztikai közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1984. 335 old.
- Nagy Orbán – Szűcs Zoltán: A felsőfokú végzettségűek objektív és szubjektív kongruencia-szintjének vizsgálata. (Kézirat.)
- Németh József: A műszaki értelmiség társadalmunkban. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1977. 159 old.

РЕЗЮМЕ

Основным вопросом общественной адаптации окончивших вузы лиц является то, могут ли они устроиться на работу в соответствии со своей специальностью. Исследованию этого вопроса способствуют т. н. обследования совпадений, для осуществления которых имеются две возможности: сопоставление индивидуального занятия и полученного образования (объективное совпадение), или же собственная оценка индивидуумом меры полезного использования своего диплома (субъективное совпадение).

Происшедшие в годы после второй мировой войны перемены сегодня обеспечивают преимущество лицам ныне 50—59-летнего возраста, им предоставлялось больше возможности для осуществления занятий, соответствующих их образованию. Однако в результате заполненности этих должностей положение нынешних средних возрастных групп является единозначно сравнительно неблагоприятным. Работодатели на требующих высшего образования должностях имеют возможность широко занимать работников с более низкой степенью образования.

Неудовлетворительны и доходы, что является одним из главных мотивов ухода лиц с дипломом (педагогов, технических работников) с работы по специальности. Это является одной из причин перехода на работу в обеспечивающие более высокие доходы новые типы предпринимательства (хозяйственные товарищества, гражданско-правовые общества), где нередко лица с высшим образованием выполняют физические должности.

В отдельных группах специальностей — например в аграрных — в отличие от общего положения выпускается избыточное число специалистов.

Степень совпадения законченного образования и занятия отличается по типам поселений. Самое неблагоприятное положение имеет место в столице, а затем по мере понижения ранга поселений постепенно улучшается. В этом случае меру несовпадения определяет сортимент имеющихся в различных типах поселений должностей и состав проживающих там лиц с высшим образованием по специальности.

SUMMARY

The basic problem of adapting oneself to the society of the professional is whether they can find employment adequate to their qualification. Its investigation is served by the so-called congruency analysis, which can be attempted by two methods: the comparison of individuals' employment and their qualification (objective congruency) and the individuals' judgement about the extent of making use of their diploma (subjective congruency).

The changes in the years following World War II provided more advantageous situation for those who are now 50—59 year old. Wider possibilities were afforded for them to work in spheres adequate to their qualification. Owing to the saturation of these spheres of activity the situation of the present middle-age stratum is unanimously less favourable.

The employers usually give work to a great number of workers of lower qualification in spheres requiring higher degree.

The income conditions are not satisfactory which is one of the main motives of leaving the profession (teachers, technical professionals). This is one of the reasons of the brain-drain by the new-type-undertaking providing higher incomes (enterprise-level economic teams, associations of civil legal entities) where experts of higher qualification often work in physical occupations.

In certain qualification groups, however, primarily agronomists, over-education presents itself here and there.

The extent of the harmony between qualification and employment is different by the types of settlements. It is the least favourable in the capital, then it improves gradually with the decrease of the rank of the settlement. In this case the extent of incongruency is determined by the choice between the scopes of activity in different types of settlements and by the qualification structure of the professional living there.

A KONDRATYEV-CIKLUS EMPIRIKUS VIZSGÁLATA ÉS PROGNOSTIZÁLÁSA

DR. SIPOS BÉLA

A konjunktúraelmélet és -kutatás iránti szélesebb körű érdeklődés általában a válságidőszakokban szokott felerősödni. A szakembereket és a téma iránt érdeklődő nagyközönséget legtöbbször két kérdéskör foglalkoztatja:

1. mi a válság oka, illetve az, hogy a válság a természeti törvények szükségszerűségével következett-e be?
2. mikorra várható a fellendülés?

Ezeknek a problémáknak a megoldása foglalkoztatja az utóbbi időben a tágabb értelemben vett szakmai közvéleményt is. Így volt ez az 1929-es nagy gazdasági világválság előestéjén is. *Heller Farkas* professzor programadó dolgozatában 1927-ben ezeket írta: „De a konjunktúraelmélet nemcsak azért érdekli a nagyközönséget, mert gazdasági életünk fennakadásainak okaira vár tőle felvilágosítást, hanem azért – és talán főképpen azért –, mert azoktól a módszerektől, melyek az elmélettel kapcsolatban felmerültek, bizonyos orvoslást vagy inkább megelőzést remél a gazdasági élet hullámvászából származó hátrányokkal szemben ... Ha a mai közhangulatot nézzük, e várakozások igen nagyok. De a tudomány egyik fő eleme a skepsis, a kételkedés mindenben, amit bizonyítani nem lehet.” ((25) 2. old.)

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a matematikai statisztikai módszerekkel történő konjunktúrakutatás és -prognosztizálás (esetünkben *Kondratyev* eljárása) csak egyik módszer, amit ökonometriai modellek alkalmazásával, input-output analízissel, operációkutatással, szimulációval mint objektív módszerekkel és szakértői (szubjektív) eljárásokkal együtt célszerű alkalmazni.

A KONDRATYEV-CIKLUS ELMÉLETI KÉRDÉSEI

A hosszú ciklusok jobb megértése érdekében fejtegetéseinket messzebből kell indítani. Az idő a tér három dimenziójához mint negyedik dimenzió kapcsolódik. Az idő más sajátosságokkal rendelkezik, mint a tér. Az idő is kontinuumot (folyamatosságot) alkot, de az időfolyamat egyes részeinek már nem egyforma a jelentése. Az idő nem egymásmellettségben, hanem egymásutániségben jelenik meg, így magában foglalja a múltat, a jelent és a jövőt. Az idő előrehaladó, irreverzibilis (megfordíthatatlan) folyamat.

Napjainkban azonban a felgyorsult technikai fejlődés miatt a jövő egyre gyorsabban jelenné válik. A közgazdászok többsége az időt dimenzionálja, rövidebb szakaszokra szabja. Ennek oka az, hogy a közgazdászok legtöbbször aktu-

ális feladatokkal foglalkoznak. Nálunk például éves, ötéves terveket készítenek, éves, ötéves időszakokat értékelnek stb. Az időhorizont ritkán éri el a 15–20 évet. A stratégiai döntések háttérbe szorultak, és előtérbe kerültek – kényszerítő okok miatt – a taktikai döntések.

Joggal állapítja meg Kovács Géza professzor: „...rövid és középtávú problémáink megoldásának lehetetlensége is igen gyakran a távlati gondolkodás hiányában gyökeredzik”. ((49) 11. old.) E probléma megoldásához viszont a hosszú időszakok (100–400 év) gazdasági folyamatait, a gazdasági folyamatok hullámzó, tehát spirális mozgását is vizsgálni kell.

Az 1920-as években ismerte fel a társadalomtudomány azt az igazságot, hogy az emberek, a társadalom élete periodikusan, örökösen újrakezdő mozgások szerint hullámzik és ingadozik. A társadalom periodikus mozgása számos területen (gazdasági élet, demográfia, világnézet, politika, bűnözés, divat, művészeti és irodalmi iskolák stb.) kimutatható. ((5) 49–50. old., (4), (82).) Schumpeter 1939-ben megjelent könyvében javasolja, hogy az egyes hullámokat, ciklusokat felfedezőikről nevezzük el. Schumpeter nyomán ma már a konjunktúraciklusok alábbi csoportosítása általánosan elfogadott a szakirodalomban ((62):

a *Kitchin-ciklus* 3–4 éves rövid távú ciklus, amely a készletek mozgásával kapcsolatos ((30) 10–16. old.);

a *Juglar-ciklus* 6–8 éves középtávú ciklus (2 Kitchin-ciklus), amit Juglar munkája ((29) alapján kereskedelmi ciklusnak neveznek;

a *Labrousse-ciklus* ((55) 10–12 éves középtávú interciklus, azaz egy fél és egy egész Juglar-ciklus (a középtávú Juglar- és Labrousse-ciklusok oka a beruházások változásában keresendő);

a *Kuznets-ciklus* ((53) középtávú, 20–23 éves hiperciklus, vagyis dupla Labrousse-ciklus (Kuznets ún. másodlagos szekuláris mozgásnak nevezett „lengéseket” fedezett fel elsősorban észak-amerikai adatsorok alapján; nem tekintette ezeket ciklusoknak, hanem – a többi korabeli közgazdászhoz hasonlóan – hullámoknak minősítette);

a *Kondratyev-ciklus* 40–60 éves hosszú távú ciklus 2 Kuznets-ciklus (a Kondratyev-ciklust magyarázó elméletek még nem adtak egyértelmű választ arra, miért jönnek létre a Kondratyev-féle hosszú ciklusok, vannak monetarista ((13), mezőgazdasághoz kötődő ((38), ((39), termelési tényezőkön (innovációs, demográfiai, beruházási stb. ciklusokon alapuló és egyéb magyarázatok);

a szekuláris (évszázados) trendek változása (a történészek ((5) megkülönböztetnek 100 – 2 Kondratyev-ciklus –, 200 és 400 éves ciklusokat, amit évszázados trendváltozásnak nevezhetünk).

Az előzőekben megkülönböztetett konjunktúraciklusok periódushossza duplázódik. Ugyanakkor a különböző periódusú (periódushosszú) ciklusok egyidejűek, keverednek, mozgásukkal csökkentik vagy növelik az egész hullámzás amplitudóját. Ha például a Kondratyev-ciklus felszálló ága találkozik a rövidebb ciklusok lezálló ágával, akkor ez a válságot mérsékeli, ellenkező esetben erősíti. Egyszerű technikai eljárással a ciklusokat részmozgásokra oszthatjuk, egyiket-másikat kiszűrhetjük a vizsgálni kívánt mozgás érdekében.

Az eddigi hazai és nemzetközi empirikus vizsgálati eredmények alapján azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy a Kondratyev-ciklusok (és általában a különböző ciklusok) okait nem a tulajdonviszonyokban kell keresnünk. A feudalizmusban is – bár a szükséges adatok hiányosak – ki tudták mutatni a hosszú ciklusokat. A kölni gabona- és kenyérárak 1376-tól 1797-ig Kondratyev-ciklusokat mutatnak. ((5) 51. old.) A kapitalizmusban ismert és bizonyított a hosszú ciklusok léte.

Jelen tanulmányban több szocialista (Szovjetunió, Magyarország, Lengyelország stb.) és kapitalista (Egyesült Államok, Kanada, Ausztria, Ausztrália stb.) or-

szágra elvégzett számításaink eredményeit ismertetjük. Európában például négy egymást követő nagy évszázados ciklus különböztethető meg, melyeken belül helyezkednek el a Kondratyev- és az ennél rövidebb ciklusok. A következőkben bemutatjuk az évszázados trend változásait, ahol az első és az utolsó adat a felívelés kezdetét, illetve a hanyatlás végét jelzi, a közbülső évszám a csúcspontot jelöli, vagyis az évszázados trend fordulópontját, a leszálló ág kezdetét. (⟨5⟩ 54. old.)

Az 1. táblából látható, hogy az évszázados trend változásának periódushossza rövidül, az első ciklus hossza még 257–260 év volt, a harmadik ciklusé már csak 153–163 év. A ciklusokon belül a felszálló és a leszálló ágak aránya változik, valószínűleg a Kondratyev- és a rövidebb ciklusok változásai miatt.

1. tábla

Az évszázados trend változásai Európában

Trendváltozás, ciklus	Az emelkedés		Az esés		A ciklus időtartama
	időszaka	időtartama	időszaka	időtartama	
Első	1250–1350	100	1350–1507- 1510	157–160	257–260
Második	1507-1510– 1650	140–143	1650–1733- 1743	83– 93	223–236
Harmadik	1733-1743– 1817	74– 84	1817–1896	79	153–163
Negyedik	1896–1970- 1973	74– 77	1970-1973– 2030-2040*	57–70*	131–147*

* Prognosztizált érték.

2. tábla

A Kondratyev-ciklusok Európában

Ciklus	Az emelkedés		Az esés		A ciklus időszaka
	időszaka	időtartama	időszaka	időtartama	
Első	1780–1810- 1817	30–37	1810-1817– 1844-1851	27–41	57–78
Második	1844-1851– 1870-1875	19–31	1870-1875– 1890-1896	15–26	34–57
Harmadik	1890-1896– 1920	24–30	1920–1939- 1945	19–25	43–55
Negyedik	1939-1945– 1966-1973	21–34	1966-1973– 1990-1995*	17–29*	38–63*

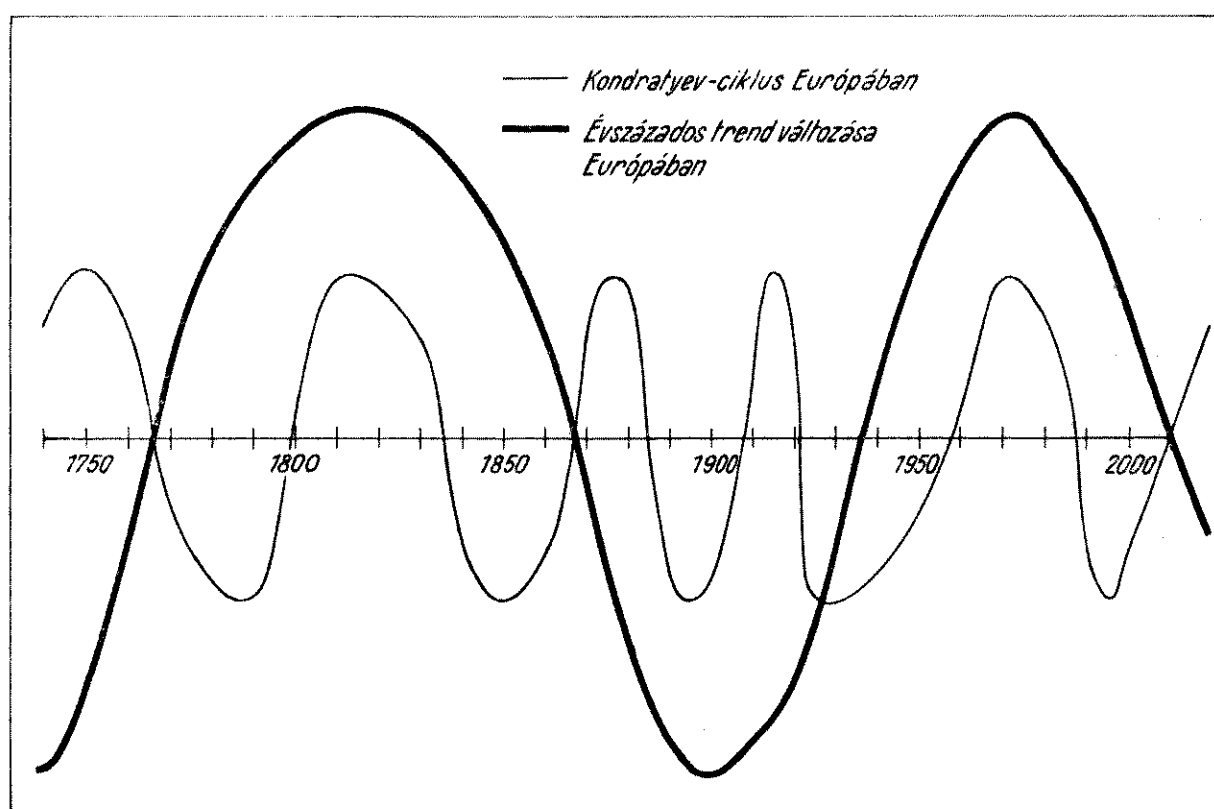
* Prognosztizált érték.

Forrás: ⟨39⟩, ⟨45⟩, ⟨32⟩, ⟨20⟩, ⟨59⟩, ⟨16⟩, ⟨12⟩, ⟨83⟩, ⟨58⟩, ⟨70⟩, ⟨80⟩, ⟨9⟩, ⟨10⟩, ⟨56⟩, ⟨66⟩.

Jelenleg az első olajválság (1973) óta a negyedik évszázados trend leszálló ágában vagyunk. A felszálló ág 1973 előtt 74–77 évig tartott, a leszálló ág várhatóan 57–70 évig, esetleg ennél rövidebb ideig (40–50 évig) tart. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a Kondratyev-féle hosszú ciklusok is az 1970-es évek eleje óta a leszálló ágban vannak. Így a válság elmélyülhet. A következőkben különböző külföldi kutatók eredményeit is felhasználva, bemutatjuk a legvalószínűbb Kondratyev-ciklusokat.

Látható az 1. ábrából, hogy 1945 után az évszázados trend felszálló ága találkozott a Kondratyev-ciklus felszálló ágával. Így a kétféle mozgás egymás hatását erősítette. A fellendülést erősítette még a gazdasági helyreállítási periódusok szinte egyforma lefolyása (28). Az 1970-es évek elején a helyzet megfordult. Az évszázados trend leszálló ága találkozott a Kondratyev-ciklus leszálló ágával, ami a válságot elmélyítette. Megjegyezzük, hogy az 1. ábrában ismertetett felosztás sematikus. Eltérő eredményeket kapunk országonként, termékenként (export, import, ár stb.), alkalmazott módszerenként. Az eltérés általában 5–7 év, de ennél több is lehet. A világgazdaságra végzett számítások jobban közelítik az ismertetett periodizációt. Az 1837., 1873., 1929., 1973. évi világválságok közismertek, ami elősegíti az időbeli felosztást.

1. ábra. A Kondratyev-ciklus és az évszázados trend változásai 1750 és 2030 között Európában

Kondratyev módszerét a következőképpen foglalta össze tanulmányában (45).

„A gazdasági tényezők elsősorban a dinamikájuk jellege alapján két csoportba sorolhatók. Az első csoportba tartozó elemeket az jellemzi, hogy a megfigyelés időtartama alatt nem követnek szekuláris trendet, vagy ez utóbbi alig észrevehető. Ebbe a csoportba tartoznak egyes igen fontos tényezők, például a nagykereskedelmi árak. Amikor ezek dinamikáját mutató statisztikai adatokat elemzünk a célból, hogy a hosszú hullámok létét bizonyítsuk, az elemzés egyszerű statisztikai módszerét, vagyis a grafikus ábrázolást alkalmazzuk.¹

A második csoportba tartozó tényezők dinamikáját illetően – és ezek vannak többségben – jellemzően kimutatható egy speciális, általában felfelé haladó, szekuláris trendvonal alkalomszerű fluktuációkkal együtt, mely szerkezetileg szoros kapcsolatban áll a társadalom gazdasági környezetének átfogó változásaival. Ebbe a csoportba tartoznak: a) bizonyos tisztán pénzügyi tényezők, például tőkekamat, bérek, bankbetétek stb.; b) vegyes jelleggel bíró elemek, például azok,

¹ Az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország (1850-től) nagykereskedelmi árindexei hosszú hullámot mutatnak 1780 és 1920 között. ((45) 244. old.)

amelyekre a pénzügyi és természeti tényezők is hatnak, többek között a külkereskedelem volumene és értéke; c) tisztán természeti (naturális) elemek, például a különböző ipari szektorok termeléséről, bizonyos javak fogyasztásáról szóló összegezés. Ha a második csoportba tartozó elemek dinamikáját ábrázoló statisztikai adatokat feldolgozatlanul a vizsgálat alapjául vesszük, a ciklusok vagy nem jelentkeznének, vagy nem elég tisztán jelennének meg. Így nem csak a hosszú hullámok, de a többi hullámok tisztán természeti elemei sem lennének láthatóak. Ezért kénytelenek voltunk bonyolultabb statisztikai elemzési módszert alkalmazni annak érdekében, hogy a hosszú hullámzások létét, illetve hiányát megfelelően illusztráljuk. (A számítástechnika fejlődése következtében ezek ma már egyszerű módszerek. S. B. megjegyzése.)

Azon adatsoroknál, amelyeknél lehetséges volt, az éves adatokat az ország népessége szerint bontottuk fel. Természetesen a tőkekamatra és bérekre vonatkozó adatokat nem osztottuk el.

Ezt a következő két okból tettük így:

1. hogy a társadalom tényleges növekedését ábrázoló görbe sokkal tisztábban látható legyen,

2. annak érdekében, hogy biztosítsuk, az adatok a határváltozások előtti és utáni időszakra – olyan országok esetében, mint Franciaország, mely határváltozáson ment keresztül a megfigyelés ideje alatt – sokkal összehasonlíthatóbbak legyenek egymással. (Ez a helyzet Magyarország esetében is 1920 előtt és után. S. B. megjegyzése.)

A sorok elosztása a népesség számával sokkal pontosabbá tette következtéseinket, bár azt is gondolhatnánk, hogy néhány kivételtől eltekintve, ezen elosztás nélkül is ugyanilyen eredményre jutnánk.

Az az adatsor, melyet az eredeti adatok népesség szerinti elosztásával kapunk, még mindig összesített adatokat tartalmaz. Minden esetben két alapvető összetevőből áll: a) a szekuláris trend és annak növekedési üteme; b) ezen trend gyorsulása.

A kiigazított adatsor szekuláris trendje vagy szabályosan, vagy szabálytalanul halad, de sohasem ciklikusan. Azon adatsorból, melyet a népesség alapján osztottunk fel, kizártuk a szekuláris trendet. Inkább a célból, hogy a matematikai statisztika módszerénél maradjunk, minden empirikus adatsorra elméleti adatsorokat alkottunk, melyek elég pontosan kifejezik az empirikus adatsorok általános irányát.

Miután megalkottuk az elméleti adatsorokat, a továbbiakban meghatároztuk minden évre ezen sorok eltérését az empirikus soroktól. Ha a vizsgált adatsor általános trendje – legalábbis a kapitalista fejlődés vizsgált időszaka alatt – sajátságosan felfelé haladó irányt követ, és nem utal ciklusokra, akkor a változás a fellelendülés sebességében, illetve meggyorsulásában ingadozó mennyiségű lesz, és ez tükrözi a gazdasági változásokat.

Ez a következő kérdéshez vezet: felfedezhetők-e a hosszú hullámok az empirikus soroknak az elméleti soroktól való eltérésében?

Nem szabad elfelejteni, hogy ezen sorokban a megjelenő ciklusok nem szükségszerűen hosszúak. A sorok közepes és rövid ciklusokat és alkalmi ingadozásokat is tükröznek, ha egyáltalán ilyenek fellelhetők. Annak érdekében, hogy tisztán bemutassuk a hosszú hullámokat, az adatelőkészítés utolsó lépését is elvégezzük, és kiegyenlítjük az adott fluktuációs sorokat a 'mozgó átlag' módszerének segítségével. A 'mozgó átlagnak' 9 évet veszünk, így kiküszöböljük a középciklusok hatását, melyek átlagosan 9 év hosszúak. Az ily módon létrehozott átlagok segítségével nemcsak a középciklusok hatását tudjuk kiküszöbölni, hanem egyúttal a

rövid ciklusokét is, valamint az esetlegesen véletlenül jelentkező változásokat is. Ezek jelenléte természetesen nem volt szükségszerű." ((45) 242–243. old.)

Kondratyev munkájában csak bizonyos ágazatokkal törődik, s ott jelzi a hullámokat. Mi is ezt tettük, ami az adatbázis problémájával függ össze. Megállapításaink ezért csak az adott ágazatra igazak, a többi ágazatra csak következtetéseket vonhatunk le, mivel a gazdasági élet összefüggő rendszert alkot. Kondratyev vizsgálati módszerének lényege tehát az, hogy az árakat (nagykereskedelmi árindekszeket) egyszerű statisztikai indexszel ábrázolja, egyes pénzügyi (kamatrata, bérék), a vegyes jellegű (külkereskedelmi forgalom), illetve tisztán természetes sorok esetében a trendtől való eltérés számítási módszerét alkalmazza. Az utóbbiaknál (külkereskedelem és termelés, valamint fogyasztás) mindig egy főre jutó adatokat használ, és a legkisebb négyzetek módszerével számított trendtől való eltéréseket vizsgálja úgy, hogy 9 éves mozgó átlagolással megpróbálja kiszűrni a rövidebb ciklusú mozgásokat. Kondratyev francia, angol, német, egyesült államokbeli és a világgazdaságra vonatkozó sorok felhasználásával empirikus adatbázison – az ismertetett módszerrel – bizonyítja a hosszú hullámokra vonatkozó elméletét. A 21 természetes mutató közül csak 6 esetében nem tudta kimutatni a hosszú hullámzásokat. Ez utóbbiakat is ismerteti, ami tudományos objektivitására jellemző.

A későbbi vitákban viszont kritikusi és támadói éppen ebből a 6 természetes mutatóból indultak ki, és bírálták a hosszú hullámok elméletét. Az empirikus vizsgálat ábra- és táblaanyagát az eredmények értelmezése követi. Kondratyev három hosszú hullámot mutatott ki. Az első ciklus emelkedő hulláma 1780–1790-től 1810–1817-ig, az esés 1810–1817-től 1844–1851-ig tartott. A második ciklusban az emelkedés 1844–1851-től 1870–1875-ig, az esés 1870–1875-től 1890–1896-ig tartott. A harmadik ciklus 1890–1896-tól 1914–1920-ig emelkedett, az 1914–1920. években következett be az esés. A fordulópont éveinek meghatározásában az alkalmazott módszerek 5–7 éves hibahatárt engedélyeznek. Kondratyev négy empirikus szabályszerűséget állapított meg, ezek a következők:

- a hosszú ciklusok emelkedő hullámának kezdete előtt vagy a kezdetekor lényeges változások mennek végbe a gazdasági életben (találmányok születése és alkalmazásuk, változások a termelési viszonyokban, a világgazdasági kapcsolatok kiszélesedése, a pénzforgalom változásai, az aranytermelés felfutása stb.);
- a hosszú ciklusok emelkedő hullámának időszakában sokkal gyakoribbak a társadalmi megrázkódtatások és fordulatok (forradalmak, háborúk, ellenforradalmak);
- a hosszú ciklusok csökkenő hullámának időszakában a mezőgazdaság is tartós válságban van;
- a hosszú ciklusok hanyatló periódusában a 8–11 éves közepes ciklusok depressziós szakaszai hosszabbak és mélyebbek, míg a fellendülés rövid és gyenge (Kondratyev e megállapításánál támaszkodott *Tugan-Baranovszkij* és *Spienthoff* vizsgálataira).

A gazdasági élet hosszú hullámzásának tanulmányozásakor tehát több nehézséggel kell szembenézni. A téma természetéből adódóan hosszú időszak megfigyelésére van szükség. Ha megbízható és összehasonlítható adatokat kívánunk feldolgozni – ami alapvető követelmény –, akkor az 1860-as évekig nyúlhatunk legtöbb esetben vissza. A XVIII. század vége és a XIX. század közepe közötti időszak adatai ugyanis igen hiányosak és sokszor megbízhatatlanok.

Kondratyev végső következtetése: feltételezhető, hogy a kapitalista gazdaságban hosszú hullámok léteznek, amelyek átlagosan 50 évig tartanak. Kondratyev 25 százalékos időtartam-eltérést is megengedhetőnek tart.

Kondratyev a hosszú hullámok kimutatására, illetve elkülönítésére szolgáló eljárását az 1920-as évek elején dolgozta ki. A számítástechnika az elmúlt több mint fél évszázadban sokat fejlődött, de a módszertani alapok azonosak marad-

tak. Természetesen a matematikai statisztikai módszertan is fejlődött, más módszereket (dinamikus faktoranalízis, klaszteranalízis, termelési függvények stb.) is kidolgoztak. Mindez nem változtat azon, hogy Kondratyev módszere igen jó közelítését adja a hosszú hullámoknak, és eljárása logikai (matematikai) szempontból is korrekt.

Módszerének kidolgozásakor Kondratyev – az előzők alapján – feltételezte, hogy az idősorokban (y_t) (a népesség egy főre jutó termelésének soraiban) a következő komponensek különböztethetők meg:

1. 3 éves rövid távú ciklusok (Kitchin-ciklus),
2. 9 éves középtávú ciklusok (a Juglar- és a Labrousse-ciklus periódushosszának átlaga),
3. 40–60 éves hosszú távú ciklusok (a Kondratyevről elnevezett hosszú távú ciklusok),
4. a szekuláris (évszázados) trendek változása,
5. véletlenszerű ingadozások.

Az ún. Kuznets-ciklusokat (20–23 év) később, 1930-ban fedezték fel.

Kondratyev a felsorolt komponensek közül a harmadik hatását kívánta kimutatni. Ezért az alábbi eljárást alkalmazta.

A/ Ábrázolta az (y_t) idősort ($t = 1, 2, \dots, n$), és megállapította hogy az milyen típusú parabolikus trendet követ. A harmadfokúnál magasabb fokú parabola alkalmazása közgazdasági szempontból nem indokolható, így lineáris, másod- és harmadfokú parabolikus trendeket alkalmazott.

A parabola fokszámának növelésével ugyan a becslés pontossága javul, de a parabola egyre inkább követi a periodikus és véletlenszerű ingadozásokat is. Ezért a parabola fokszámának meghatározásakor elsősorban közgazdasági szempontokat (évszázados trend iránya) vesszünk figyelembe és nem matematikai statisztikai szempontokat. A szekuláris trend tehát nem követheti az idősor kilengéseit, hiszen ezek a véletlen vagy periodikus komponens megnyilvánulásai. (52) II. köt. 153. old.)

B/ A trendfüggvény (\hat{y}_t) ismeretében már lehetőség volt a reziduumok ($y_t - \hat{y}_t$) kiszámítására az eredeti (y_t) és a trendfüggvény alapján becsült (\hat{y}_t) adatok alapján. Így az évszázados trend változását Kondratyev kiküszöbölte.

C/ A reziduumok 9 tagú mozgó átlagolásával a 3 és 9 éves ciklusokat, illetve a véletlenszerű ingadozásokat szűrte ki. Az így kapott görbe a 40–60 éves hosszú távú Kondratyev-ciklusokat mutatja.

A VIZSGÁLATOK SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A következőkben ismertetjük az általunk alkalmazott eljárásokat.²

Az első eljárásnál Kondratyev módszerét követtük, a második eljárásnál először alkalmaztuk a mozgó átlagolást, és utána küszöböltük ki a trend hatását. A rövidebb ciklusok kiszűrése érdekében 9 tagú mozgó átlagolást alkalmaztunk, de végeztünk számításokat 21 tagú mozgó átlagokkal is. Így az esetleges Kuznets-ciklusok (20–23 év) hatását és a rövidebb (Kitchin-, Juglar-, Labrousse-) ciklusokat is nagyrészt kiküszöböltük.

Az első és a második eljárás módszertani lényegét az alábbiakban foglaljuk össze.

Az első eljárás során az empirikus vizsgálatot az egy főre jutó termelés (export, import stb.) idősorai (y_t) alapján végeztük. Ha a népességi adatok nem áll-

² A szükséges számítógépes programot a BMDP és a TSP programcsomagok felhasználásával Kiss Tibor, a Janus Pannonius Tudományegyetem adjunktusa fejlesztette ki, és ő végezte a „gépi futtatást” is.

tak rendelkezésünkre (például Románia esetében), akkor természetes sorokkal számoltunk.

Először – a parabola típusának kiválasztása érdekében – képeztük a vizsgált idősor első differenciáit ($y_t - y_{t-1}$), és ábrázoltuk a különbségek sorát. Az y_t a t -edik, az y_{t-1} a $(t-1)$ -edik időpontban megfigyelt értékeket jelöli. Ha a differenciák sora megközelítően stacionárius, akkor a lineáris trend alkalmazása indokolt. Ugyanis az $y = b_0 + b_1t$ egyenesen deriválja $y' = b_1$. Ha a differenciák sora megközelítően egyenes, akkor a másodfokú parabolikus trenddel közelíthető az évszázados trend, mivel az $y = b_0 + b_1t + b_2t^2$ másodfokú parabola deriválja az $y' = b_1 + 2b_2t$ egyenes. Ha a differenciák ábrája megközelítően parabolikus trendet követ, akkor a harmadfokú parabola alkalmazása indokolt, mivel $y = b_0 + b_1t + b_2t^2 + b_3t^3$ parabola t szerinti deriváltja másodfokú parabolát ad: $y' = b_1 + 2b_2t + 3b_3t^2$.

Előfordulhat, hogy a differenciák ábrája nem ad egyértelmű felvilágosítást a parabola fokszámára vonatkozóan. Ebben az esetben az előbbi görbék paramétereit és standard hibáik hányadosai (a t -értékek) alapján lehetséges az évszázados trend típusának kiválasztása. Azt a parabolát fogadjuk el, ahol a t -értékek a legnagyobbak.

Ezután a legkisebb négyzetek módszerével meghatározzuk a kiválasztott trend paramétereit és a becsült értékeket. Ha az eredeti idősor differenciái alapján nem tudunk dönteni, akkor mindhárom trend paramétereit meghatároztuk, és a t -értékek alapján választottuk ki az évszázados trendet közelítő parabolát. A következő lépésben az eredeti (y_t) és a kiválasztott parabolikus trend (\hat{y}_t) különbségeit, a reziduumot ($y - \hat{y}_t$) képeztük. Ezzel a módszerrel kiszűrtük az évszázados trend változását.

Végül a reziduumok 9, illetve 21 tagú mozgó átlagait képeztük és azokat ábrázoltuk, így megkaptuk a Kondratyev-ciklusokat. 21 tagú mozgó átlagolásnál az esetleg fellépő Kuznets-ciklusokat is kiküszöböltük.

A második eljárás abban különbözik az elsőtől, hogy először a rövidebb ciklusok hatását szűrtük ki 9, illetve 21 tagú mozgó átlagolással. A mozgó átlagolású görbéhez illesztettük a parabolákat, és az első eljáráshoz hasonlóan kiválasztottuk az évszázados trend változását legjobban közelítő parabolát. A mozgó (9, illetve 21 tagú) átlagolású görbe és a hozzá illesztett analitikus trend különbsége, a reziduum már a Kondratyev-ciklust mutatja. Számítástechnikailag ez az eljárás egyszerűbb, és módszertani előnyei is vannak. Az első lépésben ugyanis a mozgó átlagolással nemcsak a rövidebb ciklusok, hanem a véletlen tényező hatását is kiszűrtük.

Az első és a második eljárás elméletileg azonos eredményt ad, a véletlen komponens hatása miatt az eredmények kismértékben eltérnek. Az analitikus trend típusának kiválasztása így könnyebb, hiszen az idősor véletlenszerű ingadozásokat, fluktuációkat, illetve rövidebb ciklusokat már nem tartalmaz. Természetesen, ha az idősorban más periódushosszú ciklusok vannak, mint amiket mi feltételeztünk, akkor a mozgó átlagolás ezeket nem küszöbölte ki. Az említett módszertani és számítástechnikai előnyök miatt a második eljárás alapján kapott eredményeket ismertetjük.

Egy szematikus példán multiplikatív és additív kapcsolatot feltételezve végeztünk számításokat, és az eredmény azt bizonyítja, nincs különbség az első és a második eljárás között. Végezetül megemlítjük, hogy 4–10 éves eltérések is lehetnek attól függően, hogy milyen hipotézist fogadjunk el a trend típusára, a mozgó átlag tagszámára stb. vonatkozóan.

A vizsgálat köre és a feldolgozott adatbázis

A Kondratyev-ciklusok empirikus vizsgálatát 300 adatsor alapján³ végeztük el, ami körülbelül 25 000 adat⁴ feldolgozását jelentette. A feldolgozásba összesen 30 országot és a világgazdaságot vontuk be. A világtermelés szempontjából döntő vagy legalábbis számottevő súlyú 11–12 ország adatbázisát dolgoztuk fel. A különböző termékek (export, import stb.) idősorainál ezért a bevont országok köre különbözik. Általában mindegyik esetben vizsgáltuk a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Magyarország, a jelentősebb kelet- és nyugat-európai országok és a világ összesen sorait. Összesen 45-féle idősort vizsgáltunk.

Az empirikus feldolgozás⁵ az alábbi területekre terjedt ki:

- *ipar*, ezen belül barnaszén- és lignittermelés, kőszéntermelés, nyersvas-, acél-, ólom-, kőolaj-, villamosenergia-, arany-, ezüst-, vasérc-, bauxit-, alumínium-, rézérc-, réz-, ólomérc-, cement-, cukor-, sör-, személygépkocsi-termelés és hajóépítés;
- *mezőgazdaság*, ezen belül a növénytermesztés alábbi sorait vizsgáltuk: búza-, árpa-, kukorica-, rizs-, burgonya-, gyapot-, kávé- és kakaótermelés; az állattenyésztés alábbi sorait dolgoztuk fel: ló-, szarvasmarha-, sertés- és juhállomány;
- *külkereskedelem*, az export- és az importforgalom értéke dollárban és nemzeti valutában;
- *közlekedés*, vasútvonalak építési hossza, vasutak áruszállítási teljesítménye, vasutak utasszállítási teljesítménye, tengeri kereskedelmi hajóállomány.

A hosszú hullámok létezését⁶ az alábbi területeken mutatjuk be:

- barnaszén- és lignitbányászat,
- kőszéntermelés,
- nyersvastermelés,
- acéltermelés.

A történeti idősorok általában a termelés mennyiségét közlik természetes mértékegységben. Ez azonban az egyes termékek esetében bizonyos eltéréseket mutat. Az idősorok összehasonlíthatóságát viszont biztosítani kell. A természetes mértékegységben történő vizsgálatot alátámasztotta az, hogy több ország esetében a vizsgált időszak alatt megváltozott a pénznem. Az összehasonlítás természetes sorok esetén „láncolással” volt biztosítható.

Például Románia barnaszén- és lignittermelésénél a szénfajtákat 1950 után másképpen csoportosították, mint 1950-ig. A korrekciót az tette lehetővé, hogy 1948-ban mindkét csoportosításban ismert volt a termelés. Feltételezve, hogy ez az arány továbbra is marad, az adatokat beszoroztuk 1950-től 2720/960-nal, ahol: a számláló a régi csoportosításnak megfelelő 1948. évi érték, a nevező az új csoportosításnak megfelelő 1948. évi érték.

Az adatok így időben megközelítőleg összehasonlíthatóvá váltak. A feldolgozott adatok naptári évre vonatkoztak. Problémát okozott, hogy az idősorok adatai a vizsgált időszakban nem voltak mindig teljesek. Egyes országoknál hiányosak az idősorok adatai a két világháború időszakában, amikor az adatgyűjtés elmaradt, vagy az adatok megsemmisültek. Ezeket az adatokat becsléssel pótoltuk.

³ Az adatbázis kialakításában *Fuchs Mária* (18), a feldolgozásban *Falus Béla*, volt hallgatóim, működték közre.

⁴ Az adatok forrása a Központi Statisztikai Hivatal Világgazdasági idősorok, 1860–1960, Nemzetközi Statisztikai Évkönyv (1965, 1970, 1974, 1981, 1985), Nemzetközi Statisztikai Zsebkönyv (1978, 1983), c. kiadványai, továbbá a *Statistical Yearbook*, (1964, 1971, 1976, 1970/80, 1982, 1983, UN Publication. New York.) voltak.

⁵ A széles körű vizsgálatot a Magyar Tudományos Akadémia alapvetési támogatása tette lehetővé. A kutatást a szerző vezeti, témája: „Konjunkturelemzés és prognosztizálás”. (Lásd: *Magyar Tudomány*. 1985. évi 2. sz. 167. old.)

⁶ A vizsgálatot először Magyarországra, majd a Szovjetunióra és a világgazdaságra végeztük el.

A barnaszén- és lignitbányászat hosszú hullámai

A világ barnaszén- és lignittermelése – amelyről 1890-től rendelkezünk adattal – az elmúlt 91 évben (a vizsgálat utolsó éve 1981 volt) 26-szorosára emelkedett. 1890-ben a világ összes termelése mindössze 38 millió tonna volt. 1981-ben ez már 990 millió tonnára emelkedett. A korábbi időszakhoz képest 1980-ban volt a legnagyobb a világ barnaszén- és lignittermelése: 1 milliárd 64 millió tonna. A világ barnaszén- és lignittermelése az 1981-es visszaesés után ismét emelkedett: 1982-ben 1 milliárd 62 millió, 1983-ban 1 milliárd 70 millió tonna volt. 1983-ban a világ összes termeléséből a KGST-országok részesedése 62,7, a Közös Piac országaié 14,9 százalék volt.

1983-ban a világtermelésből való részesedés alapján a rangsor a következő: Német Demokratikus Köztársaság (26,0 %), Szovjetunió (14,5 %), Német Szövetségi Köztársaság (11,6 %), Csehszlovákia (9,3 %), Jugoszlávia (5,5 %), Egyesült Államok (4,4%), Lengyelország (4,0%), Románia (3,4%), Ausztrália (3,2%), Bulgária (3,0 %), Görögország (2,8 %), Spanyolország (2,2 %), Törökország (2,1 %), Magyarország (2,0%), ..., Ausztria (0,3%), Franciaország (0,2%). A növekedés mértéke különösen erőteljes volt a vizsgált időszak elején, 1890 és 1920 között, amikor 30 év alatt a termelés négyszeresére nőtt, valamint 1945 és 1970 között, amikor a termelés megint közel négyszeresére (3,74-szorosára) emelkedett. 1981-ben a termelés már csak 25 százalékkal haladta meg az 1970. évi szintet. 1930-ban csökkent a világ barnaszén- és lignittermelése, és az 1929. évi szintet (228,8 millió tonna) csak 1937-ben (252,1 millió tonna) haladta meg.

Az 1929–1933-as nagy gazdasági világválság tehát ezen a területen is érezte hatását. Az első világháború idején még nem esett vissza a termelés, de a második világháború termelést csökkentő hatása már jelentős. 1940-ben még 314,9 millió tonna volt a világ termelése, 1945-ben a termelés ennek 67,3 százaléka, és csak 1948-ban haladja meg a világ barnaszén- és lignittermelése az 1940. évi szintet. A termelés emelkedéséről és súlyának viszonylagos növekedéséről jól tájékoztat a kőszéntermeléshez viszonyított arány változása. A világ barnaszén- és lignittermelése 1890-ben 8 százaléka, 1913-ban egytizede a kőszéntermelésnek. Ez az arány 1929-ben már egyhatodra, 1960-ban egyharmadra, majd 1981-ben több mint egyharmadra (36 százalékra) nőtt.

A termelés gyors növekedésében az alábbi két tényező játszott elsődleges szerepet:

1. a békeszerződés következtében Németország kénytelen volt az első világháborút követően birtokában maradt barnaszénbányákat feltárni, amit elősegített a tüzeléstechnika javulása és azok az eljárások, amelyek a barnaszén briketté alakítását és kazánokban való alkalmazását lehetővé tették;

2. egyre inkább elterjedt a barnaszénnek mint a szerves vegyipar alapanyagának, a felhasználása, különösen az 1940-es évektől kezdve.

A barnaszén- és lignittermelésben 1891 és 1960 között Németországé volt a vezető szerep, aránya a világtermelésből mindig elérte vagy meghaladta az 50 százalékot, és ez az arány az 1900. évi 58 százalékról 1929-ig 77 százalékra emelkedett. Ez a magyarázata annak, hogy a második világháború végére jelentősen csökkent a világtermelés. 1960-ban a Német Szövetségi Köztársaság, illetve a Német Demokratikus Köztársaság termelése 15, illetve 35 százalékot tett ki. 1983-ban viszont – az előzők alapján – a Német Szövetségi Köztársaság részesedése 11,6 százalékra, a Német Demokratikus Köztársaságé 26 százalékra csökkent. A Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság termelésének ará-

nya csökkent ugyan a világtermelésből, de az abszolút számok a Német Demokratikus Köztársaságban növekedést mutatnak 1975 (246,7 millió tonna) és 1983 (278 millió tonna) között, míg a Német Szövetségi Köztársaság esetében 1981-ig nő (130,6 millió tonna) a termelés, azóta viszont csökkenést mutatnak a számok (1983-ban 124,3 millió tonna). 1945 után az adatok összehasonlítása nem volt biztosítható Németország esetében, így a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság termelésére nem végeztünk számításokat. A világ termelése viszont tartalmazza mindkét ország termelését, így ennek alapján bizonyos következtetések levonhatók.

A barnaszén- és lignittermelés csaknem kizárólag Európára koncentrálódik. Németország (illetve 1945-től a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság), Csehszlovákia, a Szovjetunió, Jugoszlávia és Magyarország, tehát öt (1945 után 6) európai ország termelése együtt 1929-ben a világtermelés 82 százalékát, 1949-ben 88 százalékát, 1960-ban szintén 88 százalékát és 1981-ben 82 százalékát adta. 1960-ban Lengyelország termelése mindössze 9,3 millió tonna volt (Magyarország termelésének 39,4 százaléka), 1978-ban viszont elérte a 41 millió tonnát. 1978-ban Lengyelország barnaszén- és lignittermelése Magyarország termelésének már az 1,8-szerese. 1981-ben viszont – az ismert politikai és gazdasági válság miatt – Lengyelország évi termelése 35,6 millió tonnára esett vissza. Bulgária termelése a felszabadulást követően igen dinamikusán nőtt, 1960-ban a termelés az 1939. évi nyolcszorosát érte el. Sajnos 1960 után nem rendelkezünk adatokkal, így Bulgáriában a hosszú ciklusokat csak 1890 és 1960 között vizsgálhattuk.

A barnaszén- és lignittermelésben (és általában a bányászatban) az elmúlt 100 év alatt tehát az egyes országoknak a világtermelésben elfoglalt helye jelentősen megváltozott, hiszen új lelőhelyeket tártak fel, a régiéket megszüntek, illetve az általános ipari fejlődés eredményeképpen egyes államok a bányászati termékek esetében nem növelték vagy meg is szüntették a termelést. Az országhatárok ismert változása az első világháború után jelentős hatást gyakoroltak Ausztria barnaszén- és lignittermelésének alakulására. Ausztria barnaszén- és lignittermelése körülbelül 90 százalékkal csökkent. (Az egy főre jutó termelés csökkenése ugyanakkor 52,6 százalék volt.) Ausztria 1890-ben a világtermelés 40,3 százalékát adta, és ez az arány 1981-ben 0,3 százalékra csökkent. Az országhatár-változás következménye az is, hogy Ausztria barnaszén- és lignittermelése 1981-ben az 1890. évinek mindössze 20,2 százaléka.

Az Egyesült Államok 1922 és 1965 között termelését 2 és 3 millió tonna között stabilizálta, majd 1973-tól – az első olajválságtól – kezdve igen dinamikusán növelte, melynek eredményeképpen 1981-ben már 46,4 millió tonna volt a termelés. Franciaország termelése – visszaesésekkel tarkítva – 1955-ig növekvő, 1955 és 1981 között már lényegesen nem változik, 2 és 3,2 millió tonna között ingadozik. Jellemző a világtermelésre, hogy az egész vizsgált időszak alatt Európára esett a termelésnek több mint 80 százaléka.

A Kondratyev-ciklusok alakulása a barnaszén- és lignittermelés területén

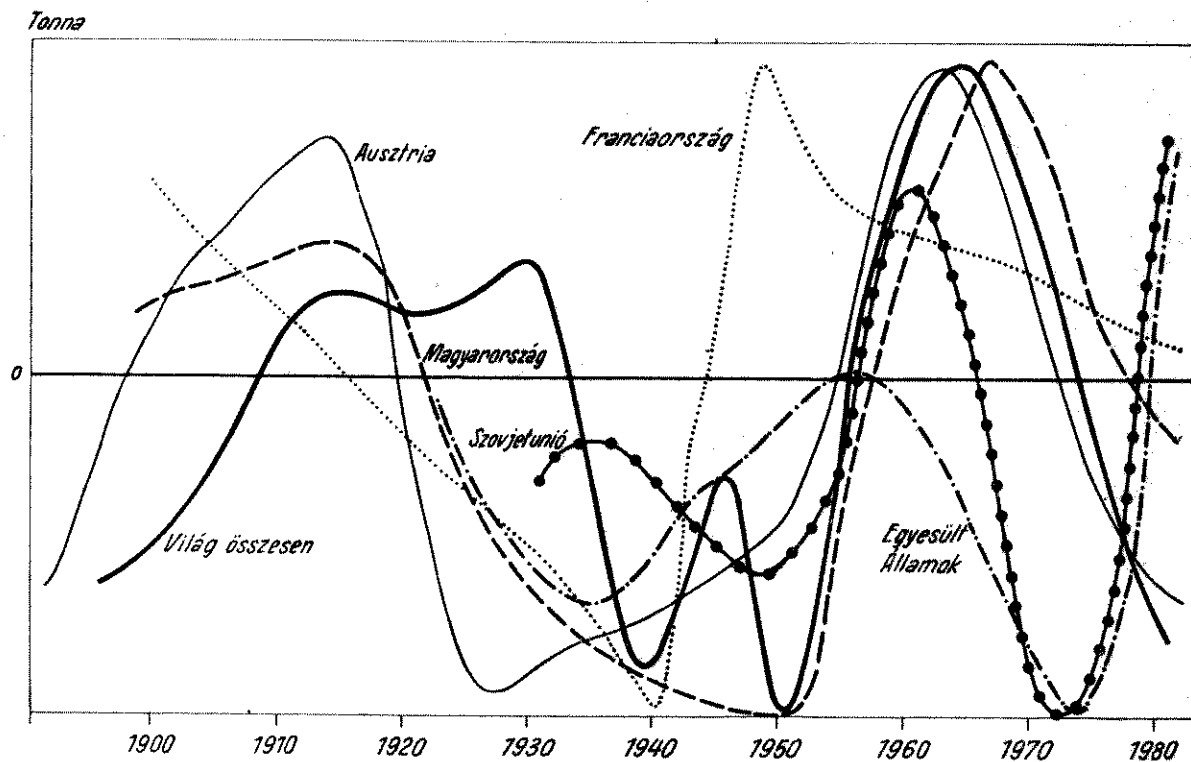
A 9 tagú mozgó átlagolás alapján számított Kondratyev-ciklusokat a vizsgált országokra és a világgazdaságra vonatkozóan a 2. és a 3. ábra mutatja.

A 2. és a 3. ábrában a dimenzió tonna/fő, Románia kivételével, ahol nem rendelkezünk népességi adatokkal, így az egység itt ezer tonna. Ezekben az ábrákban az egyes országoknál a számítás alapját képező idősorok eltérők voltak, ezért országonként feltüntettük a megfigyelési időszakokat. Az évszázados trend

kiszűrését különböző parabolák alapján végeztük el, így zárójelben erre utalunk. (A jelölések értelmezése: 1P a lineáris trend, 2P a másodfokú parabolikus trend, 3P a harmadfokú parabolikus trend.)

A vizsgálatot tehát 11 országra és a világgazdaságra végeztük el. Hat esetben harmadfokú parabolikus trenddel, két esetben másodfokú parabolával, négy esetben lineáris trenddel szűrtük ki a szekuláris trend hatását.

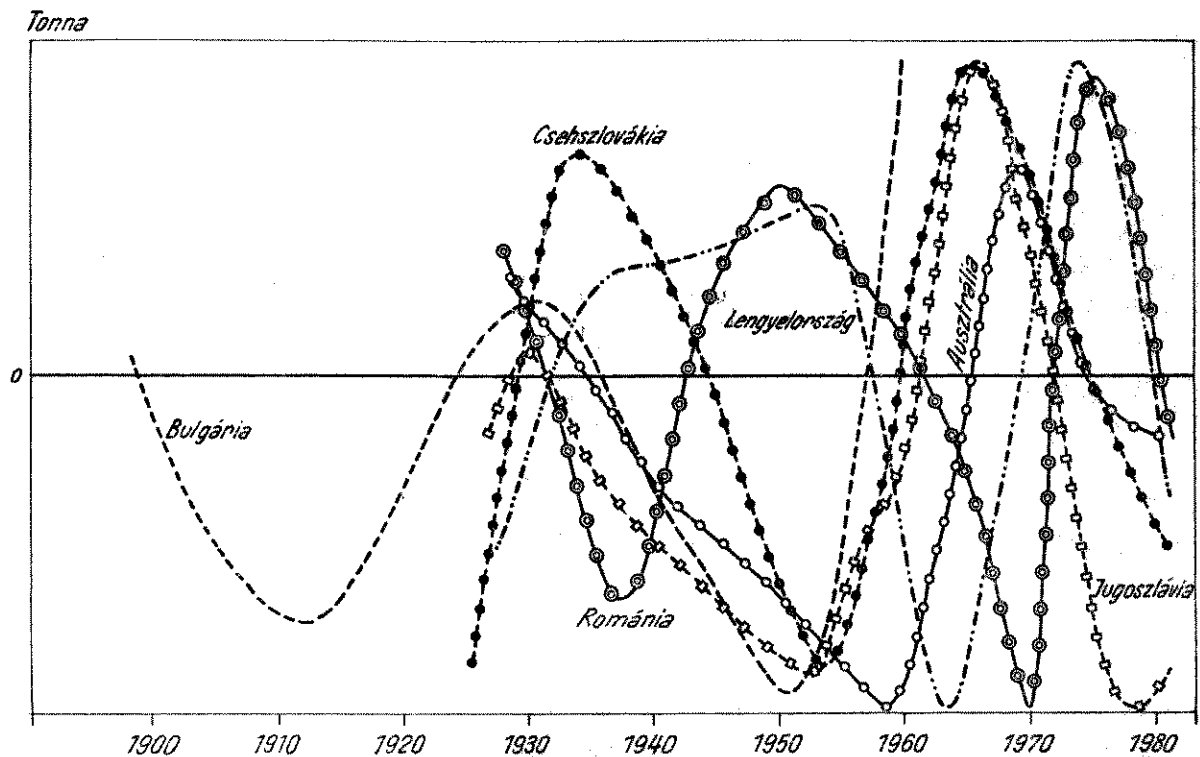
2. ábra. Az egy főre jutó barnaszén- és lignitbányászat Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlaggal.

Megjegyzés. Világtermelés, 1890–1981 (3P); Szovjetunió, 1922–1981 (3P); Egyesült Államok, 1914–1981 (3P); Magyarország, 1890–1983 (1P); Ausztria, 1884–1981 (1P); Franciaország, 1890–1981 (1P).

3. ábra. Az egy főre jutó barnaszén- és lignitbányászat Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlaggal.

Megjegyzés. Csehszlovákia, 1919–1981 (3P); Jugoszlávia, 1920–1981 (2P); Lengyelország, 1920–1981 (2P); Ausztrália, 1920–1981 (1P); Románia, 1920–1981 (3P); Bulgária, 1890–1960 (3P).

A 2. és a 3. ábrából a következő következtetéseket vontuk le.⁷

a/ A rendelkezésre álló idősor rövideje miatt (60–98 év) csak másfél-két Kondratyev-hullámot sikerült kimutatni. A hosszú hullámok minden ország esetében kirajzolódnak, de az egyes ciklusok kezdete és vége nagyfokú szóródást mutat.

b/ Az empirikus eredmények értékelésekor a viszonyítási alap az 1. ábrában már bemutatott osztályozás. Az 1. ábrából látható, hogy a harmadik Kondratyev-ciklus felszálló ága 1890–1896-tól 1920-ig, az esés az 1920-as évektől 1939–1945-ig tartott. Bár több ország esetén megfelelő hosszúságú idősorral rendelkezünk, a mozgó átlagolás miatt az idősor eleje rövidült (9–1), illetve (21–1) taggal, ezért a harmadik ciklus felszálló ágának kezdetét pontosan nem tudtuk megállapítani. Az aggregált adatok, tehát a világ összes termelése alapján számított Kondratyev-ciklusok felelnek meg legjobban az 1. ábrában vázolt világtendenciáknak. A Magyarország és Ausztria esetében számolt hosszú hullámok megfelelnek a világtendenciának, de a leszálló ág 1920 előtt megkezdődött, ami összefügg az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásával is. Az 1. ábrában bemutatott osztályozás szerinti harmadik ciklus maximuma, a leszálló ág kezdete mindegyik vizsgált ország esetén kimutatható volt. Kivételt az idősor rövideje miatt a Szovjetunió és Románia képez. Így például a leszálló ág a világ összesen esetében 1930-ban, Jugoszláviában 1932-ben, Ausztráliában 1929-ben, Bulgáriában 1930-ban kezdődött meg. Az Egyesült Államokban eltérő tendenciát mutattunk ki: az 1920-as évek elején kezdődik a leszálló ág, ami 1934-ig tart, ezt 1956-ig felszálló ág, majd 1973-ig leszálló ág követi. A Szovjetunióban a barnaszén- és lignittermelés hosszú hulláma – időben eltolva – hasonló tendenciát ír le, mint az Egyesült Államokban: 1949-ben kezdődik a felszálló ág, ami 1961-ig tart, ezt leszálló ág követi 1974-ig, és azóta felszálló ágat mutattunk ki, ami most fordul meg. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió hosszú ciklusa az 1970-es évek elején eltérő tendenciát (felszálló ág) mutat a többi országhoz és a világgazdasághoz képest.

c/ Az 1. ábrában negyedik Kondratyev-ciklusként bemutatott (felszálló ág 1939–1945 és 1966–1973 között, leszálló ág ezt követően körülbelül 1995-ig) hosszú ciklus a 2. és a 3. ábrában a legtöbb esetben igazolható. A felszálló ág kezdete általában később, az 1950-es években kezdődött. Például világ összesen 1951-ben, Szovjetunió 1949–1950-ben, Csehszlovákia 1954-ben, Jugoszlávia 1953-ban, Ausztrália 1959-ben, Magyarország 1951-ben, Bulgária 1953-ban, ami összefügg azzal, hogy a világháborús károk felszámolása ezekre az évekre fejeződött be.

d/ Számításaink szerint a Kondratyev-ciklusok periódushossza rövidül. A világtermelésnél az 1. ábra szerinti harmadik ciklus felszálló ága több mint 31 évig, leszálló ága 21 évig tartott. Az előzőekben utaltunk rá, hogy az idősor rövideje miatt a felszálló ág pontos kezdetét nem tudtuk kimutatni. A periódushossz így több mint 52 év. A negyedik (1. ábra szerinti) ciklus felszálló ága csak 14 évig tartott. A leszálló ág a kimutatott 16 évnél tovább fog tartani, de még így sem fogja várhatóan az 52 évet meghaladni.

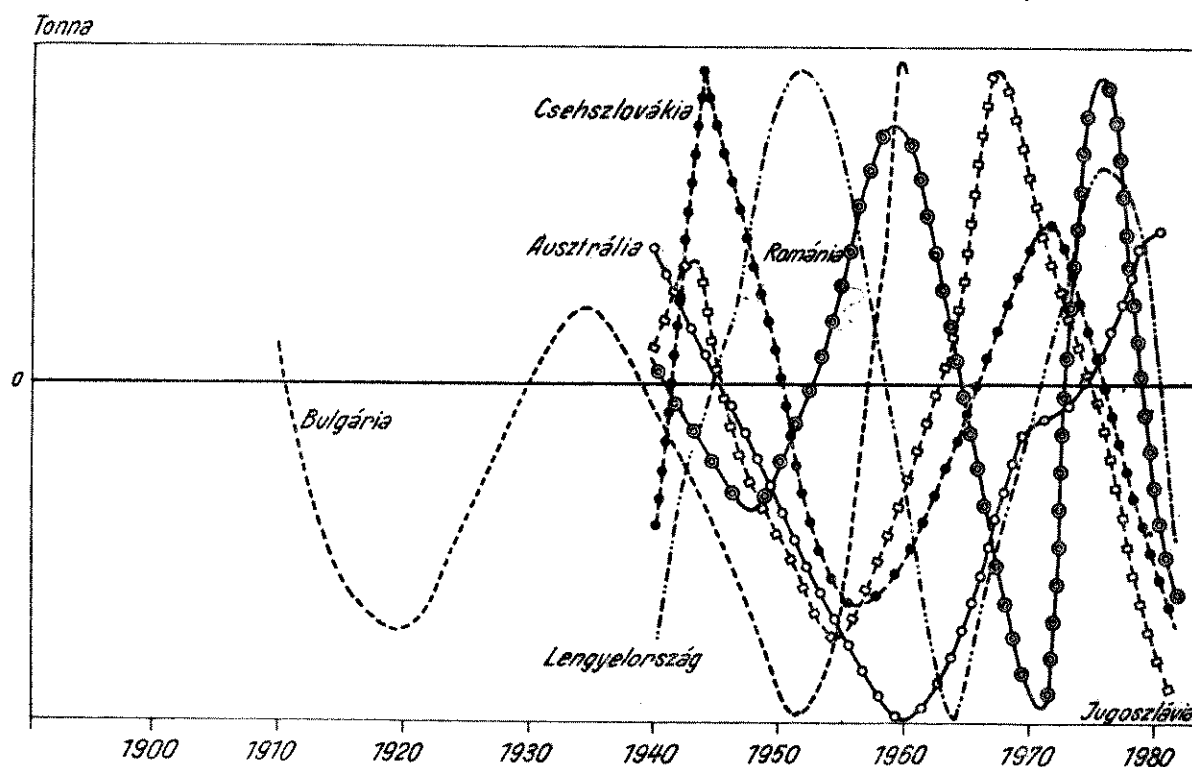
⁷ A következő ábrákon a 9 tagú mozgó átlagok és a trendek különbségeit ábrázoltuk. Kivételt a 4. ábra képez, ahol 21 tagú mozgó átlagolást alkalmaztunk. Az ábrakészítés technikája a program szerint az, hogy az ábrázolandó idősor legkisebb (–) és legnagyobb (+) értékét írja ki a számítógép. A legkisebb és a legnagyobb érték összegének abszolút értékét 90-nel osztottuk, és ennek arányában határoztuk meg a léptéket. Ha például az ábrában a kicsinyítés eredményeképpen az Y tengely hossza 150 mm, akkor 1 egység hossza $150:90=1,666$ mm. Tehát a 2. ábrában a világ összesen ábrázolandó sor legkisebb értéke $-18,882$, legnagyobb értéke $20,994$, a kettő összege abszolút értékben: $39,816$, ennek 90-ed része: $0,444$. Az Y tengely alulról a $-18,822$ értékről indul és $1,666$ milliméterenként $0,444$ -del nő a skála értéke. A 0 tengely a legkisebb értékből kiindulva a $(18,822:0,44) \cdot 1,666=70,6$ mm-nél van. Ebből következik, hogy a 0 tengely az egyes országoknál kismértékben eltér, a legkisebb és a legnagyobb értékek függvényében. A kisebb, néhány éves ingadozások ábrázolásától eltekintettünk, hogy a Kondratyev-ciklusok ábrája egyértelműbb és jobban követhető legyen.

Az egyes országok eredményeinek átlagolásával azt kaptuk, hogy a harmadik ciklus felszálló ága 21,7 évig, leszálló ága 24,4 évig, a periódus így 46,1 évig, míg a negyedik ciklus felszálló ága 16 évig, leszálló ága 15,7 évig a periódus 31,7 évig tartott. A hosszú hullámok léte mindegyik vizsgált országnál kimutatható. A felszálló ág általában rövidebb, a leszálló ág hosszabb az adott perióduson belül.

Az idősor rövidege miatt csak valószínűsíthető, hogy a harmadik ciklus felszálló ága és főleg a negyedik ciklus leszálló ága hosszabb ideig tartott, mint azt az empirikus eredmények mutatják.

A 21 tagú mozgó átlagolás alapján számított ciklusokat a 4. ábra mutatja.

4. ábra. Az egy főre jutó barnaszén- és lignitbányászat Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 21 tagú mozgó átlaggal.

A 4. ábrában hat országra vonatkozóan mutatjuk be a 21 tagú mozgó átlagolás eredményeit. A számítás módszeréből következik, hogy az idősor eleje 20 taggal rövidül, így a harmadik ciklus felszálló ágának kezdetét nem tudtuk regisztrálni. Terjedelmi korlátok miatt a teljes ábraanyag bemutatásától eltekintettünk. Itt csak utalunk arra, hogy a világgazdaságra vonatkozó számításoknál nincs jelentős eltérés a kétféle módszer eredményei alapján. A negyedik ciklus esésének kezdete tér csak el öt évvel 21 tagú mozgó átlagolásnál, az esés kezdete 1970, 9 tagú mozgó átlagolás alapján számítva pedig az 1965-ös év a fordulópontra. A görbék tendenciája az egyes országoknál is legtöbb esetben azonos, csak 5–7 éves eltéréseket tapasztalunk. A negyedik (utolsóként kimutatott) hosszú ciklus leszálló ága mindkét átlagolással közel azonos eredményt adott, 1965–1968-ban kezdődött meg a legtöbb országban és a világgazdaságban a leszálló ág. A Kuznets-ciklus feltételezése és kiküszöbölése tehát alapvetően nem változtatott az eredményeken.

A kőszéntermelés hosszú hullámai

A világ kőszén- (feketeszen-) termelésének adatai csak 1890-től álltak rendelkezésünkre. Kilencven év alatt a termelés közel hatszorosára (5,81-szorosára) emelkedett, és 1980-ban már elérte a 2 milliárd 731 millió tonnát. Az első világ-

háborúig a termelés viszonylag egyenletesen növekedett. A XIX. században a termelés felfutását a megnövekedett igények okozták, először a gőzgépek gyors elterjedése, majd az ipari termelés növekedése, a kohászat fejlődése, a vasúti hálózat kiépítése stb. A szénbányászat fejlesztését gazdasági tényezők is indokolták, mivel a szén szállítása igen költséges volt. A szállítási költség – a vízi szállítást kivéve – nyolc-kilencszerese volt a termelési költségeknek. Ezért került sor olyan nagyobb költséggel működő bányák kiaknázására is, amelyek a fogyasztó körzetekhez közelebb voltak.

Az első világháború idején vezették be a gépesített fejtést, de a háborús károk miatt a világtermelés stagnált, sőt 1920-ban és 1921-ben még csökkent is. (A háborús károk Franciaországban igen jelentősek voltak, mintegy 200 bánya szenvedett súlyos háborús károkat.) Az 1920-as évek közepétől a világtermelés dinamikusán nőtt, és 1929-ben 1352 millió tonnával az addigi legmagasabb szintet érte el. Ez közel háromszoros (2,85-szoros) emelkedést jelentett az 1890-es szinthez képest. Az 1929-ben kirobbant világválság hatására 1932-ig folyamatosan csökkent a világ kőszéntermelése, és ezt követően a növekedés igen lassú volt. Ezt mutatja az is, hogy a világtermelés csak 1947-ben érte el az 1929. évi szintet. A termelés visszaesésének okai között megemlíthetjük azt, hogy az ipar és a közlekedés csökkentette a szénfelhasználást, változott az energiefelhasználás szerkezete, az olaj és a barnaszén alkalmazása igen jelentősen növekedett, a kereskedelmi és hadiflották széntüzelésről olajtüzelésre tértek át stb. A kőszéntermelés 1929 után túltermelési válsággal küszködött, mivel olyan országok (például Hollandia) is fejlesztették a kőszéntermelést, amelyek korábban importtal biztosították igényeik kielégítését. A világválság nem érintette a Szovjetuniót, ahol az 1930-as évek iparosítási politikájának eredményeképpen a termelés dinamikusán nőtt.

A második világháború után egyenletesen emelkedett a világ kőszéntermelése. 1963-ban haladta meg először a 2 milliárd tonnát, de a 3 milliárd tonnát nem érte el. 1982-ben volt a legmagasabb a világ kőszéntermelése, 2,825 milliárd tonna. Az 1960-as évek kőszéntermelésének országonkénti szerkezete már jelentősen eltér az 1913. vagy 1929. évitől. 1929-ben első helyen állt az Egyesült Államok 41 százalékos részesedéssel, amelyet sorrendben követett az Egyesült Királyság (Anglia) 19, Németország 12 és Franciaország 4 százalékkal. Ez a négy vezető kapitalista ország tehát a világtermelés 76 százalékát szolgáltatta 1929-ben.

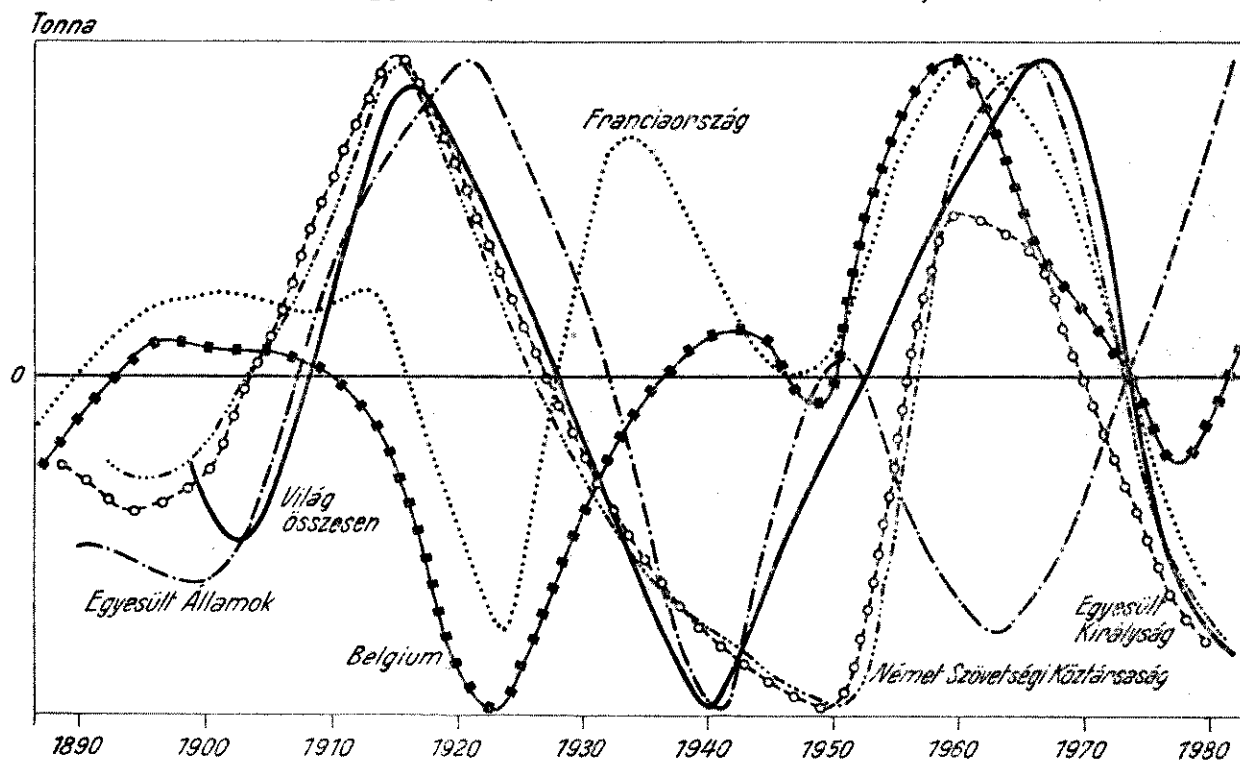
1960-ra a termelés szerkezete megváltozott. Első helyen a Kínai Népköztársaság állt 21 százalékos részesedéssel, ezt az Egyesült Államok (20⁰/₀), a Szovjetunió (19%), az Egyesült Királyság (10%), a Német Szövetségi Köztársaság (7%), követte. Ez a sorrend 1980-ban ismét változik, a rangsor: Egyesült Államok (25,9⁰/₀), Kínai Népköztársaság (21,5%), Szovjetunió (17,8%), Lengyelország (7,0%), Egyesült Királyság (4,7%).

Vizsgálatunk eredményeit az 5. és a 6. ábra szemlélteti.

A korábban ismertetett jelölések felhasználásával megadjuk az egyes országok megfigyelt időszakának értékeit és az évszázados trend változását jellemző parabola fokszámát.

Ismét tizenegy országra és a világgazdaságra elvégzett számításaink eredményét közöljük. Végeztünk még számítást Lengyelországra, de az idősor rövidsége miatt (1922–1981) csak 1947 és 1957 között tudtunk egy rövidebb felszálló ágat kimutatni. Hasonló megfontolásokból nem foglalkozunk az Ausztriára és Csehszlovákiára elvégzett számítások értelmezésével, mivel csak rövid ciklusokat tudtunk kimutatni. A két német állam együttes kőszéntermelésének 98 százalékát a Német Szövetségi Köztársaság adja, így erre tudtunk számításokat végezni.

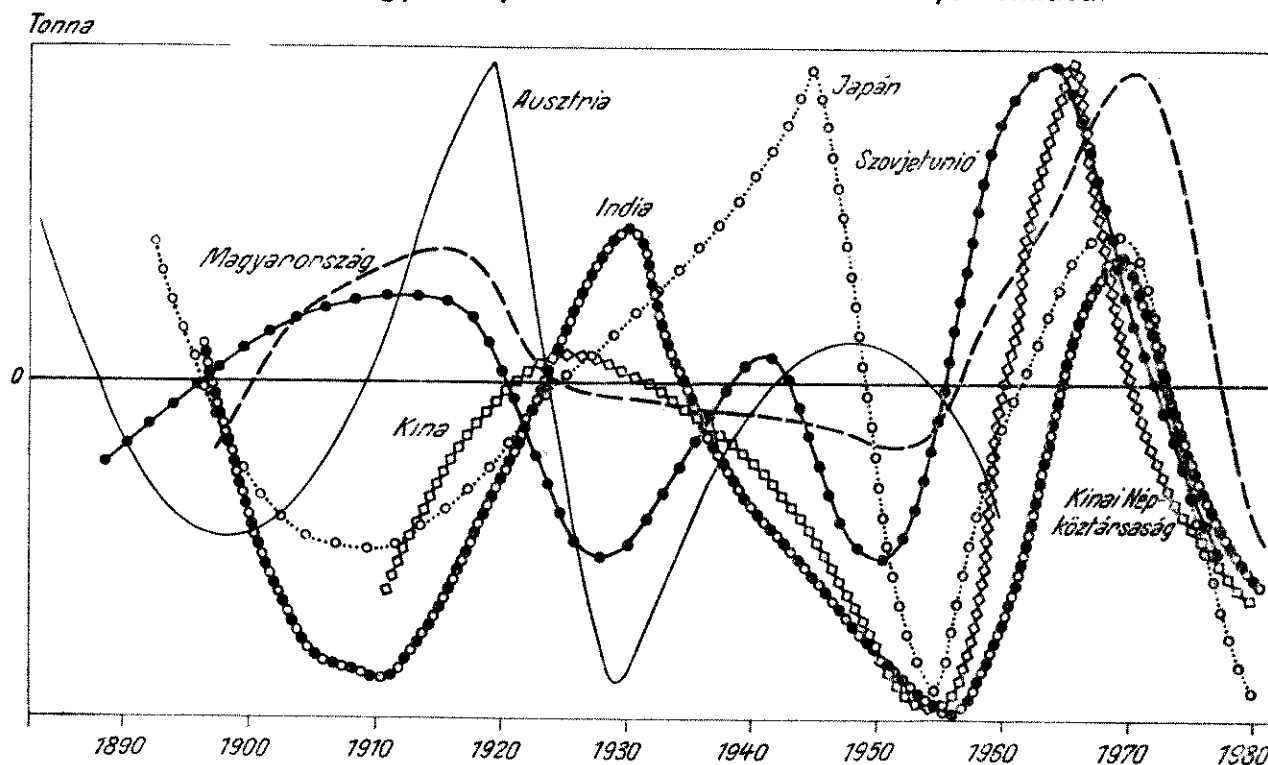
5. ábra. Az egy főre jutó kőszéntermelés Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlagolással.

Megjegyzés. Világtermelés, 1890–1981 (3P); Egyesült Államok, 1860–1981 (2P); Anglia, 1866–1981 (2P); Német Szövetségi Köztársaság, 1860–1981 (2P); Franciaország, 1860–1981 (3P); Belgium, 1866–1981 (3P).

6. ábra. Az egy főre jutó kőszéntermelés Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlagolással.

Megjegyzés. Kínai Népköztársaság, 1903–1980 (3P); Szovjetunió, 1880–1981 (2P); India, 1888–1981 (3P); Japán, 1884–1981 (2P); Magyarország, 1890–1983 (2P); Ausztria, 1876–1960 (3P).

Az 5. és a 6. ábra alapján levonható következtetéseinket az alábbiakban foglaljuk össze.

a/ A rendelkezésre álló idősorok hosszabbak voltak, mint a barnaszén- és lignittermelésnél, így a hosszú hullámok is egyértelműbben elkülöníthetők voltak. A világtermelés hosszú ciklusai követik az 1. ábrában bemutatott ciklusokat, de időben eltolva, ugyanis a harmadik ciklus (lásd az 1. ábrát) leszálló ágának kezdete

(1920) korábban, már 1916-ban bekövetkezik, és a negyedik ciklus felszálló ága 1940-ben megkezdődik. A világtermeléssel szinkronmozgást mutatnak a Német Szövetségi Köztársaság, Anglia és az 1950-es évekig az Egyesült Államok kőszéntermelésének hosszú hullámai. A Szovjetunióban is kimutathatók a hosszú hullámok, amelyek a második világháború után nagyobb amplitudót értek el. Az 1929–1933-as világválság Franciaország, India és Kína esetében mutatható ki egyértelműbben. Az esés az 1960-as években majdnem minden vizsgált országnál megkezdődött, kivéve az Egyesült Államokat.

b/ A világtermelésre vonatkozó számítások először egy 37 éves Kondratyev-ciklust mutattak ki (a felszálló ág 13 évig, a leszálló ág 24 évig tartott). A következő ciklus felszálló ága 28 évig tartott, a leszálló ág még nem fejeződött be. Az egyes országokra elvégzett számítások eredményeit átlagolva, az első kimutatott (az 1. ábra szerint harmadik) ciklus hossza 50,2 év (felszálló ág 23,3 év, leszálló ág 26,9 év), a másodiké 37,4 év (felszálló ág 21,9 év, leszálló ág 15,5 év), de ez a ciklus még tart.

c/ A 21 tagú mozgó átlagolással végezve el a számításokat, részben más eredményeket kaptunk, mint a 9 tagú mozgó átlagolásnál. A világgazdaságra vonatkozó görbe 10–15 évvel eltolódik az időtengelyen, az első kimutatott ciklus leszálló ága 14 évvel később, 1930-ban, a következő ciklus felszálló ága pedig 11 évvel később, 1951-ben kezdődik. Az 1. ábra szerinti negyedik, az általunk kimutatott utolsó ciklus leszálló ága viszont mindkét átlagolási eljárás alapján 1968-ban kezdődik. Az Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság és Anglia hosszú ciklusai is hasonló módon eltolódva, de szinkron mozgást mutatnak. Az utolsó kimutatott ciklus leszálló ágában viszont nincs különbség, az Egyesült Államok esetében ismét felszálló ágat, a többi országnál és a világgazdaság esetében a leszálló ágat mutattuk ki, melynek kezdete általában 1968 és 1972 közé esett, és a vizsgált időszak végéig (1981-ig) még tartott.

A nyersvas- és acéltermelés hosszú hullámai

A világ nyersvastermeléséről 1871 óta rendelkezünk adatokkal. A világ nyersvastermelése 1871-ben még csak 12,85 millió tonna volt, 1900-ban 41,16 millió tonna; ekkor 28,3 millió tonna acélt termeltek a világon. A világ acéltermelése először 1915-ben múlta felül a nyersvas termelését. Ez összefüggött azzal, hogy az acélgártásban az ócskavas felhasználási aránya növekedett. A nyersvastermelés lassú növekedésének vagyunk tanúi, és a világ termelése az 1920-as és 1930-as évek elején jelentősen csökken. 1921-ben a csökkenés az előző évihez képest közel 40, 1931-ben pedig több mint 30 százalékos. A világ nyersvastermelése 1937-ben haladta meg először a 100 millió tonnát. A második világháború idején – összefüggésben a hadiipar igényeivel – ezen a szinten mozgott a világ nyersvastermelése, majd 1945 és 1946 között körülbelül 20 százalékkal esett a termelés. Ezt követően a termelés újra nőtt, és 1956-ban meghaladta a 200 millió tonnát.

A világ nyersvastermelése az 1960-as évtizedtől kezdve egyre dinamikusabban emelkedett, a 300 millió tonnát 1964-ben, a 400 millió tonnát 1969-ben, az 500 millió tonnát 1973-ban haladta meg először. 1973 és 1983 között a termelés felfutása megállt, viszont az 1975. és 1977. éveket kivéve mindig meghaladta az 500 millió tonnát. 1978-ban volt a világ nyersvastermelése a legnagyobb: 525 millió tonna, és 1980-ban is megközelítette ezt az értéket (524 millió tonna).

A termelés a következő országokba összpontosult: az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország termelése 1929-

ben 80, 1949-ben 78, 1960-ban 64, majd 1980-ban a világtermelés 61 százalékát képviselte. Az 1980-as évtizedben az Egyesült Államok és a Közös Piac országai csökkentették termelésüket, ugyanakkor a harmadik világ országai (Kínai Népköztársaság, Brazília, India, Dél-Afrikai Köztársaság stb.) igen erőteljesen növelték a nyersvastermelésüket.

Összefoglalva: a világ nyersvastermelése 1871-hez képest igen gyorsan nőtt, 1913-ban több mint hatszoros, 1937-ben nyolcszoros, 1980-ban már negyvenszeres volt a növekedés. A világ nyersvastermelését az acéltermelés 1920-ban 13, 1949-ben 39, 1980-ban 34 százalékkal haladta meg.

A világ acéltermelése az elmúlt 60 évben mindig meghaladta a nyersvastermelés volumenét. A vizsgált időszakban (1871–1981) a nyersvastermelés növekedési üteme alacsonyabb volt, mint az acéltermelésé. Az acél világtermeléséről folyamatos adatokkal 1890 óta rendelkezünk. 1901 és 1909 között hiányoztak az adatok, így egyenletes növekedést feltételezve, ezeket az adatokat megbecsültük. Egyes országok esetében (például Belgium: 1880-tól, Franciaország: 1888-tól) vannak pontos adataink a korábbi időszakról is. Az 1890. évi 12,476 millió tonnáról a világtermelés – 90 év alatt – 1980-ra több mint 56-szorosára, 702 millió tonnára emelkedett. 1870-ben a világtermelés mindössze 0,518 millió tonna volt, ehhez képest a növekedés 1352-szeres. Az első világháború előtt igen gyors volt a világ acéltermelésének növekedése, 1870-ről 1880-ra nyolcszorosára, 1880-ról 1890-re háromszorosára, 1890-ről 1900-ra két és egynegyedszeresére, 1900-ról 1910-re kétszeresére nőtt a termelés. E gyors növekedés alapját a Thomas-eljárás adta, amellyel a 0,05 százaléknál nagyobb foszfortartalmú vasércet is jó minőségű acélá lehetett feldolgozni. A Ruhr-vidék ipari fejlesztése ekkor valósult meg. A századfordulón megindul az elektroacél-termelés, és elterjed az ötvöztacél-gyártás is. Az ipar egyre több acélt igényel, így joggal nevezik ezt a kort acélkorszaknak.

Az első világháború után 1921-ben az acéltermelés átmenetileg 44 millió tonnára esik vissza (1920-ban a 71 milliót is meghaladta a világtermelés). Az 1921-es mélypont után a világ acéltermelése 1929-ig emelkedik, amikor a 120 millió tonnát eléri. A világválság érzékenyen érinti az acélipart, 1932-ben van a mélypont, 50,7 millió tonna, és a termelés csak 1936-ban haladja meg az 1929. évi szintet. A háborús konjunktúra hatására a világ acéltermelése 1944-ig növekszik, majd átmeneti visszaesés után 1974-ig újabb felfutási szakasz következik be. 1974-ben már 704,3 millió tonna a világ acéltermelése. 1974 után ingadozva, de csökken a világtermelés.

A világ acéltermelése a második világháború végéig a vezető tőkés államokban összpontosult: az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok, Franciaország és Németország termelése képezte a világ termelésének 1900-ban 83, 1913-ban 81, 1929-ben 80 százalékát, 1949-ben ez az arány 66, 1960-ban 48, 1980-ban pedig 25 százalékra csökkent. 1983-ban a KGST-országok a világ nyersvastermelésének 28,2, acéltermelésének 29,8 százalékát adják, míg a Közös Piac országainak részese-dése 12,6, illetve 15,5 százalék.

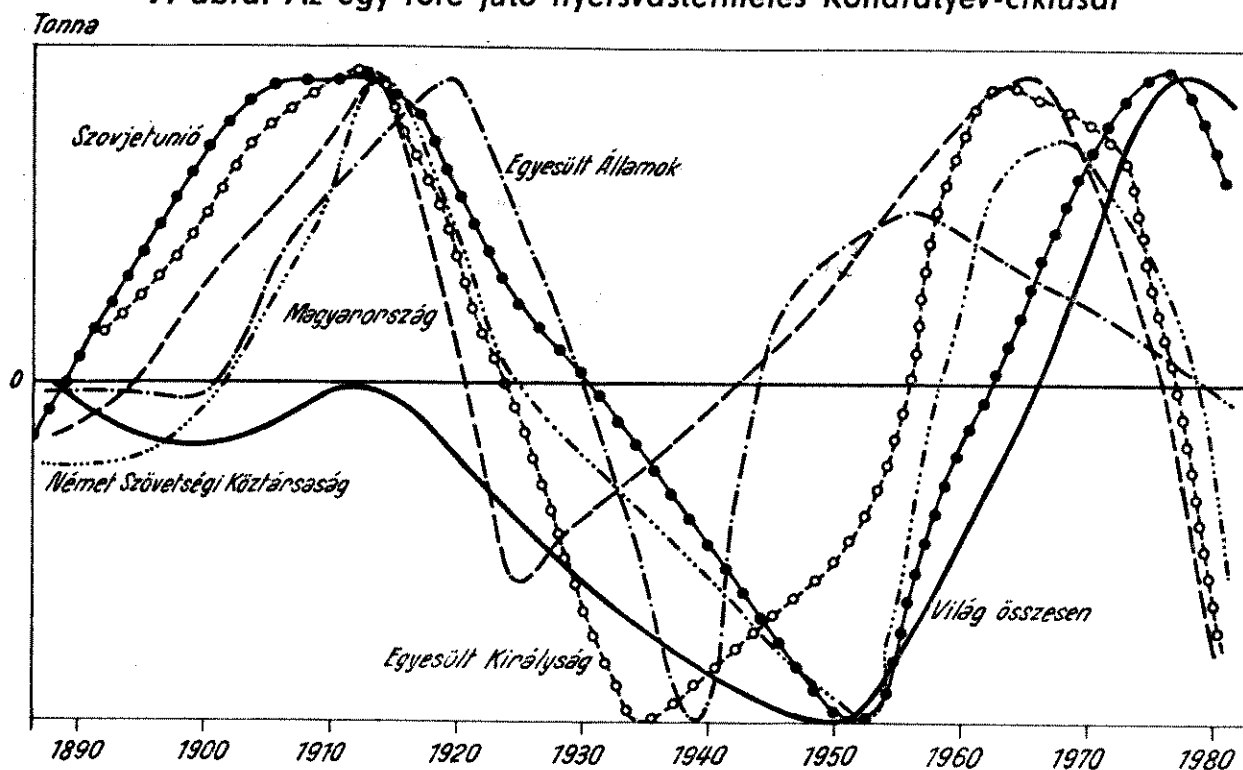
A Kondratyev-ciklusok empirikus igazolása a nyersvas- és acéltermelés területén

A 7. és a 8. ábra mutatja 9 tagú mozgó átlagolással a Kondratyev-féle hosszú hullámokat a nyersvastermelés területén, a vizsgált országokban.

A korábban ismertetett jelölések felhasználásával megadjuk az egyes országok megfigyelt időszakának értékeit és az évszázados trend változását jellemző parabola fokszámát.

A dimenzió minden országnál és a világgazdaságnál tonna/fő. A megfigyelt évek száma tíz esetben a száz évet meghaladta, két esetben (Német Szövetségi Köztársaság, Egyesült Államok) a százhuszonkét évet is elérte.

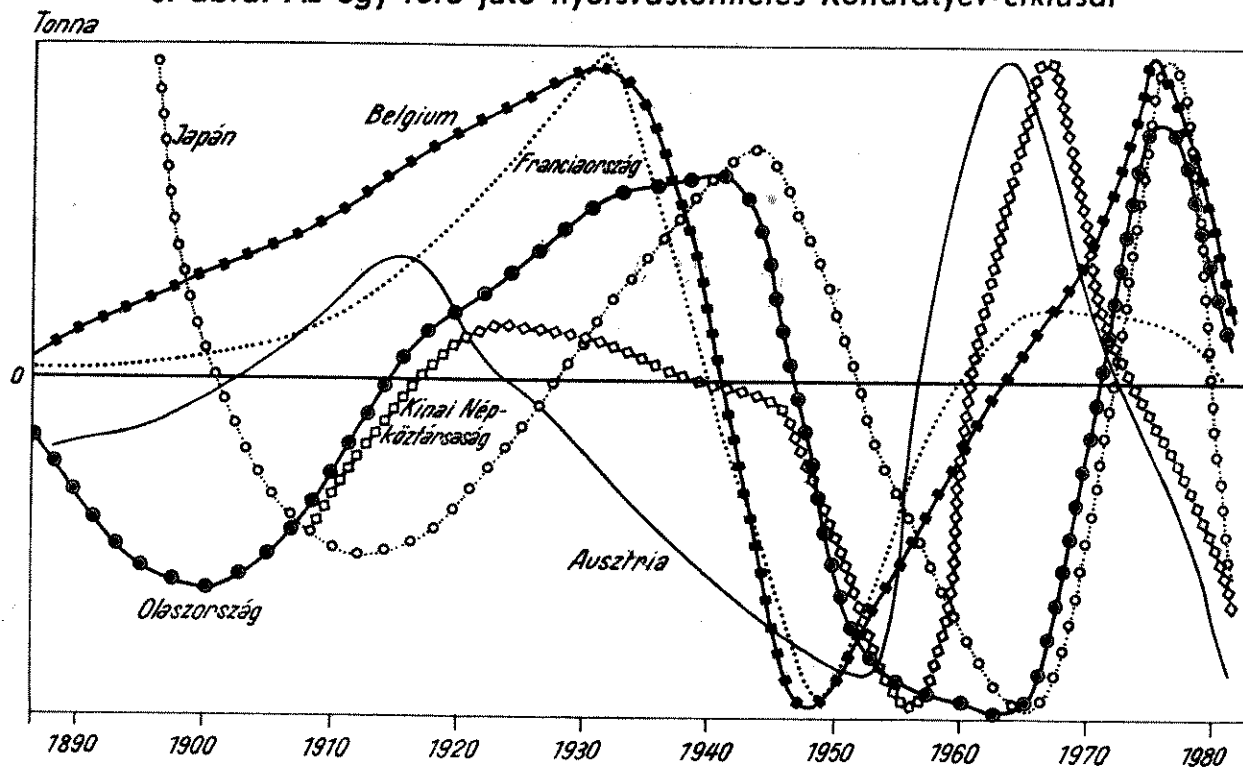
7. ábra. Az egy főre jutó nyersvastermelés Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlagolással.

Megjegyzés. Világtermelés, 1871–1981 (1P); Szovjetunió, 1871–1981 (2P); Egyesült Államok, 1860–1981 (2P); Német Szövetségi Köztársaság, 1860–1981 (3P); Egyesült Királyság (Anglia), 1866–1981 (2P); Magyarország, 1876–1981 (3P).

8. ábra. Az egy főre jutó nyersvastermelés Kondratyev-ciklusai*

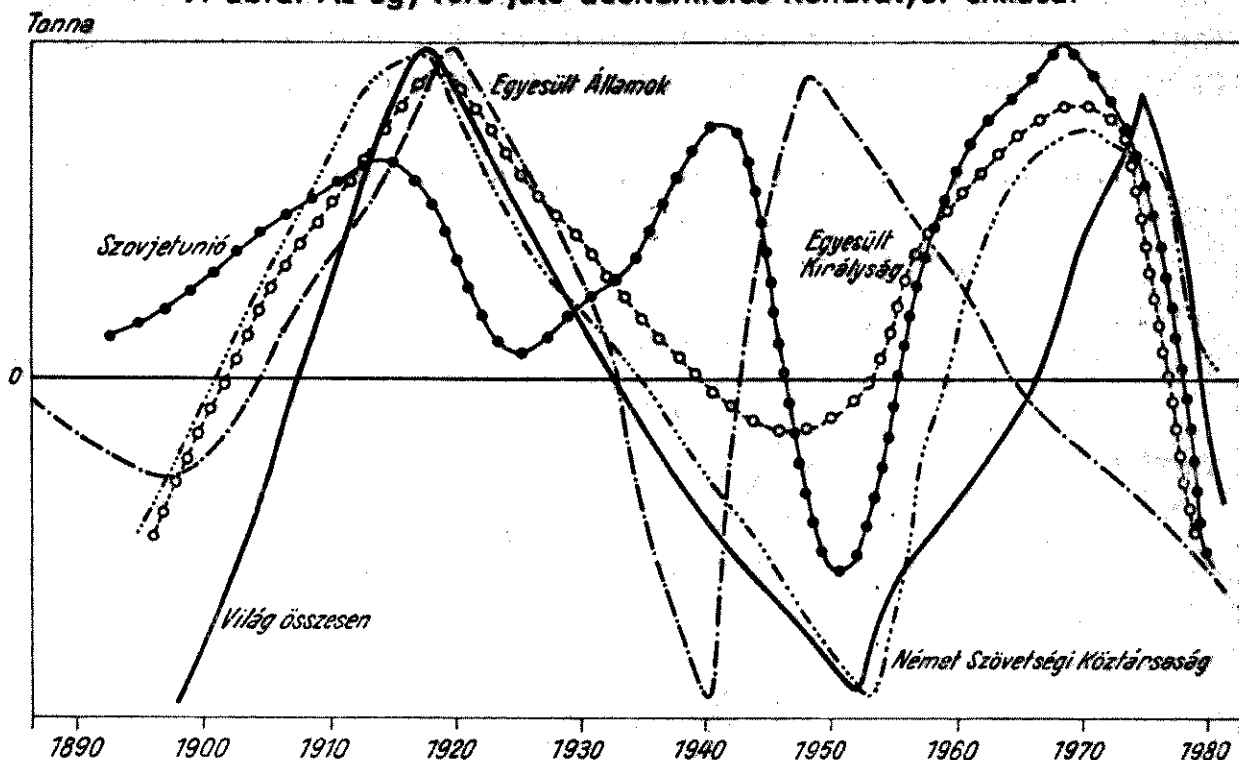

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlagolással.

Megjegyzés. Japán, 1889–1981 (3P); Kínai Népköztársaság, 1901–1981 (3P); Franciaország, 1866–1981 (2P); Olaszország, 1871–1981 (3P); Belgium, 1870–1981 (2P); Ausztria, 1871–1981 (3P).

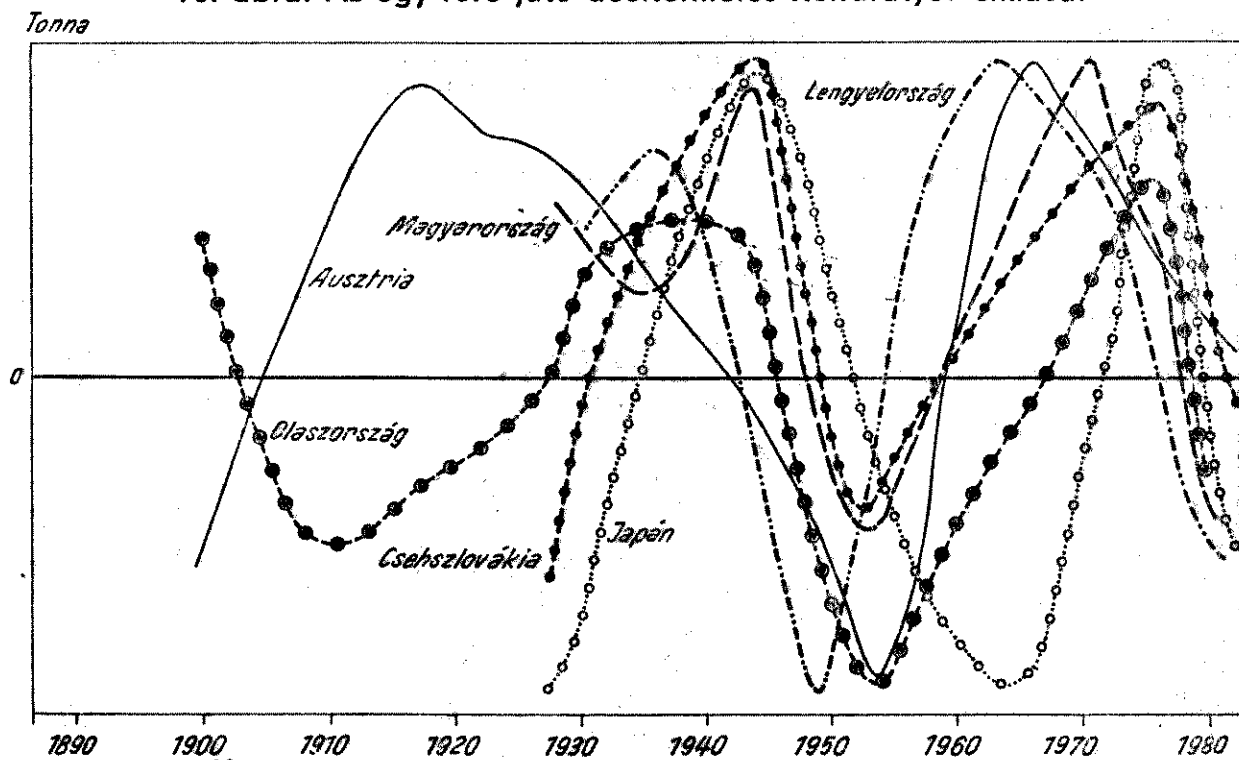
A 9. és a 10. ábra az acéltermelésre vonatkozó eredményt mutatja.

9. ábra. Az egy főre jutó acéltermelés Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlagolással.
 Megjegyzés. Világtermelés, 1890–1981 (2P); Szovjetunió, 1883–1981 (3P); Egyesült Államok, 1867–1981 (1P); Német Szövetségi Köztársaság, 1887–1981 (2P); Egyesült Királyság, 1891–1981 (3P).

10. ábra. Az egy főre jutó acéltermelés Kondratyev-ciklusai*

* Második eljárás, 9 tagú mozgó átlagolással.
 Megjegyzés. Japán, 1920–1981 (2P); Olaszország, 1891–1981 (3P); Lengyelország, 1920–1981 (2P); Csehszlovákia, 1919–1981 (2P); Ausztria, 1891–1981 (2P); Magyarország, 1920–1981 (2P).

A dimenzió mind a nyersvas, mind az acéltermelésnél tonna/fő.

A nyersvas és acéltermelésre vonatkozó eredményeinket a következőkben foglaljuk össze.⁸

⁸ A 21 tagú mozgó átlagolás eredményeit is feldolgoztuk, de terjedelmi okokból az ábrákat nem közöljük.

a/ A nyersvas- és acéltermelés hosszú hullámainak lefolyásában sok a hasonlóság, különösen 1945 után. A világ nyersvastermelése 1879-től 1951-ig leszálló, 1951 és 1977 között felszálló, 1977 után leszálló ágában van.

A világ acéltermelése 1899 és 1919 között felszálló, 1919 és 1953 között leszálló, 1953 és 1975 között felszálló, azóta leszálló ágban van. A leszálló ág kezdete a vizsgált országokban 1963 és 1977 között van mind a nyersvas-, mind az acéltermelés területén. Az acéltermelés leszálló ága az Egyesült Államokban már korábban, 1949-ben megkezdődött. Ez az egyetlen kivétel.

b/ Az első kimutatott felszálló ág mind a nyersvas-, mind az acéltermelésnél a XIX. század végén kezdődött. (Bár valószínűleg korábban, mert a meglévő adatok hiányosak.) Kivételt képeznek Olaszország acéltermelésének hosszú hullámai, ahol a felszálló ág 1910-ben kezdődik. (Adataink 1891-től voltak.) Az első kimutatott leszálló ág kezdete az első világháború idejére, illetve az 1920-as évekre tehető a legtöbb vizsgált országban. Belgium és Franciaország esetében a nyersvastermelés leszálló ága később, 1932–1933-ban kezdődik. Más országok nyersvastermelésének leszálló ága viszont még később kezdődik, például Japáné és Olaszországé 1945-ben. Japánban az acél- és a nyersvastermelés hosszú hullámai szinkronmozgást mutatnak.

c/ Elvégeztük a számításokat 21 tagú mozgó átlagolással is. A világgazdaságra elvégzett számítások a nyersvas- és az acéltermelésnél lényegében azonos görbét mutatnak. A 9 és a 21 tagú mozgó átlagolás eredményei között nincs jelentős eltérés. Ugyanez elmondható az egyes országokról is. Az egyetlen eltérés az, hogy az utolsó kimutatott ciklus leszálló ága 9 tagú mozgó átlagolás esetében általában 1–8 évvel előbb kezdődött, mint amikor 21 tagú mozgó átlagolással határoztuk meg a hosszú hullámokat.

d/ A nyersvastermelés országonkénti hosszú hullámainak átlagolása alapján az első kimutatott ciklus periódushossza 59 év, az utolsó ciklus leszálló ága 20 év. A világgazdaságban eltérő eredményt kaptunk, az első kimutatott leszálló ág 72 évig, a felszálló ág 26 évig tartott. Az acéltermelésben az országokra vonatkozó eredmények átlagolása alapján az első kimutatott ciklushossz 46 év, az utolsó ciklus felszálló ága 24,3 év. A világgazdaságra elvégzett számításaink szerint az első ciklus hossza 54 év, az utolsó ciklus felszálló ága 22 évig tartott. A periódushossz tehát rövidül, és figyelembe kell vennünk, hogy az adathiány miatt az első kimutatott ciklus felszálló ága hosszabb, mint amit számításainkban ki tudtunk mutatni.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Kondratyev munkásságával Magyarországon először a Heller Farkas-iskola tagjai foglalkoztak az 1930-as, 1940-es években (1), (25), (26), (27), (74). Hosszú szünet után hazánkban 1980-ban történészek publikáltak Kondratyevről, majd a közgazdászokat is foglalkoztatni kezdték a Kondratyev-féle ciklusok. (Lásd (45), (51) és (7), valamint (65), (66), (67), (68).

N. D. Kondratyev (1892–1938?) kiváló szovjet közgazdász, 1920-ban az első – Lenin kezdeményezésére létrehozott – Szovjet Konjunktúrakutató Intézet igazgatója, rövid (1917–1930) működése alatt igen figyelemre méltó eredményeket ért el a konjunktúrakutatás területén.

A közgazdasági és gazdaságtörténeti irodalom a „hosszú ciklusokat” Kondratyev-ciklusként tartja számon. A gazdasági élet hullámozásának vizsgálata, a közgazdaságtan kialakulásától kezdve foglalkoztatta a kutatókat.

Az a korszak, amelyben a gazdasági élet önműködő szervezetének elméletét kiépítették, nem volt mentes a gazdasági élet terén fellépő zavaroktól. Angliában például súlyos válságok voltak 1815-ben, 1825-ben, 1836–1837-ben, 1857-ben, majd 1866-ban, végül 1873-ban. Az 1873-as válság egész Európa gazdasági életét megrendítette. Érdekes, hogy éppen száz év múlva, az 1970-es évek elején a válság megismétlődött.

Az eddig – gazdasági alaptényezőkre – elvégzett számítások igen sok területen igazolták a Kondratyev-hullámok létezését. Ott, ahol a rendelkezésre álló idősor elemei a 100-at meghaladták, a Kondratyev-ciklust is ki tudtuk mutatni. Az is egyértelmű, hogy a Kondratyev-ciklusok okait nem a tulajdonviszonyokban kell keresnünk, hiszen a bányászat és a nehézipar több területén empirikusan igazoltuk a ciklusok létét mind a szocialista, mind pedig a kapitalista és a fejlődő országok esetében.

Sikerült kimutatni a hosszú ciklusokat a mezőgazdasági termelés (búza-, cukortermelés stb.), az export–import forgalom idő soraiban is. Terjedelmi korlátok miatt azonban ezeket az eredményeket nem mutattuk be. Nem volt szándékunk az, hogy a hosszú hullámok gazdaságtörténeti magyarázatát megadjam. A Kondratyev-ciklusok okaira is legfeljebb hipotéziseink lehetnek, nem tudom megmagyarázni egyértelműen, mi a hosszú hullámok oka. Ezen a területen a nemzetközi szakirodalom állásfoglalása sem egységes. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy a ciklusok periódushossza megkétszereződik, ami arra utal, hogy a rezonancia jelensége a gazdasági életben is érvényesülhet. Az egyes elemi gazdasági jelenségek ciklusos mozgása egymás hatását felerősítheti vagy gyengítheti, a periódushosszt, amplitudót megkétszerezheti. A gyors technikai fejlődés miatt a duplázódási idők rövidülnek. Például a világ népessége ma 30–40 év alatt megkétszereződik, a XIX. század elején ez az idő még száz év volt. Hasonló módon a termelékenység kétszereződési ideje is a fejlett országokban 30–40 évre csökkent. A tudomány duplázódási ideje ma már 10 év. Ez lehet az oka annak, hogy a Kondratyev-ciklusok periódushossza is rövidül. Az is egyértelműnek tűnik, hogy a Kondratyev-ciklusokat anticiklusos gazdaságpolitikával esetleg mérsékelni lehet, de megszüntetni nem. Probléma az, hogy eddig e ciklusok érvényesüléséről a szocialista termelési viszonyok között nem tudtunk. E dolgozat legfontosabb eredményének azt tartom, hogy sikerült szocialista viszonyok között egyes területeken igazolni a hosszú hullámok létezését. A bányászat és a nehézipar eléggé meghatározza a többi ágazat fejlődését, így az eredmények korlátozott felhasználhatóságával érvelőkkel nem értek egyet. El szeretném oszlatni a termék vagy termékcsoportok hosszú piaci élettartamában, a szocialista gazdaság lineárisan növekvő fejlődésében gondolkodók tévhitét. Ugyancsak téves volt az az elgondolás, hogy a tőkés országok gazdasági válsága, az olajárobbanás stb. nem gyakorol hatást gazdasági életünkre.

A Kondratyev-ciklusokat magyarázó elméletek közül az innovációs ciklusokon alapuló a legelfogadhatóbb. A J. W. Forrester vezetésével elvégzett „nemzeti modellvizsgálat” más megfontolásból, módszerből stb. kiindulva ugyanarra az eredményre jutott, mint N. D. Kondratyev. Ezért J. W. Forrester tanulmánya (16) alapján összefoglaljuk ennek lényegét.⁹

A gazdaságtörténészek a múltba tekintve már régóta számon tartják az átfogó gazdasági szférák fellendülésének, majd mélyre süllyedésének mintegy évszázados periódusait. Újabban a gazdaságtudományok kutatóinak sikerült mind

⁹ Itt köszönöm meg Korán Imre professzornak a Forrester-modell leírásához adott segítségét.

többféle, esetenként jelentkező rövid, közép- és hosszú periódusú hullámok létezését bizonyítani, illetve törvényszerűségeiket feltárni. Szakmai körökben közismert a konjunktúrahullámok intézményes tanulmányozása, utóbb pedig a gazdasági válságok körülbelül 50 éves Kondratyev-ciklusa okainak–következményeinek nemzetközi kutatása vált ki nagy érdeklődést. Ezek közül J. W. Forrester „Minden depressziót egy újabb fellendülés követ?” című tanulmánya rendszerdinamikai modellkísérletekre támaszkodva mutatja be a „válságok” természetét (16). Forrester tanulmányát 1980-ban azzal indítja: átléptünk egy hosszú gazdasági fejlődés csúcsán, előttünk egy mélyre nyúló depresszió ködös völgye húzódik, amelyben építő szociális, politikai és gazdasági megújulás készülődik. A gazdasági fellendülésnek három ilyen hosszú hullámát lehet 1800 óta felismerni, és pedig az 1830 utáni, az 1890 előtti, valamint az 1930 körüli depressziókat követően. De hát mi által jönnek létre ezek a Kondratyevről elnevezett hosszú hullámok? Véletlenek vagy magyarázhatók? Az egyesült államokbeli Massachusetts Institute of Technology-ben (MIT) végzett vizsgálatokból nyilvánvaló lett, hogy a hullámvonulatok egyrészt következményei sajátos szociális–politikai klímáknak, másrészt hordozói mélyreható technikai lehetőségek kibontakozásának. A fejlődést bázisinnovációk kiteljesedései hozzák létre. A bázisinnovációk átfogó rendszerekké szerveződnek (például annak idején a közlekedés fő ágazatai), s növelik a hatékonyságot. Új szakmastruktúrák, sőt életformák születnek, míg az addig általánosak egy része elhal. Nem soroljuk a bázisinnovációkhoz az állandó javításokat, amelyek a fennálló rendszerekben belül minőségileg nagyobb piaci vagy használati értékű termékeket eredményeznek.

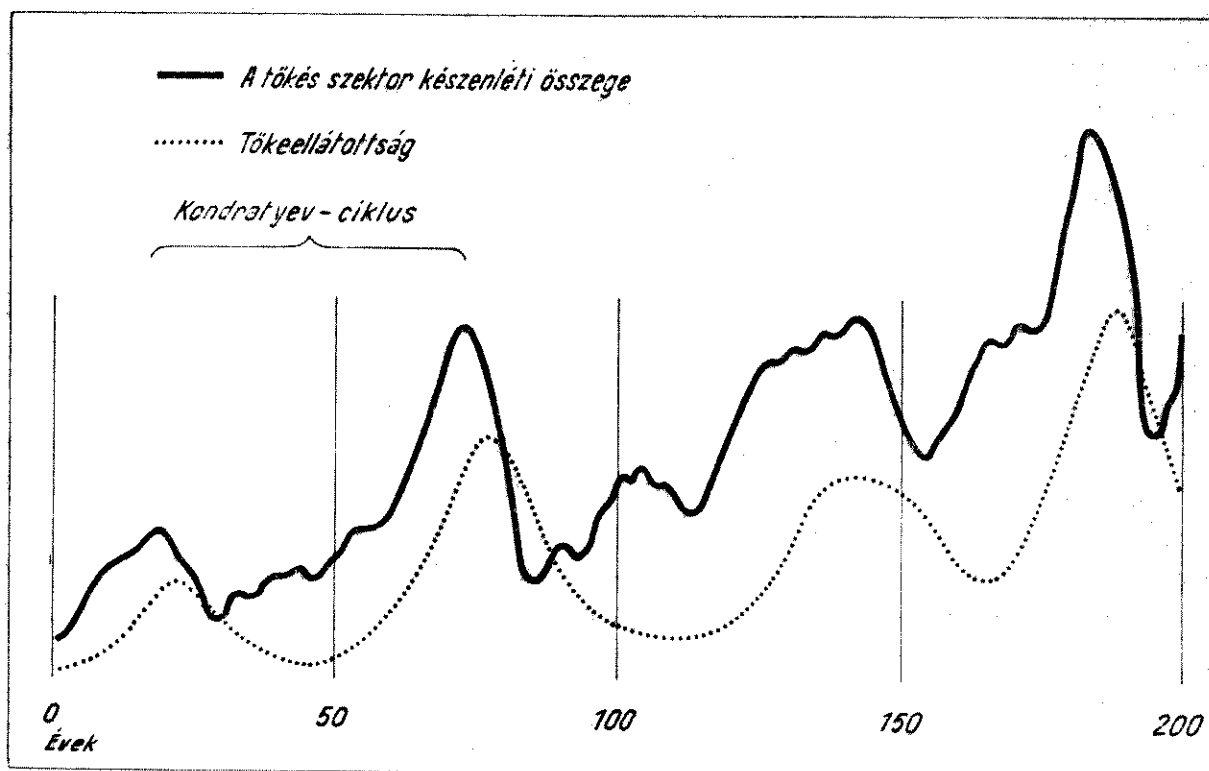
A mindenkori vezető alaptermotechnológiák a fellendülés szakaszában egymásra utaltak, és bizonyíthatóan segítik egymást. A MIT modelljéből kitűnik, hogy a fogyasztói magatartást szimuláló modellszektor a tőkeforrások tevékenységével állt kölcsönhatásban, és a növekedés, illetve az összeomlás kidomborodó következményeit együtt, egyértelműen magyarázzák. A modellben a tőkekibocsátás maximumai 50 évenként követték egymást. A modell által jelzett 50 éves ciklusok okát újra meg újra végigelemezve arra a következtetésre jutottak, hogy a fellendülés utolsó szakaszának innovációi a hasznosítható határokat elérték. A fejlődés határait nem a technikai magatartás, hanem a felhasználhatóság határozza meg. A technikai finomítások, újítások végső szakaszában, ámbár fajlagosan itt a legnagyobb a tőkeberuházás, a harc a felhasználóért folyik (például az autóiparban).

A depressziót általában pénzügyi összeomlások indították el, de gazdaságtörténeti tanulságok szerint a depressziók hullámvölgyeiben születtek olyan évszázadra szóló alapinnovációk, mint a folyékony acél a vaskohászatban vagy a nitrogén műtrágya alkalmazása a mezőgazdaságban; napjainkban pedig a teljes körű elektronizálást tekinthetjük ilyennek. Természetesen még ma sem ismerjük kielégítően a világgazdaság bonyolult rendszerének alrendszerait, számos hatótényezőjét, valamint azt, hogy ezek kölcsönösen hogyan befolyásolják egymást, miként változnak, és hogyan lesznek ezáltal a gazdaság dinamizmusának jelentős komponenseivé. A világgazdaságról tudjuk, hogy globális világunk alrendszere, amely a természet és a társadalom anyagcseréjét lebonyolítja. A belső és a külső erők, erőhatások óriási száma eszközeinkkel ma még csak fő vonásokban mérhető.

Forrester az említett Nemzeti Modellhez az általa kifejlesztett rendszerdinamika módszerét alkalmazta, mely nagy teljesítményű számítógép esetén a különböző tényezők és kölcsönhatások ezreit figyelembe tudja venni. Ilyenkor a számítógép a reális adatokat nagy tömegben közvetlenül is fel tudja dolgozni.

A Nemzeti Modellből a közreműködők csodálkozására már az első évtizedekben felismerhetőkké váltak a gazdasági fejlődés túlfeszített elemei.

11. ábra. Depresszió és gazdasági fellendülés számítógépes modellezés alapján

Forrás: (16) 100. old.

Az első világmodell („A növekedés határai”) rendszerdinamikai elemzése most új perspektívában jelenik meg. Nem minden társadalmi technikai fejlődési irány számára léteznek a növekedés észlelhető határai. A szóban forgó világmodell most folyó három évtizedében elérték egyedi növekedési határokat, és a jelenlegi depressziós folyamatban az emberiség alapvetően új technikai fejlődési folyamatra tért át, amely előtt még egyáltalában nem látszik a fejlődés határa. Az emberi társadalom váltásra való készségének és feltalálói adottságának nincsenek fizikai–biológiai határai, valamint konzerválódási elvei.

A tanulságok szerint a fejlődés vonulatához több tőke szükséges, mint amennyit a hosszú távú egyensúlyi állapot megkövetelhetne. Pontosabban szólva: a növekedés évtizedeiben a tőkebefektetések az összgazdaságban mérték fölé, vagyis azon felül emelkednek, mint amit a hosszabb távú felhasználhatóság és a határtermelékenység indokolna. Ez a túl nagy, fölös tőkeberuházás vezet végül is depresszióhoz. Ezt igazolja a gazdaságtörténet 1920-tól induló szakasza. A húszas évek második felében emelkedtek az árak, a kamatok, nőtt az eladósodás, s a pénzrendszer összeomlott, magával rántva a tőkés beruházás addig uralkodó rendszerét. A túltermelés zuhanó árakhoz vezetett, csökkentek a jövedelmek, emelkedett a munkanélküliség, ez lenyomta a béreket. Minden növekedés megállt. Kereken tizenöt évre volt szükség, míg a beruházási és a növekvő fogyasztási kereslet újra jelentkezett. A második világháború után az elhasználódás pótlásának és a háborús károk korszerűbb követelményeket kielégítő újjáépítésének szakasza következett.

Alig húsz év elteltével a tőkefelkészültség egész építménye újra felépült. Az állandóan növekvő kereslet kielégítésére azonban tovább emelkedett a tőkés termelési szektor kapacitása. A tőkeberuházások folyamata nem tért vissza a fenntartási rátához, holott a tőkekészletek már kiépültek. Ezen utolsó fellendülés alatt,

1965 körül a gazdaság egész tőkefelszerelése elérte a fenntartás szintjét, amelyet a modellben az újabb befektetések mind alacsonyabb hozamai jeleztek. A tőkebefektetések a jelzések ellenére nem maradtak abba.

A Massachusetts Institute of Technology-ben az 1800. évvel kezdődően 200 évre számítógéppel kiszámították az idő függvényében a működő tőkés szektor készenléti állapotának az alakulását. Az eredménygrafikon (1. ábra) az 50 éves Kondratyev-ciklusoknak megfelelő négy csúcst mutat, igazolva Kondratyev elméletét. A négy cikusból az utolsó szolgál érdekes tanulságokkal. Az 1930 előtti gazdasági csúcst a depresszió völgye meredek zuhanással követi, majd 1970-ig a fellendülés konjunktúrahullámokkal tarkított idősorának vonala rajzolódik ki. Jellegzetes az idősorok trendvonalának meredek esése és hosszú felfutása. A ciklusok csúcsában, amikor a tőkeberuházások rátája meghaladja a még meglévő szükségleteket, világméretben többletkapacitások jönnek létre. Így például az acélgyártásban, a hajóépítésben, a műszalak, a vegyszerek stb. termelésében. Ezekben az ágazatokban tartós lesz a jövedelmezőség csökkenése, elérték a határhasznot.

Végző soron a világgazdaság árapálya hozza létre azt a „klímát”, amely az alapvető technikai változásokat elősegíti. Az egymást kölcsönösen hordozó technikák az árutermelésben, a felhasználás szektoraiban állandóan tovább integrálódnak, de velük változik a gondolkodásmód és az életvitel is. A jelenlegi erősen integrált gazdasági fejlődés a vele nem egyező innovációt – amely az uralkodó állapotban törést okozna – elutasítja. A technikai–gazdasági fejlődésben valamiféle tehetetlenségi erő érvényesül.

A cél mindenkor a magasabb életszínvonal elérése, az életminőség javítása. Elindult a fölös beruházások likvidálása, az elkérgesedett struktúrák megtisztítása, és szükséges az innovatív tevékenységnek azokra a fejlődési formákra történő irányítása, amelyek a 2000. év technikai–gazdaság–társadalmi fellendülését megalapozhatják. Az életminőség javításához szükség lesz szociális, jogi, oktatási–nevelési és politikai innovációkra. A változások okait a rendszerdinamikai szimulációs modellekkel fel lehet tárni.

Ezek Forrester főbb következtetései, amelyekkel magam is egyetértek. A továbbiakban a jövőre vonatkozó saját következtetéseimet foglalom össze.

Valószínűsíthetjük, hogy megindult az 1960 és 1970 közötti évtizedben a Kondratyev-ciklus leszálló ága, és ez találkozott egy évszázados trend változásának leszálló ágával. A kohászatban – a beruházási ciklusokra visszavezethető – 10–12 éves Labrousse-hullámok is érvényesülnek. Az 1970-es években ezek a hullámok is leszálló ágba kerültek, és keveredtek a hosszú hullámok leszálló ágával. Így hatásukat felerősítették. Empirikus eredményeim alapján ugyanazt a következtetést vonhatom le, mint Bródy András. „Ha a beszámolómban kifejtett nézetek és elméletek helytállóak, akkor a következő mintegy húsz évre, tehát az ezredfordulóig a növekedés lelassulására, a gazdaság általános stagnálására kell felkészülnünk . . . Maga a rövid távú, 4–5 év periódusú gazdasági ciklus is új alakot ölt, a fellendülés rövid és nem teljes, a recessziók pedig az eddiginél mélyebbek, válságosabbak lesznek.” (⟨7⟩ 161. old.)

A világgazdaságra elvégzett számítások bizonyítják azt is, hogy a Kondratyev-ciklus, mint Bródy András megfogalmazta: „. . . már első jelentkezésétől fogva mint a világgazdaság ciklusa lép fel.” (⟨7⟩ 158. old.)

A tudományos kutatás két módszere, az induktív és deduktív módszer tehát ugyanazon eredményre jutott a Kondratyev-ciklus vizsgálatával kapcsolatban. Kondratyev több empirikus szabályszerűséget állapított meg. Ezek közül most azt

emeljük ki, hogy a hosszú ciklusok emelkedő hullámának időszakában sokkal gyakoribbak a társadalmi megrázkódtatások és fordulatok (forradalmak, háborúk). A mélypontból való kilábolás a beruházások növelését igényli (csökken a fogyasztási alap), mivel a hosszú hullámok kezdetekor lényeges változások mennek végbe a gazdasági életben. Jelenleg az atomenergia, a mikroelektronika, az az informatika, a biotechnika területén végbement változásokat emelhetjük ki. A világgazdasági kapcsolatok is változnak, jellemző erre az Egyesült Államok embargós politikája a szocialista országokkal szemben és a fegyverkezési hajszája, ami a gazdasági háború egyik fajtája. A technológiai váltáshoz anyagi eszközök szükségesek.

Jelenleg a nettó felhalmozási hányad a nemzeti jövedelem 12–13 százaléka, és ilyen alacsony értéket a magyar gazdaságtörténet 1949 óta nem ismer. Az állami beavatkozás, a hitelek felvétele az 1970-es évtized elején bekövetkezett világgazdasági válságot csak eltolta, részben felerősítette. A tőkés országok az 1970-es évtized közepétől visszafogták beruházásaikat, míg nálunk a vállalatok érdekeltsége miatt a beruházási kedv változatlanul érvényesült. A hitelek felvétele után kiderült, hogy a beruházás azért nem valósulhat meg az eredeti terv szerint, mert legtöbbször

1. a kivitelező nem tartotta a határidőt, nőtt az átfutási idő;
2. nincs meg a tervezett munkaerő;
3. a termékek azon az áron, nyereséggel stb. nem adhatók el, mint azt előzőleg feltételezték.

A beruházási tervek állandó módosítása miatt a tervszerűtlenség nehezen mutatható ki. A nehézségeket fokozta az is, hogy Magyarországon és a többi szocialista országban is a nehézipar egyoldalú fejlesztését ellensúlyozó könnyűipari rekonstrukciós programokat közel egy időben (1960 és 1980 között) hajtották végre.

A technika–technológia általában fejlettebb a tőkés ipari országokban, így arra kényszerültünk (a többi szocialista országgal együtt), hogy importáljuk a szükséges berendezések egy részét. A túlkeresletnek árfelhajtó szerepe volt a tőkés import géppiacon. Vállalataink nem végeztek megfelelő piackutatást, fejletlen volt a vállalati prognosztizálás,¹⁰ így általában nem vizsgálták, hogy a beruházás üzembe helyezése után a termékeknek lesz-e piaca. A termelés beindulásával az 1970-es évtizedben a könnyűipari termékek ára esett, a piac beszűkült, mivel a szocialista országok a rekonstrukciós programok megvalósítása után egyszerre jelentek meg eladóként a tőkés piacokon.

Az előzőkkel is összefügg az a probléma, hogy az 1960-as évtizedben született ifjúság az életszínvonal gyors növekedéséhez szokott, amit felnőtt korában nehezen tud elérni. Szembe kell néznie a lakásszerzés gondjaival, a munkaszerzés nehézségeivel. A kapun belüli munkanélküliség az 1980-as évtized elején 10 százalék volt, ez az 1990-es évtized elején 20 százalékra emelkedhet. Ez összefügg az-
 azal, hogy régi szakmák megszűnnek, új szakmák születnek. A szakmunkásoknak a tudományos fejlődés eredményeképpen életpályájuk során legalább háromszor át kell képezniük magukat. A műszaki–közgazdasági értelmiség, a vezetők helyzete sem jobb, hiszen a szerzett ismeretek fele tíz év alatt elavul.

Gyógymódot nem tudunk ajánlani, de az összefüggések időbeli feltárása fontos feladat.

¹⁰ Az első vonatkozó jogszabály, illetve irányelv 1980-ban jelent meg. Lásd: *Tervgazdasági Értesítő*. 1980. évi 2. sz. 26–45. old.

IRODALOM

- (1) *Andreich Jenő*: A konjunktúrakutatás módszerei. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1937. 173 old.
- (2) *Bianchi, G. – Bruckmann, G. – Vasko, I.*: Background material for a meeting on long waves, depression, and innovation. Siena – Florence. 1983. október 26–29. Laxenburg. International Institute for Applied Systems Analysis. 16 old.
- (3) *Bianchi, G. G. és szerzőtársai*: Long waves and regional take-offs. A comparison between British and Italian regions. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 25 old.
- (4) *Braudel, F.*: A történelem és a társadalomtudományok. *Századok*. 1972. évi 4–5. sz. 988–1012. old.
- (5) *Braudel, F.*: A tér és idő felosztása Európában. Részlet Fernand Braudel: „Anyagi civilizáció, gazdaság és kapitalizmus a XV–XVII. században” c. művéből. A világ ideje. *Világtörténet*. 1980. évi 4. sz. 3–69. old.
- (6) *Bródy András*: Ciklus és szabályozás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 271 old.
- (7) *Bródy András*: Lassuló idő. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1984. 166 old.
- (8) *Bruckmann, G.*: Die Wiederentdeckung der langen Wellen. *Neue Züricher Zeitung*. 1983. december 9. 5. old.
- (9) *Bruckmann, G.*: Will there be a fifth Kondratieff? International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 16 old.
- (10) *Chizhow, Y. A.*: Problems of model estimation of long-term economic oscillations. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth: Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 16 old.
- (11) *Craig, K. E. és szerzőtársai*: Resource/economic modelling – A non-linear approach. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth: Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 16 old.
- (12) *Dobrescu, L.*: The optimum economic macrocycle. *Revue Roumaine des Sciences Sociales. Série de Sciences Économiques*. 1983. évi 2. sz. 105–130. old.
- (13) *Dupriez, L.*: A gazdasági növekedés hosszú ciklusai: érvényben van-e még ma is a Kondratyev-ciklus. A Gazdasági Fejlődéssel Foglalkozó Nemzetközi Konferencia. Bécs. 1962. aug. 30.–szept. 6. Magyar Közgazdasági Társaság. 1963. 22 old.
- (14) *Erdős Péter*: Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúraingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez. (2. jav. kiadás.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1974. 437 old.
- (15) *Fodors, F. – Glismann, H. H.*: Long waves in Argentine economic development. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 20 old.
- (16) *Forrester, J. W.*: Nach jeder Depression ein neuer Aufschwung? *Bild der Wissenschaft*. 1982. évi 2. sz. 95–108. old.
- (17) *Forró Ilona*: A Kondratyev-féle hosszú hullámok létezésének vizsgálata Magyarország néhány adatsora alapján. Egyetemi doktori értekezés. Janus Pannonius Tudományegyetem.
- (18) *Fuchs Mária*: A Kondratyev-hullámok empirikus vizsgálata. Szakdolgozat. Janus Pannonius Tudományegyetem.
- (19) *Gidai Erzsébet*: The long-term tendency and the problems of prognosticating economic growth. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 17 old.
- (20) *Glismann, H. H. – Rodemer, H. – Wolter, F.*: Long waves in economic development. Causes and empirical evidence. Megjelent: Long waves in the world economy. 1983. London. 135–196. old.
- (21) *Goodwin, R. M.*: The economy as an evolutionary pulsator. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 10 old.
- (22) *Goldstein, I. S.*: Kondratieff waves as war cycles. Department of Political Science M. I. I. Cambridge. 1985. 46 old.
- (23) *Hartman, N.*: Blätter für deutsche Philosophie 1938. Kleinere Schriften von Nicolai Hartmann. Band I. Walter de Gruyter. Berlin. 1955.
- (24) *Hartmann, N.*: Lételméleti vizsgálódások. Válogatás kisebb írásaiból. Gondolat Kiadó. Budapest. 1972. 661 old.
- (25) *Heller Farkas*: A konjunktúraelmélet és konjunktúrakutatás. *Közgazdasági Szemle*. 1929. évi 1. 1–21. old.
- (26) Tanulmányok a konjunktúrakutatásról. Közgazdasági Könyvtár VI. köt. Magyar Közgazdasági Társaság. Budapest. 1928. 168 old.
- (27) *Heller Farkas*: A közgazdasági elmélet története. Gergely R. Budapest. 1943. 602 old.
- (28) *Jánossy Ferenc*: A gazdasági fejlődés trendvonaláról. Magvető Könyvkiadó. Budapest. 1975. 388 old.
- (29) *Juglar, Cl.*: Des crises commerciales et leur retour périodique en France, en Angleterre et aux États Unis. Franklin. New York. 1969. 560 old.
- (30) *Kitchin, J.*: Cycles and trends in economic factors. *Review of Economic Statistics*. 1923. január. 10–16. old.
- (31) *Kádas Kálmán*: Áralakulás irányítása és piaci egyensúly. Közgazdasági Könyvtár. XXV. köt. Budapest. 1941. 100 old.
- (32) *Kleinknecht, A.*: Observations on the Schumpeterian swarming of innovations. *Futures*. 1981. augusztus. 246–257. old.
- (33) *Kleinknecht, A.*: Innovations patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long cycle reconsidered. MacMillan. London, 1986. 239 old.
- (34) *Kleinknecht, A.*: Rates of innovation and profits in the long wave. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 38 old.
- (35) *Kleinknecht, A.*: Long waves. Depression and innovation. 1986. (Kézirat.)
- (36) *Kleinknecht, A.*: Innovationsschübe und lange Wellen. *Prokla Heft*. 1984. évi 4. sz. 55–73. old.
- (37) *Klimenko, L. – Menshikov, S.*: Catastrophe theory applied to the analysis of long waves. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 15 old.
- (38) *Kondratyev, N. D.*: Mirovoe hozjajsztvo i ego konjunkturü vo vremja i poszle vojnü. Vologda 1922.

- (39) Kondratyev, N. D.: Bolsie ciklű konjunkturü. *Voproszű Konjunkturü*. 1925. évi 28–79. old.
- (40) Kondratieff, N. D. – Ignatieff, M. W.: Die Konjunkturforschung in Sowjetruszland. *Magazin der Wirtschaft*. 1926. 1631–1635. old.
- (41) Kondratieff, N. D.: Die langen Wellen der Konjunktur. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*. 1926. 573–610. old.
- (42) Kondratieff, N. D.: Die Preisdynamik der industriellen und landwirtschaftlichen Ware. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 1928. 1–85. old.
- (43) Kondratieff, N. D.: The long waves in economic life. *Review of Economic Statistics*. 1935. 105–115. old.
- (44) Kondratieff, N. D.: The long waves in economic life. *Review*. 1979. 519–562. old.
- (45) Kondratyev, N. D.: A gazdasági fejlődés hosszú hullámai. *Történelmi Szemle*. 1980. évi 2. sz. 241–269. old.
- (46) Kondratyev, N. D.: Életrajzi adatai. *Economicsszaka enciklopédija politiceszközök ékonomii*. Szovjetszaka enciklopédija. Moszkva. 1975.
- (47) Korpinen, P.: Kriisit ja pitkät sykliä. Työräen talou dellinen tutkimuslaitos. Helsinki. 196 old.
- (48) Korpinen, P.: A monetary model of long cycles. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 15 old.
- (49) Dr. Kovács Géza: Nagy távlatú fejlődéstendenciák. (Magyarország 2020-ig.) MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. Budapest. 1985. 166 old.
- (50) Kovács Géza: Társadalmi–gazdasági problémáink jövőszempontú megítélése. *Közgazdasági Szemle*. 1983. évi 7–8. sz. 933–941 old.
- (51) Kövér György: A Kondratyev-ciklus: Szakasz vagy hullám? *Egyetemi Szemle*. 1980. évi 3. sz. 127–136. old.
- (52) Köves Pál – Párniczky Gábor: Általános statisztika. I–II. köt. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1981. 363, 387 old.
- (53) Kuznets, S.: Secular movements in production and prices. New York. Houghton, Mifflin. 1930. 264 old.
- (54) Kulier, H. C.: Transport and the Kondratieff business cycle. *International Journal of Transport Economics*. 1981. évi 2. sz. 151–164. old.
- (55) Labrousse, E.: Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France en XVIIIe siècle. 2. köt. Dalloz. Párizs. 1933.
- (56) Leontyev, V. F.: Novűj etap naucsno-tehnicesszkogo prognozirovanija. Szbornik tezisov, dokladov. KGST. Moszkva. 1985. 103–107. old.
- (57) Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan története az 1870-es évektől napjainkig. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1979. 621 old.
- (58) Menshikow, S. – Klimenko, L.: On long waves in the economy. International Institute for Applied System Analysis. Laxenburg. 1985. 15 old.
- (59) Nikolov, I.: Dagatije vani na Kondratyev. Biblioteka ikonomicsszki i szocialni znaniya. 9–10. köt. Profizdat. Szófia. 1985. 116 old.
- (60) Rostás László: Konjunktúraelmélet és konjunktúrapolitika. I. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1937. 339 old.
- (61) Rostow, W. W.: Kondratieff, Schumpeter and Kuznets: Trend periods revisited. *The Journal of Economic History*. 1975. 719–753. old.
- (62) Schumpeter, J. A.: Business cycles: A theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process. 1–2. köt. McGraw-Hill. New York. 1939. 1132 old.
- (63) Simon Judit: The effects of structural changes of economy and the periodicity of economic growth on the socio-economic development of Hungary. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 16 old.
- (64) Sipos Béla: Iparvállalati árprognózisok. Időszerű Gazdaságirányítási kérdések. PRODINFORM. Budapest. 1982. 122 old.
- (65) Sipos Béla: Konjunktúraelemzés és -prognosztizálás. Időszerű Gazdaságirányítási Kérdések. PRODINFORM. Budapest. 1983. 142 old.
- (66) Sipos Béla: Vállalati árelőrejelzések. Módszertani kézikönyv. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1985. 291 old.
- (67) Sipos Béla: Empirical research and forecasting based on Hungarian and world economic data series. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 13 old.
- (68) Sipos Béla: Empiricesszkoe iszszledovanie i prognozirovanie ciklov Kondratyeva. Szbornik tezisov. KGST. Moszkva. 1985. 7–8. old.
- (69) Surányi-Unger Tivadar: Gazdasági válságok történetének vizsgálata 1920-ig. Szent István Társulat. Budapest. 1921. 160 old.
- (70) Serman, J. D. – Meadows, D.: STRATEGEM 2: A microcomputer simulation game of the Kondratieff cycle. Simulation and Games. Massachusetts Institute of Technology. Cambridge. 1985. 30 old.
- (71) Serman, J. D.: A behavioral model of the economic long wave. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 1985. évi 6. sz. 17–53. old.
- (72) Serman, J. D.: An intergated theory of the economic long wave. *Futures*. 1985. évi 4. sz. 104–131. old.
- (73) Serman, J. D.: The economic long wave. Theory and evidence. International Meeting on Long-Term Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 16 old.
- (74) Theiss Ede: Konjunktúra-kutatás. A Mérnöki Továbbképző Intézet kiadványa XV. köt. Budapest. 1943. 167 old.
- (75) Tinbergen, J.: *Okonometria*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1957. 327 old.
- (76) Tóth Tamás: Külkereskedelmi piacpolitikai ismeretek. Tankönyvkiadó. Budapest. 1978. 228 old.
- (77) Vida Istvánné: A Kondratyev-féle hosszú hullámok. Szakdolgozat. Janus Pannonius Tudományegyetem.
- (78) Világ gazdasági idősorok, 1860–1960. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1965. 157 old.
- (79) Wold, H.: In systems under indirect observation. North Holland. Amsterdam. 1982. 54 old.
- (80) Wallenstein, I.: Newsletter on long waves. Fernand Braudel Center. State University of New York at Binghamton. 1985. 25 old.
- (81) Wallenstein, I.: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. *Társadalomtudományi könyvtár*. Gondolat. Budapest. 1983. 782 old.
- (82) Wallenstein, I.: The modern world-system. Academic Press. New York. 1974. 305 old.

(83) *Yakovetz, Y. V.*: Scientific and technological cycles and program and aim-oriented planning. International Meeting on Long-Term-Fluctuations in Economic Growth. Their Causes and Consequences. Weimar. 1985. június 10–14. IIASA. Bécs. 16 old.

TARGYSZÓ: Konjunktúraciklus-modell.

РЕЗЮМЕ

Расчеты относительно основных экономических факторов подтвердили существование волн Кондратьева. Автор при поддержке Венгерской Академии наук осуществляет в этой области широкие эмпирические исследования. Он производил исследования на основании оборота (экспорт—импорт) 45 продуктов, и общим счетом 300 временных рядов.

Исследование охватывает область промышленности, сельского хозяйства, внешней торговли и транспорта. В направлении мирового хозяйства исследование по каждому продукту охватывает 10 наиболее значительных капиталистических и социалистических стран и Венгрию. Массив обработанных данных состоит примерно из 25 000 данных. Автор совершенствовал метод Кондратьева и со своими сотрудниками разработал такую программу для ЭВМ типа Р—40, которая вслед за вводом данных осуществляет серию расчетов, после тестов выбирает соответствующий столетний тренд, затем производит оценку длительных циклов и изображает их путем использования метода подвижного усреднения. Настоящая статья подытоживает результаты относительно добычи бурого угля и лигнита, выработки каменного угля, производства чугуна и стали. Предоставляет эскизный обзор инновационных теорий, дающих длинные циклы. В центре внимания автора находятся эмпирическое исследование, статистическая индукция. На основании полученных им результатов в обследованных областях можно доказать существование циклов Кондратьева.

SUMMARY

Computations concerning the basic economic factors proved the existence of Kondratieff-waves. The author carries out a wide scope empirical research in this field being sponsored by the Hungarian Academy of Sciences. The research is based on the export and import data of 45 commodities, totalling 300 time series.

The investigation covers industry, agriculture, foreign trade and communication. The world economy is represented, by products, by the 10 most important capitalist and socialist countries and Hungary. The data set processed consists of some 25,000 data. The author improved Kondratieff's method and evolved with his collaborators a computer program (for R—40 computer) which, following data input, carries out a series of computations. After having tested the computational results, the author selects the appropriate secular trend, then makes estimates of the long cycles and delineates them using the method of moving averages. This study summarizes the results referring to hard- and brown coal and lignite mining, production of crude iron and steel. The innovation theories resulting in long cycles are reviewed. The research is focused on empirical investigation and statistical induction. The author's results prove the existence of Kondratieff-cycles in the investigated fields.

A T-ELOSZLÁS KRITIKUS PONTJAINAK EGY ÚJ KÖZELÍTŐ MEGHATÁROZÁSA*

K. K. SAXENA – O. P. SRIVASTAVA

A tanulmányban egy új, a két normális eloszlás várható értékének összehasonlítására szolgáló t -próbával versenyző próbát mutatunk be, ami a közös sokasági variancia ún. jackknife becslőfüggvényén alapszik. Meghatározzuk az így származtatott statisztika közelítő eloszlását, és a közelítő eloszlás kritikus pontjait különböző n_1 és n_2 és α értékekre nézve, ahol n_1 és n_2 a mintaelemszámokat, α pedig a szignifikancia-szintet jelöli. A hagyományos és a javasolt próba relatív hatékonyságát Monte-Carlo módszerrel hasonlítjuk össze. Arra a következtetésre jutottunk, hogy $\alpha = 0,10$ szinten és afölött a tanulmányban javasolt statisztika ereje megközelítően azonos a hagyományos t -próba erejével. A tanulmány lényeges eredménye, hogy az így konstruált statisztika felhasználható az ún. Behrens-Fisher-féle probléma alternatívájaként.

Számításainkban legyen x_1, x_2, \dots, x_{n_1} és y_1, y_2, \dots, y_{n_2} két, μ_1 , illetve μ_2 várható értékű és σ_1^2 , illetve σ_2^2 varianciájú normális eloszlásból származó n_1 , illetve n_2 elemű véletlen minta. Ha $\sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \sigma^2$, akkor – mint az köztudott – a $H: \mu_1 = \mu_2$ hipotézisnek a $K: \mu_1 \neq \mu_2$ alternatívával szembeni tesztelésére szolgál a

$$t = \frac{|x - y|}{s \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}} \quad /1/$$

statisztika, melyben s^2 a σ paraméter torzítatlan becslőfüggvénye, egyenletesen legerősebb torzítatlan próbát jelent.¹ Bár e próbáról ismert, hogy minden szimmetrikus sokasági eloszlásra nézve robusztus, a $\sigma_1^2 \neq \sigma_2^2$ esetben messze nem kielégítő, és a t -próbának a $\sigma_1^2 = \sigma_2^2$ téves feltevésén alapuló használata alacsony erőt eredményez. Abból, hogy egy statisztika hatásos a becslés szempontjából, még nem következik az, hogy nagyobb erejű próbához is vezet, mint egy kevésbé hatásos becslőfüggvényt tartalmazó statisztika (11). Ezért az /1/-ben szereplő s -nek a σ^2 jackknife becslőfüggvényével való helyettesítését javasoljuk, amit a maximum likelihood becslőfüggvénynek egy Saxena által javasolt módszerrel történő javításával nyerhetünk (9). A második részben a σ^2 paraméter jackknife becslő-

* A tanulmány K. K. Saxena doktori disszertációjának egy része. A szerzők ezúton mondanak köszönetet a cikk lektorának, Vita László kandidátusnak, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem adjunktusának.

¹ Az ilyen próbákat UMPUB- (Uniformly Most Powerful Unbiased) próbáknak is szokás nevezni.

függvényének a két mintán alapuló meghatározási módját mutatjuk be. A harmadik részben levezetjük az új statisztikát, és megadjuk annak közelítő eloszlását. A negyedik részt a próba relatív hatékonyságát vizsgáló Monte-Carlo tanulmány eredményei bemutatásának szenteljük.

A jackknife becslőfüggvény

A normális eloszlás helyzeti paramétereinek becslésére szolgáló becslőfüggvények egyesítési problémáival már sokan foglalkoztak (lásd (2), (3), (4), (6), (8), (10)). A jackknife-technika kétmintás használatát illetően Arveson (1), Miller (7) és Farewell (5) javasoltak néhány módszert a két becslőfüggvény együttes felhasználására. Az alábbiakban bemutatjuk a paraméter mindkét mintában szereplő összes információt hasznosító jackknife becslőfüggvényét.

Legyen $\hat{\sigma}^2$ a σ^2 paraméternek az egyesített mintán alapuló jól ismert maximum likelihood becslőfüggvénye, azaz

$$\hat{\sigma}^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n_1} (x_i - \bar{x})^2 + \sum_{j=1}^{n_2} (y_j - \bar{y})^2}{n_1 + n_2} \quad /2/$$

Legyen $\hat{\sigma}_{n_1-1, n_2}^{2i, \cdot}$ a σ^2 paraméter olyan becslőfüggvénye, amit úgy nyerünk, hogy az első mintából elhagyjuk az i -edik megfigyelést, miközben a második minta elemeit érintetlenül hagyjuk ($i = 1, 2, \dots, n_1$). Ehhez hasonlóan legyen $\hat{\sigma}_{n_1, n_2-1}^{2, \cdot, j}$ a σ^2 olyan becslőfüggvénye, amit az első minta elemeinek érintetlenül hagyásával és a második minta j -edik ($j = 1, 2, \dots, n_2$) elemének elhagyásával kapunk. Definiáljuk ezután a

$$\begin{aligned} J_i(\hat{\sigma}^2) &= (n_1 + n_2) \hat{\sigma}^2 - (n_1 + n_2 - 1) \hat{\sigma}_{n_1-1, n_2}^{2i, \cdot} \\ J_j(\hat{\sigma}^2) &= (n_1 + n_2) \hat{\sigma}^2 - (n_1 + n_2 - 1) \hat{\sigma}_{n_1, n_2-1}^{2, \cdot, j} \end{aligned} \quad /3/$$

pszeudo-értékeket, majd ezek felhasználásával a σ^2 paraméter

$$J(\hat{\sigma}^2) = \frac{1}{n_1 + n_2} \{n_1 J_1(\hat{\sigma}^2) + n_2 J_2(\hat{\sigma}^2)\}. \quad /4/$$

jackknife becslőfüggvényét, ahol:

$$J_1(\hat{\sigma}^2) = (n_1 + n_2) \hat{\sigma}^2 - \frac{(n_1 + n_2 - 1)}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \hat{\sigma}_{n_1-1, n_2}^{2i, \cdot}$$

és

$$J_2(\hat{\sigma}^2) = (n_1 + n_2) \hat{\sigma}^2 - \frac{(n_1 + n_2 - 1)}{n_2} \sum_{j=1}^{n_2} \hat{\sigma}_{n_1, n_2-1}^{2, \cdot, j} \quad /5/$$

jackknife becslőfüggvények.

Egyszerűsítés után azt kapjuk, hogy

$$J(\hat{\sigma}^2) = \frac{1}{n_1 + n_2} \left[n_1 \sum_{i=1}^{n_1} \frac{(x_i - \bar{x})^2}{n_1 - 1} + n_2 \sum_{j=1}^{n_2} \frac{(y_j - \bar{y})^2}{n_2 - 1} \right]$$

vagy

$$J(\hat{\sigma}^2) = \frac{1}{n_1 + n_2} [n_1 J(\hat{\sigma}_1^2) + n_2 J(\hat{\sigma}_2^2)] \quad /6/$$

ahol $J(\hat{\sigma}_i^2)$, $i = 1, 2$

$$\hat{\sigma}_1^2 = \frac{1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} (x_i - \bar{x})^2 \quad \text{és} \quad \hat{\sigma}_2^2 = \frac{1}{n_2} \sum_{j=1}^{n_2} (y_j - \bar{y})^2$$

jackknife becslőfüggvénye.

A fenti elemzés motiválta a $\mu_1 = \mu_2$ vizsgálatára alkalmas olyan új próba kidolgozását, ami a $\sigma_1 \neq \sigma_2$ valószínű helyzetben is használható, anélkül, hogy feláldoznánk a jól ismert t-próba $\sigma_1 = \sigma_2$ esetben érvényes tulajdonságait. Ez azért lehetséges, mert /6/ a $\sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \sigma^2$ paraméter torzítatlan becslőfüggvénye, de egyben $J(\hat{\sigma}_1^2)$ és $J(\hat{\sigma}_2^2)$ súlyozott átlaga is.

Az új próba

Ha az /1/-ben szereplő s-t $J(\hat{\sigma}^2)$ négyzetgyökével helyettesítjük, a képlet a következőképpen írható:

$$t' = \frac{\frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sigma \left\{ \frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right\}^{1/2}}}{\left[\frac{1}{\sigma^2(n_1 + n_2)} \left\{ n_1 \sum_{i=1}^{n_1} \frac{(x_i - \bar{x})^2}{n_1 - 1} + n_2 \sum_{j=1}^{n_2} \frac{(y_j - \bar{y})^2}{n_2 - 1} \right\} \right]^{1/2}} = \quad /7/$$

$$= \chi' / \sqrt{Z} \quad /8/$$

ahol:

$$\chi' = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sigma \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}}, \quad Z = a \chi_1^2 + b \chi_2^2$$

$$a = \frac{n_1}{(n_1 + n_2)(n_1 - 1)}, \quad b = \frac{n_2}{(n_1 + n_2)(n_2 - 1)}$$

$$\chi_1^2 = \sum_{i=1}^{n_1} \frac{(x_i - \bar{x})^2}{\sigma^2}, \quad \chi_2^2 = \sum_{j=1}^{n_2} \frac{(y_j - \bar{y})^2}{\sigma^2}$$

χ_1^2 és χ_2^2 $r = n_1 - 1$, illetve $s = n_2 - 1$ szabadságfokú χ^2 eloszlású, χ' pedig standard normális eloszlást követ. Megjegyezzük, hogy Z a χ' -től mindig független eloszlású, és az $a = b$, vagy $a = 0$, vagy $b = 0$ esetben Z egy χ^2 -eloszlás konstansszorososa. Az $a \neq 0$, $b \neq 0$ értékekre Z már nem χ^2 -eloszlású, s ezért Z eloszlását az

$$f(z, \delta, p) = \frac{p}{\delta} z^{p-1} \exp(-z^p/\delta) \quad \begin{matrix} p > 0 \\ \delta > 0, \end{matrix} \quad /9/$$

sűrűségfüggvényű Weibull-eloszlással közelítjük.

A δ és p paraméterek momentum-becsléseihez úgy jutunk, hogy egyenlővé tesszük egymással a kétféle eloszlás első két momentumát (9):

$$\frac{\hat{p}}{B\left(\frac{1}{\hat{p}}, \frac{1}{\hat{p}}\right)} = a^2r + b^2s + 0,5 \quad /10/$$

$$\hat{\delta} = \left\{ \hat{p} / \Gamma\left(\frac{1}{\hat{p}}\right) \right\}^{\hat{p}}$$

A $t' = \chi'/\sqrt{z}$ változó eloszlását, ahol χ' standard normális, Z pedig a /10/ alapján becsült p és δ paraméterekkel rendelkező Weibull-eloszlású változó, a transzformáció szokásos módszerével kapjuk. A t' változó sűrűségfüggvénye:

$$f(t') = \begin{cases} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \sum_{m=0}^{\infty} \frac{(-1)^m (t'^2/2)^m}{m!} (\hat{\delta})^{\frac{2m+1}{\hat{p}}} \Gamma\left(1 + \frac{2m+1}{\hat{p}}\right), & \text{ha } p > 1 \\ \frac{1}{\hat{\delta}} \left(t'^2 + \frac{2}{\hat{\delta}}\right)^{-3/2}, & \text{ha } p = 1 \end{cases} \quad /11/$$

A p és δ paraméterek momentum-becsléseit /11/-be helyettesítve az $f(t')$ sűrűségfüggvény az új próbafüggvényhez használható kritikus értékeket ad a hipotézisvizsgálat céljaira. Tetszőleges p -érték esetén azonban igen bonyolult a t' változó kritikus értékeinek számítása. Illusztrációs célokra a $p = 1$ esetet választjuk. Ekkor a t' változó sűrűségfüggvénye

$$f(t') = 2^{-3/2} \frac{1}{\hat{\delta}} \left\{ \frac{1}{\hat{\delta}} + \frac{t'^2}{2} \right\}^{-3/2} \quad /12/$$

alakú és

$$\hat{\delta} = \left[\frac{2}{(n_1 + n_2)^2} \left\{ \frac{n_1^2}{n_1 - 1} + \frac{n_2^2}{n_2 - 1} \right\} \right]^{1/2} \quad /13/$$

A /12/ összefüggés felhasználásával bármely szignifikancia-szintű próbához meghatározhatók a t' -re vonatkozó kritikus értékek. Ugyanis azt kapjuk, hogy

$$P(|t'| > C') = \int_{-\infty}^{-C'} f(u^*) du^* + \int_{C'}^{\infty} f(u^*) du^* = \alpha$$

vagy

$$\int_{C'}^{\infty} 2^{-3/2} \frac{1}{\hat{\delta}} \left(\frac{1}{\hat{\delta}} + \frac{u^{*2}}{2} \right)^{-3/2} du^* = \alpha/2$$

amiből egyszerűsítés után adódik:

$$\sin \tan^{-1} \left(C' \sqrt{\hat{\delta}/2} \right) = 1 - \alpha \quad /14/$$

A /14/-ből különféle C' értékeket nyerhetünk $\hat{\delta}$ és α értékének ismeretében. Az n_1 és n_2 értékek különböző kombinációihoz tartozó $\hat{\delta}$ értékeket az 1. tábla tartalmazza.

1. tábla

A különböző n_1 és n_2 mintaelemszámokhoz tartozó $\hat{\delta}$ értékek

$n_1 \backslash n_2$	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
2	1,000	0,719	0,591	0,512	0,458	0,417	0,386	0,361	0,339	0,321
4		0,577	0,501	0,448	0,410	0,379	0,355	0,335	0,317	0,303
6			0,447	0,409	0,378	0,354	0,332	0,317	0,303	0,288
8				0,378	0,353	0,332	0,317	0,301	0,288	0,277
10					0,332	0,317	0,301	0,288	0,277	0,267
12						0,301	0,288	0,277	0,267	0,259
14							0,277	0,267	0,259	0,250
16								0,259	0,250	0,243
18									0,243	0,236
20										0,229

A /14/-gyel definiált – különféle szignifikancia-szinthez tartozó – kritikus értékeket a 2. tábla tartalmazza az azonos szabadságfokú hagyományos t-re vonatkozó kritikus értékekkel együtt.

2. tábla

A Student-féle t-eloszlás és a levezetett eloszlás kritikus értékei

Szabadságfok n_1+n_2	Szignifikancia-szint					
	0,50		0,10		0,05	
	C	C'	C	C'	C	C'
4	0,82	0,816	2,92	2,919	4,30	4,300
6	0,74	0,963	2,13	3,443	2,78	5,073
8	0,72	1,068	1,94	3,821	2,45	5,629
10	0,71	1,147	1,86	4,103	2,31	6,045
12	0,70	1,213	1,81	4,348	2,23	6,406
14	0,70	1,272	1,78	4,549	2,18	6,703
16	0,69	1,324	1,76	4,735	2,15	6,970
18	0,69	1,369	1,75	4,896	2,12	7,213
20	0,69	1,413	1,73	5,053	2,10	7,429
22	0,69	1,450	1,73	5,186	2,09	7,641

A $\sigma_1^2 \cong \sigma_2^2$ esetre a t és t' próbák aszimptotikusan hasonlíthatók össze egymással.

Nyilvánvaló, hogy az

$$\frac{1}{(n_1+n_2-2)} \left\{ \sum_{i=1}^{n_1} (x_i - \bar{x})^2 + \sum_{j=1}^{n_2} (y_j - \bar{y})^2 \right\} \text{ és } \frac{1}{(n_1+n_2)} \left\{ n_1 \sum_{i=1}^{n_1} \frac{(x_i - \bar{x})^2}{n_1-1} + n_2 \sum_{j=1}^{n_2} \frac{(y_j - \bar{y})^2}{n_2-1} \right\}$$

kifejezések nagy n_1 és n_2 érték esetén ugyanahhoz a mennyiséghez konvergálnak, s így az /1/ és /7/ statisztikák is ugyanahhoz a mennyiséghez, mondjuk x_0 -hoz konvergálnak.

A 3. tábla az elutasítási valószínűségeket mutatja a kétféle eloszlás esetében, különféle $n_1 + n_2$ értékekre.

3. tábla

Visszautasítási valószínűségek a Student-féle t-eloszlásra és a t' eloszlásra

$n_1 + n_2$	X_0 értéke								
	0,70	0,71	0,74	1,78	1,86	2,13	2,18	2,31	2,78
6			0,50			0,10			0,05
			0,59			0,21			0,14
10		0,50			0,10			0,05	
		0,66			0,32			0,24	
14	0,50			0,10			0,05		
	0,70			0,37			0,30		

A 3. táblából látható, hogy minden 0,70-től 2,78-ig terjedő rögzített pont esetében nagyobb a visszautasítási valószínűség az általunk levezetett t' -eloszlás, mint a Student-féle t-eloszlás esetében. A 3. táblában szereplő visszautasítási valószínűségeket csak néhány önkényesen megválasztott x_0 értékre vonatkozóan határoztuk meg.

A Monte-Carlo vizsgálat eredményei

A harmadik részben levezetett próba relatív hatékonyságának meghatározása céljából Monte-Carlo szimulációt hajtottunk végre. E célból μ várható értékű és σ^2 szórásnégyzetű normális eloszlású sokaságokat generáltunk egy TDC-316 típusú számítógép segítségével μ és σ^2 különböző kombinációira (μ értéke 1 és 5, σ pedig 0,5 és 2 között mozgott). Mindkét sokaságból $n_1 = 9$, illetve $n_2 = 7$ elemű véletlen mintákat választottunk, és tíz pár mintát vettünk mindegyik sokaságból. Az ily módon nyert tíz mintapár felhasználásával teszteltük a várható értékek azonosságát mind a hagyományos, mint a most javasolt t-próba segítségével. Mind-egyik esetben meghatároztuk, hogy a megfelelő t-, illetve t' -statisztika értéke hány-szor mutatkozott szignifikánsnak a különféle szignifikancia-szintek esetében. Azt találtuk, hogy az $\alpha = 0,10$ szignifikancia-szinten és afölött az új statisztika közel azonos erejű, mint a hagyományos t. Így az új próba felhasználható két normális eloszlás várható értékének összehasonlítására különböző varianciák esetén a 2. tábla felhasználásával.

IRODALOM

- (1) Arveson, J. N.: Jackknifing U-statistics. *The Annals of Mathematical Statistics*. 1969. évi 6. sz. 2076–2100. old.
- (2) Brown, L. D. – Cohen, A.: Point and confidence estimation of a common mean and recovery of intrablock information. *The Annals of Statistics*. 1974. évi 5. sz. 963–976. old.
- (3) Cohen, A. – Sackrowitz, H. B.: An estimating the common mean of two normal distributions. *The Annals of Mathematical Statistics*. 1974. évi 6. sz. 1274–1282. old.
- (4) Cohen, A.: Combining estimates of location. *Journal of the American Statistical Association*. 1976. évi 353. sz. 172–175. old.
- (5) Farewell, V. T.: Jackknife estimation with structured data. *Biometrika*. 1978. évi 2. sz. 444–447. old.
- (6) Graybill, F. A. – Deal, R. B.: Combining unbiased estimators. *Biometrics*. 1959. évi 15. sz. 543–550. old.
- (7) Miller, R. G.: The jackknife – a review. *Biometrika*. 1974. évi 1. sz. 1–15. old.
- (8) Richter, D.: Two-stage experiments for estimating a common mean. *The Annals of Mathematical Statistics*. 1960. évi 4. sz. 1164–1173. old.

- (9) Saxena, K. K.: Some contributions to jackknife methodology and its application. (Kézirat.)
(10) Seshadri, V.: Constructing uniformly better estimators. *Journal of the American Statistical Association*. 1963. évi 301. sz. 172–175. old.
(11) Sundrum, R. M.: On the relation between estimating efficiency and the power of the tests. *Biometrika*. 1954. évi 1. sz. 542–544. old.

TARGYSZÓ: Matematikai statisztika.

РЕЗЮМЕ

Авторы демонстрируют основывающуюся на т.н. складой (jackknife) оценочной функции общей множественной вариантности новую пробу для сравнения ожидаемой величины двух нормальных распределений, соревнующуюся t-пробой. Определяют приближенное распределение полученной таким образом статистики и относительно различных величин критических точек n_1 , n_2 и α приближенного распределения, где n_1 и n_2 обозначают число элементов, а α уровень значимости. Относительную эффективность традиционной и предлагаемой проб авторы сопоставляют методом Монте-Карло. Приходят к выводу, что на уровне $\alpha=0,10$ и выше сила предлагаемой в очерке статистики примерно совпадает и силой традиционной t-пробы. Существенным результатом очерка является то, что построенная таким образом статистика может быть использована в качестве альтернативы т.н. проблемы Беренса—Фишера.

SUMMARY

In this paper a competitor test to the usual t-test for testing the equality of two means of the normal populations have been constructed by using the jackknife estimator of the common population variance. The distribution of the derived statistics is approximated and for different values of n_1+n_2 , n_1 and n_2 being the sample sizes, the critical points have been computed for various values of α . A Monte Carlo study has been made to find out the relative efficiency of the two tests. It is concluded that at the level of significance $\alpha=0.10$ and above, the derived statistics is approximately as powerful as t . The salient feature of this study is that the derived statistics can be used as an alternative to the Behrens—Fisher problem.

MEGÁLLAPODÁS A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALA ÉS A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG ÁLLAMI STATISZTIKAI HIVATALA STATISZTIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRŐL

A Magyar Népköztársaság Központi Statisztikai Hivatala és a Kínai Népköztársaság Állami Statisztikai Hivatala (alábbiakban a Felek) állandó együttműködési kapcsolatok kialakítása céljából a következőkben állapodtak meg.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS CÉLJA

- 1. A gazdasági és társadalmi fejlődés főbb kérdéseivel foglalkozó statisztikai információs rendszer fejlesztése.*
- 2. A jelentős kutatási és módszertan-fejlesztési eredmények kölcsönös cseréje.*

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS TERÜLETEI

- 1. Ágazati gazdaságstatisztika*
 - a termelékenység és a hatékonyság mérése az iparban,*
 - az energiaigényesség és az energiafelhasználás mérése.*
- 2. Társadalomstatisztika.*
- 3. Népesedésszatisztika, népszámlálások, lakásösszeírások és mikrocenzusok.*
- 4. Számítástechnika és a matematikai statisztikai módszerek alkalmazása a statisztikai adatok feldolgozásában és értékelésében.*
- 5. Új gazdasági elszámolási rendszer létrehozása, a két nemzetgazdasági elszámolási rendszer összehasonlítása és átszámítása (SNA és MPS) és a nemzetközi statisztika összehasonlító tanulmányozása.*
- 6. Az együttműködés egyéb területeiről a Felek kölcsönösen megállapodhatnak.*

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS FORMÁI

- 1. A Felek tevékenységét reprezentáló munkaanyagok és kiadványok cseréje.*
- 2. Gazdasági, társadalmi és népesedésszatisztikai kiadványok cseréje.*
- 3. Vezetői és szakértői szintű előzetesen egyeztetett kölcsönös tanulmányutak, megállapodás szerint.*
- 4. Az egyik Fél statisztikai témájú cikkeinek publikálása a másik Fél kiadványaiban.*

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSI SZERZŐDÉS VÉGREHAJTÁSA

- 1. A felek kölcsönösen eljuttatják egymásnak a felsorolt területekre vonatkozó írásbeli anyagokat.*
- 2. Kölcsönösen tájékoztatják egymást a jelentős nemzeti statisztikai programokról, rendezvényekről.*
- 3. Az egyes területekről középtávú együttműködési programot dolgoznak ki, és azt folyamatosan aktualizálják. A programok elfogadása és végrehajtásuk értékelése a két Hivatal vezetőjének hatáskörébe tartozik.*

PÉNZÜGYI KÉRDÉSEK

A delegációk utaztatása devizamentes alapon történik az alábbiak szerint:

- a nemzetközi utazási költségeket a küldő fél fedezi,
- a tartózkodási költségeket a fogadó fél fedezi, a fogadó ország érvényes deviza jogszabályainak figyelembevételével.

Ezen szerződés a két Fél aláírásával lép hatályba, és öt évig van érvényben.

Budapest, 1986. szeptember 2-án.

NYITRAI FERENCÉ DR. s. k.
államtitkár,
a Magyar Népköztársaság
Központi Statisztikai Hivatalának
elnöke

ZHANG SAI s. k.
A Kínai Népköztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának
főigazgatója

MAGYAR SZAKIRODALOM

FALUVÉGI LAJOS:

TERVEZÉS:
EGYENSÜLY ÉS MEGÚJULÁS, 1986–1990

(Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1986. 294 old.)

A gazdasági fejlődés intenzív szakaszába való átmenet új feladatok elé állította a magyar tervezési rendszert. Az évtizedek óta alkalmazott gyakorlat napjainkban már nem felel meg annak az elvárásnak, hogy a gazdaság számos – esetenként egymásnak is ellentmondó – feladatát kellő biztonsággal meg lehessen tervezni. Ahogy *Faluvégi Lajos* új könyvének előszavában jelzi, vannak akik a némi nosztalgiával „aranykorként” emlegetett hatvanas évekre gondolnak vissza, amikor viszonylag egyszerű volt előrejelezni és tervezni a világgazdasági társadalmi és gazdasági folyamatokat, s tegyük hozzá, a hazai folyamatokat is. A nyolcvanas évek arra készítették a tervezőket, hogy magának a tervezésnek hivatását, feladatait és módszereit újra átgondolják. Ezekről a gondolatokról, az esetenkénti meditációkról, kétségekről, alternatív válaszokról ad számot a magyar tervező munka vezetője, e könyv szerzője.

Hazai gyakorlatunkban a nyolcvanas évekre már elég világosan elkülönült a tervezés három egymással összefüggő, módszereit tekintve azonban esetenként eléggé eltérő feladatrendszer: a távlati tervezés merőben más módszereket igényel, mint a középtávú vagy az éves tervezés. Az eltérés nem annyira a mutatószámok különbözőségeiből adódik – bár erre is van példa –, hanem abból, hogy milyen bizonyossággal lehet számolni a környezet, a világgazdaság problémáival, s milyen bizonyossággal lehet előrejelezni a hazai fejlődést. A szerző mindhárom feladatrendszer új vonásairól és új dilemmáiról is számot ad.

Faluvégi Lajos új tanulmánykötete egyaránt tartalmazza az elmúlt hatodik ötéves tervidőszak helyzetelemzését, s az ebből adódó következtetéseket, valamint a jelenlegi hetedik ötéves terv koncepcióját, feladatait, lehetőségeit, ezek között a gazdasági és a társadalmi előrehaladás kulcsfeladatait.

A szerző kritikusan elemzi a hatodik ötéves tervidőszak eredményeit, s figyelembe kell vennünk, hogy munkájának ez a része az említett tervidőszak közepén, annak második felében íródott, tehát merőben más nézőpontból elemezte akkor a fejlődést, mint napjainkban, a tervidőszak zárása és a kevésbé sikeres 1985. év eredményeinek és hiányosságainak ismerete alapján. Mégis megállapításainak ez a része is időtálló, jelezvén azt, hogy a szerző nem szűk prakticista szempontból vizsgálta, hanem az egyes folyamatokat kölcsönhatásukban elemezte, s így már a sikeres években is látszottak azok a problémák, amelyek 1985-ben és különösen a hetedik ötéves terv indulásának évében nyomasztóan jelentkeztek a gazdaságban. Ahogy Faluvégi Lajos figyelmezteti is az olvasót: „A hatodik ötéves terv időszakának gazdasági fejlődését a tervező szakemberek és gazdaságtörténészek, gondolom, még sokáig fogják elemezni, hiszen e tervidőszaknak a gazdaságpolitikai céljai és a megvalósítás feltételei feltűnően eltértek az azt megelőző ötéves tervektől.” (104. old.) Napjainkban sem tartunk még ott, hogy véglegesen lezártnak tekinthessük a hatodik ötéves tervidőszak folyamatainak elemzését. Egyet kell értenünk azonban a szerzővel abban, hogy a külső körülmények, közöttük is a második olajárrobbanás, a világgazdasági defláció, a kamatlábak jelentős mértékű emelkedése és ezzel a kamatteher növekedése rendkívül kedvezőtlen helyzetet teremtett számunkra. Az is világos, hogy ezek a külső kö-

PÉNZÜGYI KÉRDÉSEK

A delegációk utaztatása devizamentes alapon történik az alábbiak szerint:

- a nemzetközi utazási költségeket a küldő fél fedezi,
- a tartózkodási költségeket a fogadó fél fedezi, a fogadó ország érvényes deviza jogszabályainak figyelembevételével.

Ezen szerződés a két Fél aláírásával lép hatályba, és öt évig van érvényben.

Budapest, 1986. szeptember 2-án.

NYITRAI FERENCÉ DR. s. k.
államtitkár,
a Magyar Népköztársaság
Központi Statisztikai Hivatalának
elnöke

ZHANG SAI s. k.
A Kínai Népköztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának
főigazgatója

MAGYAR SZAKIRODALOM

FALUVÉGI LAJOS:

TERVEZÉS:
EGYENSÜLY ÉS MEGÚJULÁS, 1986–1990

(Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1986. 294 old.)

A gazdasági fejlődés intenzív szakaszába való átmenet új feladatok elé állította a magyar tervezési rendszert. Az évtizedek óta alkalmazott gyakorlat napjainkban már nem felel meg annak az elvárásnak, hogy a gazdaság számos – esetenként egymásnak is ellentmondó – feladatát kellő biztonsággal meg lehessen tervezni. Ahogy *Faluvégi Lajos* új könyvének előszavában jelzi, vannak akik a némi nosztalgiával „aranykorként” emlegetett hatvanas évekre gondolnak vissza, amikor viszonylag egyszerű volt előrejelezni és tervezni a világgazdasági társadalmi és gazdasági folyamatokat, s tegyük hozzá, a hazai folyamatokat is. A nyolcvanas évek arra készítették a tervezőket, hogy magának a tervezésnek hivatását, feladatait és módszereit újra átgondolják. Ezekről a gondolatokról, az esetenkénti meditációkról, kétségekről, alternatív válaszokról ad számot a magyar tervező munka vezetője, e könyv szerzője.

Hazai gyakorlatunkban a nyolcvanas évekre már elég világosan elkülönült a tervezés három egymással összefüggő, módszereit tekintve azonban esetenként eléggé eltérő feladatrendszer: a távlati tervezés merőben más módszereket igényel, mint a középtávú vagy az éves tervezés. Az eltérés nem annyira a mutatószámok különbözőségeiből adódik – bár erre is van példa –, hanem abból, hogy milyen bizonyossággal lehet számolni a környezet, a világgazdaság problémáival, s milyen bizonyossággal lehet előrejelezni a hazai fejlődést. A szerző mindhárom feladatrendszer új vonásairól és új dilemmáiról is számot ad.

Faluvégi Lajos új tanulmánykötete egyaránt tartalmazza az elmúlt hatodik ötéves tervidőszak helyzetelemzését, s az ebből adódó következtetéseket, valamint a jelenlegi hetedik ötéves terv koncepcióját, feladatait, lehetőségeit, ezek között a gazdasági és a társadalmi előrehaladás kulcsfeladatait.

A szerző kritikusan elemzi a hatodik ötéves tervidőszak eredményeit, s figyelembe kell vennünk, hogy munkájának ez a része az említett tervidőszak közepén, annak második felében íródott, tehát merőben más nézőpontból elemezte akkor a fejlődést, mint napjainkban, a tervidőszak zárása és a kevésbé sikeres 1985. év eredményeinek és hiányosságainak ismerete alapján. Mégis megállapításainak ez a része is időtálló, jelezvén azt, hogy a szerző nem szűk prakticista szempontból vizsgálta, hanem az egyes folyamatokat kölcsönhatásukban elemezte, s így már a sikeres években is látszottak azok a problémák, amelyek 1985-ben és különösen a hetedik ötéves terv indulásának évében nyomasztóan jelentkeztek a gazdaságban. Ahogy Faluvégi Lajos figyelmezteti is az olvasót: „A hatodik ötéves terv időszakának gazdasági fejlődését a tervező szakemberek és gazdaságtörténészek, gondolom, még sokáig fogják elemezni, hiszen e tervidőszaknak a gazdaságpolitikai céljai és a megvalósítás feltételei feltűnően eltértek az azt megelőző ötéves tervektől.” (104. old.) Napjainkban sem tartunk még ott, hogy véglegesen lezártnak tekinthessük a hatodik ötéves tervidőszak folyamatainak elemzését. Egyet kell értenünk azonban a szerzővel abban, hogy a külső körülmények, közöttük is a második olajárrobbanás, a világgazdasági defláció, a kamatlábak jelentős mértékű emelkedése és ezzel a kamatteher növekedése rendkívül kedvezőtlen helyzetet teremtett számunkra. Az is világos, hogy ezek a külső kö-

rülmények hangsúlyeltolódást eredményeztek a gazdaságpolitikai célok között. S napjainkban a hatodik ötéves tervidőszak tényeinek ismeretében is egyet kell értenünk azokkal az általánosítható tanulságokkal, amelyeket Faluvégi Lajos könyvében levon. E tanulságok közül is figyelmeztető az, hogy – amint a szerző kritikusan megállapítja – a fejlesztésnek az az irányvonala, hogy a holtmunka-ráfordítások és a beruházások az alapanyagtermelő és az energetikai ágazatokban összpontosultak „... ellentmond népgazdaságunk másokéval összehasonlítható adottságainak és lehetőségeinek.” (118. old.) Hosszú távra is érvényes a szerző következtetése: „Ahhoz, hogy a gazdaságosan, hatékonyan termelő vállalatok érvényesülhessenek, a veszteséges tevékenységeket meg kell szüntetni, átfogó rendezési koncepciót kell kidolgozni és sürgetően bevezetni.” (118. old.)

E néhány kiragadott példával kívántam érzékeltetni azt, hogy a szerző által megjelölt tanulságok a hatodik ötéves tervidőszak eredményeire és hiányosságaira vonatkozóan napjainkban élő és a következő időszak tervmunkáit is alapvetően meghatározó következtetések. Időtálló, tudományos értékűek, és – talán ez a legfontosabb – a gyakorlati munkát orientálják.

A könyv a hetedik ötéves tervkonceptióról, a fejlesztéspolitikánk kulcskérdéseiről szóló fejezeteiben négy szempontot elemez hangsúlyosan:

– a KGST-országok együttműködésében megnyilvánuló új lehetőségeket és az ezzel kapcsolatos hazai feladatokat,

– az iparban ma már elkerülhetetlen, a hatékonyság és a versenyképesség biztosításának alapját képező szerkezetátalakítás feladatait,

– azt a kérdést, hogy vajon a mezőgazdaság és élelmiszer-gazdaság eddigi útja megfelel-e a jövő feladatainak, vagy ezen a téren is szükség van váltásra,

– végül, de nem utolsósorban az elektronizálás hazai feladatait.

A KGST-országokkal folytatott együttműködés és tervegyeztetés tapasztalatai alapján azt a következtetést vonja le Faluvégi Lajos, hogy a KGST-országok 2000-ig szóló programjában meghatározott öt fejlesztési irány s ezek között is elsősorban a számítástechnika, a mikroelektronika, a biotechnológia és az ipari robotok alkalmazása olyan progresszív területeknek ad hangsúlyt, amelyek a magyar fejlődést is elősegíthetik, ha megfelelően kapcsolódunk ezekhez az irányokhoz. Ehhez azonban megújulás szükséges az együttműködés módszereiben és formáiban is annak érdekében, hogy gyorsítsuk a műszaki haladás új ismereteinek átvételét és gyakorlati hasznosítását hazánkban.

Az ipari szerkezet átalakításáról Faluvégi Lajos az előző ötéves időszak tapasztalatai

alapján azt a következtetést vonja le, hogy fel kell tárnai a piacra orientálódó iparfejlesztés során azokat a hagyományos és új áttörési pontokat, amelyek húzóerővel hathatnak a többi ágazat műszaki fejlődésére. A termelési szerkezet átalakításában elsőbbséget kell adni a magasabb rendű szellemi munkát megtestesítő, kevésbé anyagigényes termékek gyártásának. A részletes elemzés az exportorientált fejlődés számos vonását feltárja, s korántsem csak azokat a látványos elemeket, amelyek az ipar makro- és mikrostruktúrájának átalakulásában jelentkezhetnek, hanem olyan kiegészítő forrásokat is, amelyek nagymértékben növelhetik versenyképességünket, mint például termékeink megbízhatóságának növelése, a szerződési fegyelem és a mainál lényegesen jobb szállítási kapcsolatok, a marketing-tevékenység bővítése. A szerkezetátalakítás egyik stratégiai feladatáént azt jelöli meg a szerző, hogy teremtsük meg a piacok erőteljes diverzifikációját, az eddiginél helyezzünk nagyobb hangsúlyt a nagy felvevőképességű országokra, köztük Kínára, Indiára, Brazíliára.

Az ipari termelés hatékonyságának növelésében egyaránt vannak a feldolgozóipar fokozott fejlesztésére épülő feladatok, és vannak a ráfordításokkal való hatékonyabb gazdálkodásra alapozók, köztük az energia-takarékosság, a fajlagos anyagfelhasználás csökkentése, a mainál lényegesen jobb eszközkihasználás. Faluvégi Lajos utal könyvében a központi gazdaságfejlesztési programokban megfogalmazott feladatokra, s arra, hogy ezek teljesítése milyen módon segítheti elő a hatékonyság fokozását.

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar feladatait elemezve elsősorban arról szól a könyv, hogy vajon jól használtuk-e ki a mezőgazdasági termelési potenciálból adódó előnyeinket a múltban, s erre a kérdésre a válasz korántsem egyértelmű igen. A gazdaság intenzív fejlődési szakaszában elsősorban az a követelmény, hogy a mezőgazdaság piacépes termékeket állítson elő nagyobb mértékben, és sokkal szorosabban kapcsolódjon tevékenysége a népgazdaság többi ágazatához a közös érdekelttség alapján. Természetesen, nem csak belső piacra orientált fejlesztést kell előirányozni a mezőgazdaság és az élelmiszeripar vertikumában, hanem a KGST-országok élelmiszer-szükségleteinek kielégítéséhez a továbbiakban jobban kell kapcsolódnunk, és pedig nemcsak élelmiszer-szállításokkal, hanem a nálunk bevált termelési eljárások, a mezőgazdasági és élelmiszeripari gépek, berendezések, valamint vetőmagok és szaporítóanyagok szállításával is. Szól a szerző emellett arról is, hogy versenyképességünk nemcsak a KGST- hanem a fejlett tőkés orszá-

gok piacán is növelhető akkor, ha egyre nagyobb hányadban szállítunk feldolgozott és megfelelően csomagolt termékeket. Ehhez szükséges a kis és közepes méretű élelmiszer-feldolgozó üzemek nagyobb kiépítettsége, a mezőgazdasági nagyüzemek és a feldolgozóipari vállalatok közötti együttműködés fokozása.

Az elektronizálás hazai feladatait Faluvégi Lajos a következő megállapítással vezeti be: „Magyarországon is fel kell ismerni, hogy a mikroelektronika, az automatizálás, a számítástechnika, a hírközlés és a tömegkommunikáció együttes, egymást támogató új vívmányai meghatározó erővel hatnak az ország anyagi és szellemi teljesítőképességére és gazdasági erejére.” (233. old.) Ebből az alap gondolatból kiindulva elemzi a számítástechnika fejlődésének nemzetközi tapasztalatait, valamint a hazai Számítástechnikai Központi Fejlesztési Programban elért eredményeket és a felmerült gondokat is. Vizsgálja azt, hogy hol tartunk ma a számítástechnika hazai műszaki feltételeinek megteremtésében, s milyen területeken értünk el figyelemreméltó előrehaladást a számítástechnika alkalmazásában. Megállapítja, hogy bár a nemzetközi fejlődés irányzataival műszaki szempontból nem tudunk lépést tartani, de az előrehaladás a számítástechnika alkalmazásában az utóbbi évtizedben kétségkívül figyelemre méltó. A számítástechnikai kultúra általánossá tétele a közeli jövő feladata, és e tekintetben is vannak már kedvező jelek az országban. Hangsúlyozza, hogy a számítástechnika alkalmazásának elterjesztése érdekében állami segítő akciókat is kell kezdeményezni. Különösen arra hívja fel a figyelmet a szerző, hogy a magyar ipar versenyképességét illetően alapvető feladat, hogy a mikroelektronika, a számítógépesítés technológiai alkalmazása szélesebb teret kapjon, mert e nélkül: „... egész gazdaságunk is reménytelenül elmarad a nemzetközi versenyben.” (242. old.)

Az előbbiekben röviden vázolt négy fő fejlesztési irány mellett tárgyalja a könyv a területfejlesztés és a településpolitika jövőbeni feladatait, s ezek között is az elmaradott térségek fejlesztésére vonatkozó társadalmi-gazdasági program kidolgozásának szükségességét annak érdekében, hogy az e térségekben élő népesség életszínvonala és életkörülményei közelítsenek az ország többi területéhez.

A könyv zárófejezete a hetedik ötéves tervjavaslat benyújtása során, az Országgyűlés 1985. december 20-i ülésén elhangzott beszéd szerkesztett változata. E fejezet ajánlásaként a szerző Johannes Becher: „Újjászületés” c. munkájából a következőt idézi: „Mi álomként néz ma rád, az lesz majd az

új világ”. Azt hiszem, hogy az olvasó számára ez az ajánlás biztató, hiszen álmainkban korántsem a napi gondok, sokkal inkább a fejlődés ígéretes útjai bontakoznak ki. A hetedik ötéves tervjavaslat azonban nem álmokról, hanem valóságról, lehetőségekről és a lehetőségek megvalósításának módjairól szól. Az országgyűlési beszéd az elméleti szakember és a gyakorlati tervező szempontjait ötvözi, ismerteti, hogy a tervjavaslat milyen előkészítő munka során jött létre, milyen tapasztalatokra és tanulságokra épült, s ezek között is elsősorban arra utal, hogy az új növekedési pályára, az intenzív típusú fejlődésre való átállás – mint ez már látható napjainkban – nem megy zökkenő, konfliktusok nélkül.

Szól a szerző az alternatív, rugalmas tervezés szükségességéről, a világgazdasági környezet változásába építve azt. Megjelöli a hetedik ötéves tervidőszak fő feladatait, köztük a gazdasági szerkezet korszerűsítésének követelményét, a gyorsabb ütemű növekedés feltételeit, az egyensúly javításának feladatát és eszközeit. Állást foglal a gazdaságirányítás reformjának folytatása mellett. A tervezőmunka és a gazdaságirányítás számára egyformán fontos az a megállapítás: „A tervek valóra válásának az is nélkülözhetetlen feltétele, hogy erősödjön a kölcsönös megértés a gazdálkodó szervezetek és a kormányzat között”. (287. old.)

Faluvégi Lajos új könyve voltaképpen tanulmánykötet, amelyben korábban megjelent írásait, elmondott beszédeit szerkesztett formában foglalja össze. A könyv egymásra épülő, zárt egészet alkot, ahol ugyanazt a célt, az intenzívebb és biztonságosabb gazdasági előrehaladás realizálásának lehetőségeit tárgyalja, bár esetenként különböző oldalról s néhol más hangsúlyokkal. A könyvön a *realista* tervező szemlélete vonul végig, s egyben a megújulás igénye is. S ezt a megújulást korántsem csak mások munkájától várja a szerző, hanem a tervezőapparátus munkájától is.

A könyvet olvasó számára a tervezés belső gondoljai, dilemmái, esetenként gyötrődései is nyilvánvalóvá lesznek, s ez különösen értékessé teszi a munkát, hiszen nem csupán egy magas beosztású állami funkcionárius kiérlelt nézeteit és gondolatait adja közre, hanem az alkotó ember problémáit, meditációit, esetenként az eltérő megoldási lehetőségek közötti vívódásait is. A könyv tehát széles rétegekhez szól, nem csak a tervező munkával foglalkozókhöz, hanem mindazokhoz, akiknek a magyar gazdaság és társadalom jelene és jövője ugyanúgy a szívügye, mint e könyv szerzőjének.

Nyitrai Ferencné dr.

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetés. Az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal elnöke a munkaügyi feladatok ellátása és továbbfejlesztése területén hosszú időn keresztül végzett eredményes együttműködése elismeréseként *Vigh András* német, a Közgazdasági főosztály előadóját a Miniszterta-

nács 1066/1977. (II. 17.) Mt. h. sz. határozatával alapított

KIVÁLÓ MUNKAÉRT

kitüntetésben részesítette.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Közgazdasági Társaság (MKT) Statisztikai Szakosztályának Területi Statisztikai Szekciója és Hajdú-Bihar megyei Szervezete 1986. november 18–19-én tudományos ülést rendezett a szekció megalakulásának huszadik évfordulója alkalmából.

Az ülészakot *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke távollétében *Végyvári Jenő*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese nyitotta meg. A három plenáris ülés elnöke *Végyvári Jenő*, *Daróczy Lajos*, a Magyar Nemzeti Bank Hajdú-Bihar megyei Igazgatóságának igazgatója, az MKT megyei szervezetének elnöke és *Barabás Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. főosztályvezetője, a Területi Statisztikai Szekció elnöke volt.

A kétnapos tudományos ülésen 18 előadás hangzott el. (Az előadások részletes ismertetésére a *Statisztikai Szemle* hasábjain a későbbiekben visszatérünk.)

Valószínűségek sokdimenziós terekben címmel 1986. szeptember 24-én tartotta székfoglaló előadását a Magyar Tudományos Akadémia székházában *dr. Prékopa András*, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, egyetemi tanár, a *Statisztikai Szemle* Szerkesztőbizottságának tagja.

Tapasztalatcsere. A Német Demokratikus Köztársaság és Magyarország közötti konzultációk 1986. évi munkatervének megfelelően 1986. szeptember 30. és október 3. között *Kéry András*, az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal vezetője, valamint *Katona Tamás*, az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal főosz-

tályvezetője tapasztalatcserén vett részt Berlinben.

A konzultáción a magyar állami népeségnyilvántartás hetedik ötéves tervidőszakra tervezett fejlesztésével összefüggő kérdéseket, többek között:

- a területi decentrumok kialakítását, működését,
- a helyi nyilvántartások gépesítését, a képzettségre és az iskolai végzettségre vonatkozó adatok nyilvántartását,
- a lakásnyilvántartás néhány kérdését,
- a mikroszámítógépek alkalmazását.

tanulmányozták.

Yoshimasa Kurabayashi, az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatója nyugállományba vonult. A Hivatal megbízott igazgatója 1986. augusztus 1-i hatállyal *William Seltzer* lett.

Elnökváltozás. 1986. július 11-től *N. Kitoyana* személyében új vezérigazgatója van a japán Statisztikai Hivatalnak, aki *Y. Miurat* váltotta fel a vezérigazgatói poszton.

A Népesedés és tervezés (Population and Development Planning) program keretében 1985. augusztus 18-tól 1986. augusztus 31-ig Lusakában (Zambia) dolgozott *dr. Miltényi Károly* statisztikai főtanácsos, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese.

Szakértői tevékenysége során részt vett az ENSZ Népesedési Alapja által finanszírozott és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) szervezeti keretei között végzett népesedéstatistikai és tervezési munkákban. Ennek során tanulmányok készültek Zambia népe-

sedési és munkaerőhelyzetéről az ország negyedik ötéves terve (1987–1991) előkészítéséhez.

Kiadványok. A Statisztikai módszertani füzetek c. sorozatban két új kiadvány jelent meg.

„A társadalmi mobilitás vizsgálat módszertana az 1983. évi felvétel alapján” című 22. módszertani kötet segédletként szolgál az 1983-ban és a korábban lebonyolított társadalmi mobilitás felvételek adatainak és részletes elemzési eredményeinek jobb megértéséhez.

A legutóbbi vizsgálat során használt kérdőívek és a hozzájuk tartozó kitöltési utasítások mellett a kötet tartalmazza azokat a módszertani magyarázatokat is, melyek segítségével könnyebben megérthetők és értelmezhetők a mobilitási táblázatok. A kiadvány megmagyarázza az általánosan alkalmazott matematikai képletek jelentését és az elemzésekben való felhasználhatóságukat. Összehasonlítja a különböző időpontokban

végrehajtott mobilitásfelvételekben használt kategóriákat, fogalmakat.

(A társadalmi mobilitás vizsgálat módszertana az 1983. évi felvétel alapján. Statisztikai módszertani füzetek. 22. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1986. 134 old.)

A Statisztikai módszertani füzetek 23. kötetével új sorozat kezdődik, melynek címe: „A környezetstatisztika módszertana”.

A sorozat első füzeté az ENSZ környezetstatisztikai keretrendszerét tartalmazza. A keretrendszer célja a környezetstatisztika koordinációjának és szervezésének nemzeti és nemzetközi szintű elősegítése. A kiadvány öt fejezetre tagolódik:

- I. A környezetstatisztika természete;
- II. A keretrendszer jellegű megközelítés a környezetstatisztikában;
- III. A környezetstatisztika fejlesztésének keretrendszere;
- IV. A keretrendszer alkalmazása;
- V. A keretrendszer táblázatai.

(A környezetstatisztika módszertana. I. Az ENSZ környezetstatisztikai keretrendszere. Statisztikai módszertani füzetek 23. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1986. 55 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

HIPPLER, H.-J. – HIPPLER, G.:

A VÁLASZMEGTAGADÁSOK CSÖKKENTÉSE KÉNYES KÉRDÉSEKNÉL

(Reducing refusal rates in the case of threatening questions: the „door-in-the-face” technique.) – *Journal of Official Statistics*. 1986. 2. sz. 25–33. p.

Általános tapasztalat, hogy a megkérdezett személyt „fenyegető” kényes, kellemetlen, „tapintatlan” kérdéseknél sokkal nagyobb a megtagadási arány, mint a közömbös kérdések esetében. Kérdés, hogyan lehet a megtagadási arányt csökkenteni, mennyiben játszik szerepet a megtagadási arány alakulásában a kérdés feltevésének módja.

A kutatók sok esetben a nyílt kérdéseket előnyben részesítik a zárttal szemben, mivel az előző esetben pontosabb, árnyaltabb információk nyerhetők. A tapasztalatok szerint azonban éppen a nyílt kérdések esetében nagyobb a megtagadási arány.

A tanulmány arról számol be, hogy miként vizsgálták meg 27 ún. kényes kérdés hatását mindkét formában megfogalmazva azokat, majd szakértőket kértek fel, hogy egy 10 fokú skálán érzékeltessék a „tapintatlanság” mértékét az adott kérdésekről.

A kényes kérdések vizsgálatára már korábban kidolgozták az ún. óvatosan rámenős (foot-in-the-door) technikát. Ennek az a lényege, hogy először valami egyszerű, érdektelen kérdéssel meg kell nyerni a válaszoló közreműködési készségét, s azután már nagyobb valószínűséggel számíthatnak arra, hogy a fontos, nagyobb erőfeszítést igénylő, esetleg kényes jellegű kérdésre is válaszolni fog.

Ezzel szemben elképzelhető a fordított stratégia is. Az erőszakosabban célratörő (door-in-the-face) technikának az a lényege, hogy először a nehéz, kényes kérdést tesszük fel, s ha a megkérdezett visszautasítja a vá-

laszt, enyhébb formában kíséreljük meg közreműködését megnyerni. E mögött az az általános emberi tulajdonság húzódik meg, hogy a megkérdezettek nagy része nem örül annak, ha elutasításával kényelmetlen helyzetbe hozza a kérdezőt, s ezért nagyon sok esetben szívesen enyhíti a feszültséget azzal, hogy a számára kevésbé kényelmetlen módon feltett kérdésre már válaszol. Így általában a nyitott formában feltett kérdés visszautasítását követően az azonos tartalmú, de egyszerűbben megfogalmazott zárt kérdés már eredményre vezet.

A tanulmány részletesen bemutatja ezt a kérdezési eljárást a jövedelmek alakulásáról szóló felvétel esetében.

Az első esetben 2057 háztartás nettó havi jövedelmét kérdezték meg, és csak 75,8 százalékban kaptak választ. Arra a kérdésre, hogy mennyi a család jövedelme a megkérdezettek 24,2 százaléka nem válaszolt „pontosan”. Ezután azoktól, akik nem válaszoltak, csak azt kérdezték, hogy családi jövedelmük milyen kategóriába sorolható. A kategóriák 500 márkás pontossággal tették lehetővé a jövedelmek meghatározását. Erre a kérdésre az előző kérdésre nem válaszolók 86,7 százaléka válaszolt. Így már a mintába kerülők 96,8 százalékaról rendelkezésre állt a jövedelem adata.

A második kísérletben a személyes havi nettó jövedelmeket kérdezték meg az előző módon. Ebben a kísérletben arra is mód volt, hogy a megtagadók megoszlását foglalkozás, nem és korcsoport szerint is elemezzék. A nyílt kérdésre az 1618 megkérdezett 81,3 százaléka válaszolt. Így ebben a kísérletben a teljes válaszolási arány 94,1 százalék volt, ami szintén nagyon jó eredmény.

Általános tapasztalat volt, hogy minél nagyobb a havi jövedelem, annál nagyobb a

* A *Statistikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statistikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai Irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikkek ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

valószínűsége a megtagadásnak. Általában az öregebbek, magasabb foglalkozási státusú férfiak válaszoltak csak az egyszerűbb formában feltett zárt kérdésekre.

A kétféle kérdezési mód válaszadási hatásának szórásanalízissel történő vizsgálata azt az eredményt mutatta, hogy a különböző módszerekkel kapott adatok között nem volt lényeges különbség.

A tanulmány végső következtetéseként az vonható le: meg kell vizsgálni, hogy más ké-

nyes kérdéseknél is használható-e ez a technika. Valószínűnek látszik, hogy egyéb esetekben is jól használható. Arra a kérdésre pedig, hogy nem etikátlan-e ez a módszer, határozottan úgy válaszolnak a szerzők, hogy ez az igen enyhe „manipuláció” megengedhető, mert végül is a válaszolóknak módja van a második esetben is megtagadni a választ.

(Ism.: Marton Ádám)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

LOMMEZ, J. M. J.:

A GAZDASÁGOK KÖNYVVITELI RENDSZERE AZ EURÓPAI GAZDASÁGI KÖZÖSSÉGBEN

(The farm accountancy data network. Seminar on methodological questions relating to farm book keeping data.) Voorburg. Netherlands. 1985. Geneva. FAO/ECE/CES, 20 p.

A tanulmány az EGK-tagországok helyzetével foglalkozik és azt vizsgálja, hogy a könyvviteli adatok mennyiben használhatók fel a mezőgazdaság helyzetének megfigyeléséhez és elemzéséhez.

Az Európai Gazdasági Közösség 1965-ben fogadta el a gazdaságok könyvviteli adatrendszerét. Az ilyen természetű éves adatgyűjtés a gazdaságok jövedelmének és a piaci helyzetnek a felmérésére hivatott, különös tekintettel a mezőgazdasági termékek árának évenkénti megállapítására. Egyes tagországok már régebben gyűjtöttek és számítottak különböző formában és módszerekkel, ilyen adatokat. Az összehangolt adatgyűjtéshez közös szervezetet hoztak létre, egységesítették a megfigyelések körét és a mintavételi módszereket, egységes meghatározásokat és lehetőleg azonos számítási módszereket dolgoztak ki, és biztosították az egységes feldolgozást.

Mivel a Közösségben a gazdaságok termelési szerkezete nagyobb eltéréseket mutat, mint az egyes tagországokon belül, közzgazdasági ismérveken alapuló egységesített gazdaságcsoportokat (farm typology) alakítottak ki. A besorolás alapjául az összes jövedelem szolgál, amit a gazdálkodó egységre jutó kibocsátás és a megfelelő költségek különbségeként határoznak meg. A gazdaság tevékenységének jellegét annak alapján állapítják meg, hogy az egyes ágazatok milyen arányban járulnak hozzá a jövedelemhez. Emellett a gazdaságok méretét is meghatározzák, ez egy európai átlagos egységhez való viszonyítással történik, és itt megint csak az összes jövedelmet veszik alapul. Első lépésben 54 tevékenységi csoportot és 9 nagyságkategóriát állapítottak meg, és a gyakorlatban többszöri újracsoportosítással a

ténylegesen előforduló esetek számát kezelhetőre csökkentették.

A megfigyelés három dimenziós, rétegzett, nem teljesen véletlen mintavételen alapul. Ez utóbbi többek között abból adódik, hogy a részvétel önkéntes és a tagállamok között mind a tevékenységi csoportokat, mind a gazdaságméretet tekintve lényeges különbségek vannak. Bizonyos határérték alatti gazdaságokat kihagynak a megfigyelésből, ezeket nem tekintik mezőgazdasági üzemnek. A megfigyelt gazdaságok száma 1985-ben 44 000 volt, ami Spanyolország és Portugália belépésével 70 000 körülire emelkedik. A mintában szereplő gazdaságok az összes gazdaság 1,2 százalékát jelentik. A reprezentáció mértéke a gazdaságok számát tekintve 60 százalék, a mezőgazdasági terület és termelés vonatkozásában 85 százalék, a munkaerőt tekintve 66 százalék, míg a tejtermelésben 90 százalék körüli. A mintán belül a gazdaságok cserélődése 20 százalék körül mozog.

A könyvviteli adatoknak a Közösség szintjén végzett megfigyelése kevésbé részletes, mint a nemzeti adatgyűjtéseké (ennek oka az egységesítés volt). Ezek alapján nem lehet az egyes gazdaságokra vagy gazdálkodókra vonatkozó pénzügyi mérlegeket készíteni, vagy az egyes termékek vagy gazdaságok termelési költségeit meghatározni.

Egy gazdaságról 1400 adatot tudnak magnesszalagon rögzíteni. Ezek a termőföldre, a munkaerőre, az eszközökre, a növénytermelésre és az állattenyésztésre, a költségekre, a tőkére és az eladósodottságra vonatkoznak. Természetesen nem minden gazdaság szolgáltat ennyi adatot. Egy gazdaságról átlagosan 700 adatot kapnak, amit mintegy 250 rendszeresen számított mutatóval egészítenek ki. A Közösség szintjén ez évente megközelítőleg 40 millió adat begyűjtését és feldolgozását jelenti.

Az adatgyűjtést szabványosított táblák (standard presentation) és ad hoc elemzések formájában a mezőgazdaság pénzügyi stb. helyzetének jellemzésére és elemzésére

valószínűsége a megtagadásnak. Általában az öregebbek, magasabb foglalkozási státusú férfiak válaszoltak csak az egyszerűbb formában feltett zárt kérdésekre.

A kétféle kérdezési mód válaszadási hatásának szórásanalízissel történő vizsgálata azt az eredményt mutatta, hogy a különböző módszerekkel kapott adatok között nem volt lényeges különbség.

A tanulmány végső következtetéseként az vonható le: meg kell vizsgálni, hogy más ké-

nyes kérdéseknél is használható-e ez a technika. Valószínűnek látszik, hogy egyéb esetekben is jól használható. Arra a kérdésre pedig, hogy nem etikátlan-e ez a módszer, határozottan úgy válaszolnak a szerzők, hogy ez az igen enyhe „manipuláció” megengedhető, mert végül is a válaszolóknak módja van a második esetben is megtagadni a választ.

(Ism.: Marton Ádám)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

LOMMEZ, J. M. J.:

A GAZDASÁGOK KÖNYVVITELI RENDSZERE AZ EURÓPAI GAZDASÁGI KÖZÖSSÉGBEN

(The farm accountancy data network. Seminar on methodological questions relating to farm book keeping data.) Voorburg. Netherlands. 1985. Geneva. FAO/ECE/CES, 20 p.

A tanulmány az EGK-tagországok helyzetével foglalkozik és azt vizsgálja, hogy a könyvviteli adatok mennyiben használhatók fel a mezőgazdaság helyzetének megfigyeléséhez és elemzéséhez.

Az Európai Gazdasági Közösség 1965-ben fogadta el a gazdaságok könyvviteli adatrendszerét. Az ilyen természetű éves adatgyűjtés a gazdaságok jövedelmének és a piaci helyzetnek a felmérésére hivatott, különös tekintettel a mezőgazdasági termékek árának évenkénti megállapítására. Egyes tagországok már régebben gyűjtöttek és számítottak különböző formában és módszerekkel, ilyen adatokat. Az összehangolt adatgyűjtéshez közös szervezetet hoztak létre, egységesítették a megfigyelések körét és a mintavételi módszereket, egységes meghatározásokat és lehetőleg azonos számítási módszereket dolgoztak ki, és biztosították az egységes feldolgozást.

Mivel a Közösségben a gazdaságok termelési szerkezete nagyobb eltéréseket mutat, mint az egyes tagországokon belül, közzgazdasági ismérveken alapuló egységesített gazdaságcsoportokat (farm typology) alakítottak ki. A besorolás alapjául az összes jövedelem szolgál, amit a gazdálkodó egységre jutó kibocsátás és a megfelelő költségek különbségeként határoznak meg. A gazdaság tevékenységének jellegét annak alapján állapítják meg, hogy az egyes ágazatok milyen arányban járulnak hozzá a jövedelemhez. Emellett a gazdaságok méretét is meghatározzák, ez egy európai átlagos egységhez való viszonyítással történik, és itt megint csak az összes jövedelmet veszik alapul. Első lépésben 54 tevékenységi csoportot és 9 nagyságkategóriát állapítottak meg, és a gyakorlatban többszöri újracsoportosítással a

ténylegesen előforduló esetek számát kezelhetőre csökkentették.

A megfigyelés három dimenziós, rétegezett, nem teljesen véletlen mintavételen alapul. Ez utóbbi többek között abból adódik, hogy a részvétel önkéntes és a tagállamok között mind a tevékenységi csoportokat, mind a gazdaságméretet tekintve lényeges különbségek vannak. Bizonyos határérték alatti gazdaságokat kihagynak a megfigyelésből, ezeket nem tekintik mezőgazdasági üzemnek. A megfigyelt gazdaságok száma 1985-ben 44 000 volt, ami Spanyolország és Portugália belépésével 70 000 körülire emelkedik. A mintában szereplő gazdaságok az összes gazdaság 1,2 százalékát jelentik. A reprezentáció mértéke a gazdaságok számát tekintve 60 százalék, a mezőgazdasági terület és termelés vonatkozásában 85 százalék, a munkaerőt tekintve 66 százalék, míg a tejtermelésben 90 százalék körüli. A mintán belül a gazdaságok cserélődése 20 százalék körül mozog.

A könyvviteli adatoknak a Közösség szintjén végzett megfigyelése kevésbé részletes, mint a nemzeti adatgyűjtéseké (ennek oka az egységesítés volt). Ezek alapján nem lehet az egyes gazdaságokra vagy gazdálkodókra vonatkozó pénzügyi mérlegeket készíteni, vagy az egyes termékek vagy gazdaságok termelési költségeit meghatározni.

Egy gazdaságról 1400 adatot tudnak magnesszalagon rögzíteni. Ezek a termőföldre, a munkaerőre, az eszközökre, a növénytermelésre és az állattenyésztésre, a költségekre, a tőkére és az eladósodottságra vonatkoznak. Természetesen nem minden gazdaság szolgáltat ennyi adatot. Egy gazdaságról átlagosan 700 adatot kapnak, amit mintegy 250 rendszeresen számított mutatóval egészítenek ki. A Közösség szintjén ez évente megközelítőleg 40 millió adat begyűjtését és feldolgozását jelenti.

Az adatgyűjtést szabványosított táblák (standard presentation) és ad hoc elemzések formájában a mezőgazdaság pénzügyi stb. helyzetének jellemzésére és elemzésére

használják fel. Az utóbbiak főként az Európai Gazdasági Közösségen belüli döntéshozatal előkészítéséhez készülnek.

(Ism.: Szász Kálmán)

BORHUNOV, N. – GAVRILOVA, SZ.:

A FORRÁSKÉPZŐDÉS ÉS
-FELHASZNÁLÁS ELEMZÉSE
AZ AGRÁRIPARI KOMPLEXUMBAN

(Analiz prihoda i raszhoda reszurszov v agroprome.) – *Voproszű Ekonomiki*. 1986. 3. sz. 34–39. p.

A Szovjetunió Állami Agráripari Tanácsa részére olyan új beszámolási rendszert, adatokat és mutatókat kellett kialakítani, amelyekből az agráripari komplexum jelenlegi és tervezett struktúrája feltárható. A szerzők a komplexum pénzügyi erőforrásainak és azok felhasználásának mérlegszerű elszámolását mutatják be Moszkva megye (terület) egyik agráripari komplexumának példáján, az 1984. évi adatok alapján.

A tanulmányban közölt 1. tábla oszlopai a komplexum szervezeti egységeit a kolhozokat, a szovhozokat, a járási gépjavitó és kémiai szolgáltató vállalatokat, továbbá a tejipart mutatják.

A tábla soraiban az erőforrásokat és a felhasználásokat számolják el. Az erőforrások következő elemeivel számolnak: árbevétel, nyereség, hitel, költségvetési juttatás, ágazatközi átcsoportosítás. A felhasználások jogcímei: termelési ráfordítások, amortizáció, állatselejtezés, beruházások, állóeszköz-fenntartás, forgóeszközök gyarapítása, szociális fejlesztések, adók, hiteltörlesztés, ágazaton belüli újraelosztás.

Az árbevétel minden vállalati formában túlnyomó részt a Felvásárlási Minisztérium és a különböző élelmiszeripari minisztériumok vállalataitól származik. A gépjavitó és agrokémiai vállalatok árbevételének egytizedét a költségvetés fedezi.

A mérlegszerű levezetésből megállapítható a komplexum különböző gazdálkodási formáinak súlya, az árbevételben, a nyereségben, a támogatásokban stb.

A nyereség vagy az árbevétel és a ráfordítások hányadosa a termelés eredményességét tükrözi. A felhalmozást a beruházásokra és a forgóeszközök növelésére fordított összegek jelentik. A nem termelő felhasználás, a költségvetési és a hitelkapcsolatok a források és a felhasználások megfelelő sorainak egybevetéséből állapíthatók meg.

A mérleg minden adata a statisztikai beszámolójelentésekből áll rendelkezésre. (A szerzők a pontos hivatkozásokat is közlik.)

A komplexum vállalataiban a költségarányos nyereség különböző: a szovhozokban 22, a gépjavitó vállalatoknál 6,8, a kémiai ki-

szolgáló vállalatoknál 13,5, a tejiparban 14,7 százalék. A jövedelmezőségi ráták szóródásának és időbeni változásának elemzése a komplexumban résztvevők érdekeltségi elmentmondásainak feltárására alkalmas. A nyersanyagtermelő szféra nyereségének csökkentése – a többi szféra jövedelmezőségének változatlanlansága vagy emelkedése esetén – veszélyeztetheti a termelést. A nyereségből fizetett prémiumok szóródásának vizsgálata is fontos, ennek mértéke a példaként felhozott agráripari komplexumban egy rubel munkadíjra jutóan 3,8–10,2 százalék között mozgott.

A fejlesztési feltételeket nem csupán az agráripari komplexum ágazatainak nyeresége és jövedelmezősége szabja meg. A vállalati nyereség jelentős részét a költségvetés központosítja. Ezenkívül a költségvetési juttatások, a hitelrendszer, a komplexumon belüli újraelosztás befolyásolja a bővített újratemelést.

Meghatározó szerepük van a költségvetési be- és kifizetéseknek. A kifizetések egy része azt a célt szolgálja, hogy valamennyi vállalat számára azonos gazdálkodási feltételeket teremtsenek. Az alacsony jövedelmezőségű és veszteséges vállalatok árkiegészítést kapnak. Néhány termelőeszköz árát is dotálja az állam, ezt a támogatást az ellátó vállalatok kapják. A költségvetés fedezi a meliorációs ráfordítások túlnyomó részét is.

A költségvetés amellest, hogy stabil feltételeket teremt a fejlesztésre, gyengíti az agráripari komplexum partnereinek érdekeltségét. A technológiai kapcsolatokat nem erősítik a közgazdasági ösztönzők, mivel az ár szerepe elenyésző, a felhasználó vállalatok nem keresik a legtakarékosabb megoldásokat.

Az állami költségvetésből kapott eszközöket a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala háromféle éves jelentésben figyeli meg. Az állami vállalatok a költségvetésből kapják: a beruházási eszközöket, a norma szerinti forgóeszközök kiegészítésére és növelésére szolgáló eszközöket, valamint a hiteltörlesztés, a premizálás, a tudományos kutatás és kommunális fejlesztés eszközeit. A kolhozok kisebb mértékű költségvetési eszközökkel rendelkeznek, a rossz természeti adottságú kolhozok támogatásán kívül a költségvetés fedezi a vagyonszavatást.

A költségvetési befizetéseket a statisztika 4 jelentésben figyeli meg. A befizetések a következők: az alapok után fizetett adók, a kolhozok és a szovhozok egységes jövedelemadója, a forgóeszközök utáni adó, az amortizáció egy részének központosítása. A szovhozok és a kolhozok többet kapnak a költségvetésből, mint amennyit befizetnek.

A hitelezési rendszerrel 4 statisztikai jelentés foglalkozik. Megfigyelik a beruházási

használják fel. Az utóbbiak főként az Európai Gazdasági Közösségen belüli döntéshozatal előkészítéséhez készülnek.

(Ism.: Szász Kálmán)

BORHUNOV, N. – GAVRILOVA, SZ.:

A FORRÁSKÉPZŐDÉS ÉS
-FELHASZNÁLÁS ELEMZÉSE
AZ AGRÁRIPARI KOMPLEXUMBAN

(Analiz prihoda i raszhoda reszurszov v agroprome.) – *Voproszű Ekonomiki*. 1986. 3. sz. 34–39. p.

A Szovjetunió Állami Agráripari Tanácsa részére olyan új beszámolási rendszert, adatokat és mutatókat kellett kialakítani, amelyekből az agráripari komplexum jelenlegi és tervezett struktúrája feltárható. A szerzők a komplexum pénzügyi erőforrásainak és azok felhasználásának mérlegszerű elszámolását mutatják be Moszkva megye (terület) egyik agráripari komplexumának példáján, az 1984. évi adatok alapján.

A tanulmányban közölt 1. tábla oszlopoi a komplexum szervezeti egységeit a kolhozokat, a szovhozokat, a járási gépjavitó és kémiai szolgáltató vállalatokat, továbbá a tejipart mutatják.

A tábla soraiban az erőforrásokat és a felhasználásokat számolják el. Az erőforrások következő elemeivel számolnak: árbevétel, nyereség, hitel, költségvetési juttatás, ágazatközi átcsoportosítás. A felhasználások jogcímei: termelési ráfordítások, amortizáció, állatselejtezés, beruházások, állóeszköz-fenntartás, forgóeszközök gyarapítása, szociális fejlesztések, adók, hiteltörlesztés, ágazaton belüli újraelosztás.

Az árbevétel minden vállalati formában túlnyomó részt a Felvásárlási Minisztérium és a különböző élelmiszeripari minisztériumok vállalataitól származik. A gépjavitó és agrokémiai vállalatok árbevételének egytizedét a költségvetés fedezi.

A mérlegszerű levezetésből megállapítható a komplexum különböző gazdálkodási formáinak súlya, az árbevételben, a nyereségben, a támogatásokban stb.

A nyereség vagy az árbevétel és a ráfordítások hányadosa a termelés eredményességét tükrözi. A felhalmozást a beruházásokra és a forgóeszközök növelésére fordított összegek jelentik. A nem termelő felhasználás, a költségvetési és a hitelkapcsolatok a források és a felhasználások megfelelő sorainak egybevetéséből állapíthatók meg.

A mérleg minden adata a statisztikai beszámolójelentésekből áll rendelkezésre. (A szerzők a pontos hivatkozásokat is közlik.)

A komplexum vállalataiban a költségarányos nyereség különböző: a szovhozokban 22, a gépjavitó vállalatoknál 6,8, a kémiai ki-

szolgáló vállalatoknál 13,5, a tejiparban 14,7 százalék. A jövedelmezőségi ráták szóródásának és időbeni változásának elemzése a komplexumban résztvevők érdekeltségi elmentmondásainak feltárására alkalmas. A nyersanyagtermelő szféra nyereségének csökkentése – a többi szféra jövedelmezőségének változatlanlansága vagy emelkedése esetén – veszélyeztetheti a termelést. A nyereségből fizetett prémiumok szóródásának vizsgálata is fontos, ennek mértéke a példaként felhozott agráripari komplexumban egy rubel munkadíjra jutóan 3,8–10,2 százalék között mozgott.

A fejlesztési feltételeket nem csupán az agráripari komplexum ágazatainak nyeresége és jövedelmezősége szabja meg. A vállalati nyereség jelentős részét a költségvetés központosítja. Ezenkívül a költségvetési juttatások, a hitelrendszer, a komplexumon belüli újraelosztás befolyásolja a bővített újratemelést.

Meghatározó szerepük van a költségvetési be- és kifizetéseknek. A kifizetések egy része azt a célt szolgálja, hogy valamennyi vállalat számára azonos gazdálkodási feltételeket teremtsenek. Az alacsony jövedelmezőségű és veszteséges vállalatok árkiegészítést kapnak. Néhány termelőeszköz árát is dotálja az állam, ezt a támogatást az ellátó vállalatok kapják. A költségvetés fedezi a meliorációs ráfordítások túlnyomó részét is.

A költségvetés amellelt, hogy stabil feltételeket teremt a fejlesztésre, gyengíti az agráripari komplexum partnereinek érdekeltségét. A technológiai kapcsolatokat nem erősítik a közgazdasági ösztönzők, mivel az ár szerepe elenyésző, a felhasználó vállalatok nem keresik a legtakarékosabb megoldásokat.

Az állami költségvetésből kapott eszközöket a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala háromféle éves jelentésben figyeli meg. Az állami vállalatok a költségvetésből kapják: a beruházási eszközöket, a norma szerinti forgóeszközök kiegészítésére és növelésére szolgáló eszközöket, valamint a hiteltörlesztés, a premizálás, a tudományos kutatás és kommunális fejlesztés eszközeit. A kolhozok kisebb mértékű költségvetési eszközökkel rendelkeznek, a rossz természeti adottságú kolhozok támogatásán kívül a költségvetés fedezi a vagyonszavatást.

A költségvetési befizetéseket a statisztika 4 jelentésben figyeli meg. A befizetések a következők: az alapok után fizetett adók, a kolhozok és a szovhozok egységes jövedelemadója, a forgóeszközök utáni adó, az amortizáció egy részének központosítása. A szovhozok és a kolhozok többet kapnak a költségvetésből, mint amennyit befizetnek.

A hitelezési rendszerrel 4 statisztikai jelentés foglalkozik. Megfigyelik a beruházási

hitelnyújtást és -törlesztést, valamint a termelési hitelek mozgását. A hitelek az eszközök képzésében – különösen a kolhozokban – jelentős szerepet játszanak. 1965 és 1982 között a kolhozok és a szovhozok sokszorosan több hitelt vettek fel, mint amennyit törlesztettek. Az agráripári komplexum más ágazataiban ez nem fordult elő. A kolhozok eladósodását az adósságállomány és az árbevétel arányával igazolják. Az eladósodás itt sokkal nagyobb mértékű, mint más vállalatoknál.

A költségvetési beavatkozásokon kívül igen jelentős az ágazati minisztérium vagy más felügyeleti szerv szerepe is az erőforrások egy részének központosításában és újraelosztásában. A vállalati önállóság növekedésével ez a szerep bizonyára változik.

Az elsődleges (költségvetési) és a másodlagos (minisztériumi) újraelosztás jelentős volumene miatt a szerzők nem tartják kielégítőnek a mérlegben kimutatott jövedelmezőség elemzését. (Számításaikban a jövedelmezőség = nyereség/teljes önköltség). A nyereséget módosítja a kapott és az adott eszközök különbözete. Az így nyert összeget „nettó erőforrásnak” nevezik. A nettó erőforrás és a teljes önköltség hányadosa egészen más értéket és ágazatközi arányokat adhat, mint a jövedelmezőségi mutató (attól függően, hogy a beavatkozások egyenlege pozitív vagy negatív volt, illetve összege milyen arányban állt a nyereséggel). A nettó erőforrás és a teljes önköltség hányadosa a kolhozokban és a szovhozokban az utóbbi években 30 százalék körüli volt, és kevésbé ingadozott, mint a komplexum I. és III. szférájában.

A termelőszövetkezetek erőforrásainak pontos ismerete előfeltétele az eszközfelhalmozásra álló források számbavételének. A szerzők a felhalmozás mutatóját alkalmazzák. A nettó felhalmozás mutatója = beruházás + állóeszköz-fenntartás – (amortizáció + tényész- és igásállatok eladása és selejtezése) + forgóeszközök növekménye. Az anyagi eszközök felhalmozása az agráripári komplexum ágazataiban nem azonos mértékű. Ezek felülvizsgálatát a javasolt eljárás és mutatószámok elősegíthetik.

(Ism.: Szabóné Medgyesi Éva)

MEAGER, N.:

IDŐSZAKOS MUNKAVÁLLALÁS
NAGY-BRITANNIÁBAN

(Temporary work in Britain.) – *Employment Gazette*. 1986. 1. sz. 7–15. p.

A brit munkáltatók, különösen a mezőgazdaságban, az építőiparban, az élelmezésben és a kiskereskedelemben bizonyos mértékig

mindig foglalkoztattak időszakos és alkalmi munkavállalókat. A XX. század második felében azonban egyre inkább az „állandó” foglalkoztatás lett a munkára szerződöttes normája. A háború utáni évekre jellemző, gyakorlatilag teljes foglalkoztatás közepette az időszakos munkavállalás kicsiny, de fontos részét alkotta a munkaerőpiacnak, segítve egyfelől a munkáltatókat a rövid időre szóló (sokszor csupán idényszerű) munkaerőigények kielégítésében, másfelől azokat a keresőket, akik – belépve a munkaerőpiacra – nem kívántak megszakítatlan foglalkoztatást.

Az utóbbi években sokféle módon változott a brit gazdasági környezet, ami hatást gyakorolt az időszakos foglalkoztatásra, a munkáltatók és a munkavállalók szempontjából egyaránt. Több friss adatfelvétel is igazolja, hogy számos munkáltató kezd változtatni alkalmazási gyakorlatán, és az eddiginél fontosabb számára, hogy a munkaerő rugalmasan, alkalmanként álljon rendelkezésére. Ennek számos oka van, többek között az a cél, hogy megszilárdítsák, sőt kiterjesszék a mostani recesszió idején elért termelékenyséjavulást; mérsékeljék az ingadozó és bizonytalan termékpiac okozta zavarokat, és gyorsabban korszerűsítsék az alkalmazott technológiát.

A Munkaügyi Tanulmányok Intézetének (Institute of Manpower Studies – IMS) vizsgálata jelzi, hogy az időszakos munkavállalók alkalmazásával (illetve foglalkoztatásuk kiterjesztésével) a különböző vállalatok sikerrel fokozzák rugalmasságukat. Ugyanezt igazolják a munkaközvetítő hivatalok újabb adatai, és maga az 1983., illetve 1984. évi reprezentatív munkaerő-statisztikai megfigyelés.

A legújabb – 1984. október–novemberi – IMS-vizsgálat három forrásból táplálkozik:

- a) a már létező kutatások és adatok összefüggő áttekintéséből,
- b) 300 munkáltatónak kiküldött kérdőívből,
- c) 20 részletes esettanulmányból, amelyet időszakos munkavállalókat alkalmazó szervezetekben készítettek.

Az Intézet nem tekinti reprezentatív erejűnek a maga adatforrásait, de úgy érzi, hogy ágazatok és vállalatnagyság szerint ezek is pontos képet nyújtanak a helyzetről. Mivel a brit munkaügyi törvénykezés nem határozza meg pontosan az „időszakos”, illetve a „tartós” szerződéskötés fogalmát, alkalmazásban állók esetében azokat tekintette az IMS időszakos dolgozóknak, akiket mindkét fél (a munkáltató és a munkavállaló) ilyennek minősít. (Megjegyezzük, hogy önálló vállalkozó is kerülhetett az „időszakos” kategóriába, és ide vették a kifejezetten időszakos dolgozókat rendelkezésre bocsátó ügynökségek adott célra lekötött személyzetét.)

Még 1975-ben készült egy brit tanulmány, amely 7,3 százalékra becsülte az időszakos

hitelnyújtást és -törlesztést, valamint a termelési hitelek mozgását. A hitelek az eszközök képzésében – különösen a kolhozokban – jelentős szerepet játszanak. 1965 és 1982 között a kolhozok és a szovhozok sokszorosan több hitelt vettek fel, mint amennyit törlesztettek. Az agráripári komplexum más ágazataiban ez nem fordult elő. A kolhozok eladósodását az adósságállomány és az árbevétel arányával igazolják. Az eladósodás itt sokkal nagyobb mértékű, mint más vállalatoknál.

A költségvetési beavatkozásokon kívül igen jelentős az ágazati minisztérium vagy más felügyeleti szerv szerepe is az erőforrások egy részének központosításában és újraelosztásában. A vállalati önállóság növekedésével ez a szerep bizonyára változik.

Az elsődleges (költségvetési) és a másodlagos (minisztériumi) újraelosztás jelentős volumene miatt a szerzők nem tartják kielégítőnek a mérlegben kimutatott jövedelmezőség elemzését. (Számításaikban a jövedelmezőség = nyereség/teljes önköltség). A nyereséget módosítja a kapott és az adott eszközök különbözete. Az így nyert összeget „nettó erőforrásnak” nevezik. A nettó erőforrás és a teljes önköltség hányadosa egészen más értéket és ágazatközi arányokat adhat, mint a jövedelmezőségi mutató (attól függően, hogy a beavatkozások egyenlege pozitív vagy negatív volt, illetve összege milyen arányban állt a nyereséggel). A nettó erőforrás és a teljes önköltség hányadosa a kolhozokban és a szovhozokban az utóbbi években 30 százalék körüli volt, és kevésbé ingadozott, mint a komplexum I. és III. szférájában.

A termelőszövetkezetek erőforrásainak pontos ismerete előfeltétele az eszközfelhalmozásra álló források számbavételének. A szerzők a felhalmozás mutatóját alkalmazzák. A nettó felhalmozás mutatója = beruházás + állóeszköz-fenntartás – (amortizáció + tényész- és igásállatok eladása és selejtezése) + forgóeszközök növekménye. Az anyagi eszközök felhalmozása az agráripári komplexum ágazataiban nem azonos mértékű. Ezek felülvizsgálatát a javasolt eljárás és mutatószámok elősegíthetik.

(Ism.: Szabóné Medgyesi Éva)

MEAGER, N.:

IDŐSZAKOS MUNKAVÁLLALÁS
NAGY-BRITANNIÁBAN

(Temporary work in Britain.) – *Employment Gazette*. 1986. 1. sz. 7–15. p.

A brit munkáltatók, különösen a mezőgazdaságban, az építőiparban, az élelmezésben és a kiskereskedelemben bizonyos mértékig

mindig foglalkoztattak időszakos és alkalmi munkavállalókat. A XX. század második felében azonban egyre inkább az „állandó” foglalkoztatás lett a munkára szerződöttes normája. A háború utáni évekre jellemző, gyakorlatilag teljes foglalkoztatás közepette az időszakos munkavállalás kicsiny, de fontos részét alkotta a munkaerőpiacnak, segítve egyfelől a munkáltatókat a rövid időre szóló (sokszor csupán idényszerű) munkaerőigények kielégítésében, másfelől azokat a keresőket, akik – belépve a munkaerőpiacra – nem kívántak megszakítatlan foglalkoztatást.

Az utóbbi években sokféle módon változott a brit gazdasági környezet, ami hatást gyakorolt az időszakos foglalkoztatásra, a munkáltatók és a munkavállalók szempontjából egyaránt. Több friss adatfelvétel is igazolja, hogy számos munkáltató kezd változtatni alkalmazási gyakorlatán, és az eddiginél fontosabb számára, hogy a munkaerő rugalmasan, alkalmanként álljon rendelkezésére. Ennek számos oka van, többek között az a cél, hogy megszilárdítsák, sőt kiterjesszék a mostani recesszió idején elért termelékenyséjavulást; mérsékeljék az ingadozó és bizonytalan termékpiac okozta zavarokat, és gyorsabban korszerűsítsék az alkalmazott technológiát.

A Munkaügyi Tanulmányok Intézetének (Institute of Manpower Studies – IMS) vizsgálata jelzi, hogy az időszakos munkavállalók alkalmazásával (illetve foglalkoztatásuk kiterjesztésével) a különböző vállalatok sikerrel fokozzák rugalmasságukat. Ugyanezt igazolják a munkaközvetítő hivatalok újabb adatai, és maga az 1983., illetve 1984. évi reprezentatív munkaerő-statisztikai megfigyelés.

A legújabb – 1984. október–novemberi – IMS-vizsgálat három forrásból táplálkozik:

- a) a már létező kutatások és adatok összefüggő áttekintéséből,
- b) 300 munkáltatónak kiküldött kérdőívből,
- c) 20 részletes esettanulmányból, amelyet időszakos munkavállalókat alkalmazó szervezetekben készítettek.

Az Intézet nem tekinti reprezentatív erejűnek a maga adatforrásait, de úgy érzi, hogy ágazatok és vállalatnagyság szerint ezek is pontos képet nyújtanak a helyzetről. Mivel a brit munkaügyi törvénykezés nem határozza meg pontosan az „időszakos”, illetve a „tartós” szerződéskötés fogalmát, alkalmazásban állók esetében azokat tekintette az IMS időszakos dolgozóknak, akiket mindkét fél (a munkáltató és a munkavállaló) ilyennek minősít. (Megjegyezzük, hogy önálló vállalkozó is kerülhetett az „időszakos” kategóriába, és ide vették a kifejezetten időszakos dolgozókat rendelkezésre bocsátó ügynökségek adott célra lekötött személyzetét.)

Még 1975-ben készült egy brit tanulmány, amely 7,3 százalékra becsülte az időszakos-

san foglalkoztatottak munkaerő-állományon belüli arányát. Sokan úgy vélik azonban, hogy ez a becslés ekkor erősen túlzott volt. Az 1970-es évek közepe óta az időszakos dolgozók hányada – három tényező hatására – meglehetősen ingadozott:

1. a gazdasági ciklus erősen érintette a kérdéses arányt, mivel a munkáltatók a visszaesés idején először időszakos dolgozókat építettek le, hogy azután újra alkalmazják őket a megélénkülés szakaszában;

2. a foglalkoztatottság szerkezeti változása szintén éreztette hatását, mindenekelőtt a szolgáltató ágazatok fokozott térnyerése folytán, mivel az utóbbi területek a feldolgozóiparhoz viszonyítva kiterjedtebben kötnek le időszakos munkavállalókat;

3. átalakult a személyzeti-alkalmazási gyakorlat, nagyobb rugalmasságot követelve a foglalkoztatásban.

Az IMS-jelentés szerint a szerkezeti tényező az 1970-es évek közepe óta mérsékelt, de általános növekedésre vezetett az időszakos foglalkoztatásban; a gazdasági ciklus 1982–1983 óta hasonlóképpen bővítette az időszakos dolgozók létszámarányát, és úgy látják, hogy az új személyzeti politika szintén a mostani recesszió idején terjedt el széles körben.

A tárgyalt IMS-felvétel szerint a válaszadók háromnegyede máris alkalmazott vagy szándékozott felvenni időszakos dolgozókat a tárgyév utolsó négy hónapjában, és a mintában szereplő munkaerő-állomány 7,6 százalékát időszakosan foglalkoztatták.

Ágazatonként nagyon mérsékelt eltéréseket találtak az időszakos dolgozókat alkalmazó cégek vállalatokon belüli arányában. Meglepetést csupán az építőipar okozott szembetűnően kis (43 százalékos) hányadával. (Ez az ágazat ugyanis az alkalmi munkavállalók hagyományos elhelyezkedési területe.) Végül is – főleg az esettanulmányok alapján – arra a következtetésre jutottak, hogy az építőipari munkáltatók nem tudták határozottan megkülönböztetni a tartós és az időszakos foglalkoztatást, mivel náluk tartósan dolgoznak időszakos munkavállalók. Emiatt a válaszadók tekintélyes része úgy érezte: dolgozói nem időszakosak.

Az IMS-minta arra mutatott, hogy időszakos munkavállalókat leginkább a nagyobb és a gyors növekedést felmutató cégek alkalmaznak. Ez a megállapítás összhangban áll a „ciklikusság” és a „rugalmas személyzeti politika” befolyásáról mondottakkal. A mintába ugyanis a gazdasági hanyatlás periódusában mindenekelőtt az időszakos dolgozókat leépítő társaságok épp úgy kerültek, mint olyanok, amelyek a megélénkülésnek köszönhetően már ismét kezdtek időszakos dolgozókat felvenni.

Jellegzetes végül, hogy az IMS-minta földrajzi, illetve gazdasági körzetek szerint nem árult el sajátos különbségeket az időszakos foglalkoztatás létszámhányadában. Jólle-

het várható volt, hogy a súlyos munkanélküliséggel küzdő régiók vállalatai kiugró arányban dolgoztatnak időszakosakat. A részletes vizsgálatokból kiderült, hogy a széles körű állástalanság csakugyan a várt befolyást gyakorolta a munkáltatók szándékaira. A brit Délen tapasztalható szűk munkaerőpiac és különösen az irodai, a műszaki és a számítástechnikai dolgozókból mutatkozó hiány azonban az időszakosakat kiközvetítő cégek felé irányította az érdekelt vállalatokat. Ilyenformán nem az alkalmazott időszakosak hányada váltakozott földrajzi – vagy inkább gazdasági – körzetenként, hanem ezek típusa: a közvetítőktől átvettek arányában voltak jellegzetes eltérések földrajzi régiók szerint.

Az IMS-felvételből kitűnik, hogy 1980 után bővült az időszakos dolgozók foglalkoztatása. A munkáltatók 39 százaléka nagyobb arányban alkalmaz időszakosakat, mint azelőtt, 44 százaléka változatlanul épít rájuk, és csupán 17 százaléka foglalkoztat kisebb arányban időszakos munkavállalókat, mint 1980-at megelőzően. Azok közé a munkáltatók közé, amelyek kiterjesztették az időszakos alkalmazását, főleg a nagyobb szervezetek tartoznak. Igaz az is, hogy az 1980 után különösen gyorsan fejlődő gazdasági egységek munkaerő-állományuk nagyobb hányadát foglalkoztatják időszakosan, illetve alkalmilag, mint a többiek.

Ami a jövőt illeti: a megkérdezett vállalatoknak körülbelül háromnegyede 1987-ben nem kíván változtatni időszakos dolgozóinak létszámarányán, a többiek vegyesen: vagy növelik, vagy csökkentik majd ezt a hányadot. A várható egyenleg így is bővítést jelez, mivel időszakos munkavállalókra azok a cégek számítanak az eddiginél jobban, amelyek korábban is kitűntek jelentős időszakos létszámarányukkal, és amelyek különösen gyors ütemben fejlődnek.

Említésre méltó, hogy az időszakos dolgozók 64 százaléka nő. (A teljes munkaerő-állományban 45 százalékot tesznek ki.) E jelenség magyarázatát abban látják, hogy főleg az ún. női foglalkozásokban keresnek időszakosakat. Létezik olyan feltevés is, hogy a nők túlsúlyát a kínálati (és nem a keresleti) magatartás váltja ki, de az adatfelvétel nem nyújt módot annak kiderítésére, hogy vajon időszakos foglalkoztatásra több nő ajánlkozik-e, mint férfi.

Az IMS-felvételek szerint az időszakos típusúnak mondható foglalkozások több mint fele szolgáltató jellegű (étkeztetés, ruhane-mű-tisztítás stb.). Jellegzetes „időszakos-koncentrációt” találtak az olyan foglalkozásokban is, mint amilyen az irodai, a titkársági és más hivatali, továbbá a szakképzettséget nem vagy csupán betanulást igénylő fizikai munkakörök.

Az időszakos dolgozók munkaerőpiacát az említett hagyományos foglalkozásokba tartozók uralják, és bár növekszik közöttük az igazgatási és a diplomás csoport aránya, az IMS-felvétel szerint jelenleg még az 5 százalékot sem éri el. A jövő ettől valószínűleg eltér, mert a megkérdezett munkáltatók éppen a diplomás és az egyéb szellemi állásokban kívánják 1987 folyamán az eddiginél több időszakos munkavállalót alkalmazni, és a hagyományos területeket óhajtják szűkíteni. Esettanulmányok arra utalnak, hogy számos munkáltató „stratégiamódosításra” készül, és olyan fontos állásokat akar időszakosakkal betölteni, amelyekben eddig a tartós foglalkoztatás volt gyakoribb. Szándékukat erősíti a diplomás és a számítástechnikai foglalkozásokban tapasztalható szűk kínálat, amiért – kényszerűségből – csupán egyszeri megbízásokat adnak ki, illetve eleve időszakosakat küldő közvetítőkkel lépnek érintkezésbe.

A vállalatokat megkérdezték arról is, hogy miért, illetve mikor alkalmaznak időszakos munkavállalókat. A válaszokból kiderül, hogy: velük pótolják a szabadságon levőket, a beteget, a szülési szabadságukat töltőket, az egyéb okból mulasztókat stb.; ők egyenlítik ki a munkaterhelés idényszerű és egyéb hullámzását; ők a bázisai különleges, illetve eseti megrendelések teljesítésének, alkalmi események megrendezésének; az időszakosakra építenek a fejlesztések, új profilok kialakításának kezdeti szakaszában; velük töltik be az állandó dolgozóknál mutató hiányokat, illetve segítségükkel ellensúlyozzák a tartósan foglalkoztatottak felkészültségbeli hiányosságait.

Az időszakos foglalkoztatás okaként – a felsorolt hagyományos érveken kívül – a munkáltatók jelentékeny kisebbsége piaci bizonytalanságokra és arra hivatkozott, hogy kerülni igyekszik az állandó személyzettel járó elkötelezettséget. Egyesek takarékosági célokat említettek: az időszakos dolgozók alacsonyabb bértételeit és toborzásuk kisebb költségeit. Az esettanulmányokból az is kiderül, hogy az időszakos munkavállalóknak kevesebb fizetéses szabadság és táppénz jár, és nem részesülnek foglalkozáshoz kapcsolódó nyugdíjban. Végül: az időszakos dolgozók létszáma anélkül is rugalmasan és gyorsan illeszthető a mindenkori munkaerőigényhez, hogy a leépítetteknek felmondási térítést, illetve végkielégítést kellene adni. Ez utóbbi még annál is nagyobb anyagi előnyt jelent, mint amennyit a már említett kisebb bér és a járulékos költségek elmaradása biztosít.

Végezetül fény derült az esettanulmányokból arra is, hogy az időszakos foglalkoztatás „kényelmes”: nem követel túlzottan előrelátó és gondos személyzeti-alkalmazási politikát.

(Ism.: Somogyi Miklós)

SMITH, C.:

AZ INTEGRÁLT MULTIREGIONÁLIS MODELL

(An empirically implemented integrated multiregional model for Australia.) – *Regional Science and Urban Economics*. 1986. 2. sz. 181–195. p.

Az elmúlt huszonöt esztendőben a regionális gazdaságtan elsősorban a korszerű matematikai statisztikai módszerekkel végzett elemzések irányában fejlődött. Ez egyrészt az jelentette, hogy egy konkrét övezet vizsgálatán kívül előnyben részesültek az egyszerre több régió összefüggéseit vizsgáló multiregionális modellek; másrészt a vizsgálat komplex jellegének és megbízhatóságának növelése érdekében különböző típusú modelleket is összekapcsoltak, amelyek mindegyike más és más jellegű összefüggések felderítésére és elemzésére hivatott.

Ez a tanulmány olyan integrált modellt ír le, amely a módszerbeli újításokat ausztráliai adatok alapján próbálja ki az alkalmazhatóság gyakorlati bizonyítékaként. A modellrendszerben integrált modell típusok (modulok) száma tekintélyes. Ezek a következők:

- a) interregionális input-output modul,
- b) az ágazati termelési költségeket meghatározó modul,
- c) az interregionális programozási modul
- d) a demográfiai modul,
- e) a regionális ökonometriai modul
- f) a termelési tényezők helyettesíthetőségét vizsgáló modul,
- g) a gazdaságpolitikai és a gazdaságirányítási modul.

A tanulmány leírja az egyes modulok szerkezetét, majd azt az eljárást, ahogyan ezek integrált modellé szerkeszthetők. Ez az eljárás természetesen menet közben korrekciókat, egyes szakaszok ismétlését teheti szükségessé. A tanulmány záradékképpen bizonyos ajánlásokat is nyújt arra, miként bővíthető a modell annak érdekében, hogy az egyes modulok becslési eredményei közt mutatkozó ellentéteket kiküszöbölhessék. Mint a fentiekből kitűnik, input-output modell, programozási modell és ökonometriai modell kapcsolatáról van szó.

A modulok között kiemelten fontos szerepe van az interregionális input-output modulnak, amely a régióon belül érvényesülő technikai koefficiensekről tájékoztat; ezeknek elsősorban az országos szintű koefficiensektől való eltérésben van jelentőségük. A demográfiai modul a régióon belüli népességi viszonyokról, a tengerentúli és az interregionális vándorlásról tájékoztat. Különös érdeklődésre tarthat számot az az ökonometriai módszerekkel dolgozó modul, amelyben változóként a háztartási jövedelmek, a fogyasztói kiadások, a munkaerőpiaci összefüggések, a beruházások és a kormányzati kiadások szerepelnek. Célja, hogy a munkaerőviszonyokról, a munkabérekéről, jövedelmekről, a fogyasztásról és felhalmozásról tájékoztat-

Az időszakos dolgozók munkaerőpiacát az említett hagyományos foglalkozásokba tartozók uralják, és bár növekszik közöttük az igazgatási és a diplomás csoport aránya, az IMS-felvétel szerint jelenleg még az 5 százalékot sem éri el. A jövő ettől valószínűleg eltér, mert a megkérdezett munkáltatók éppen a diplomás és az egyéb szellemi állásokban kívánnak 1987 folyamán az eddiginél több időszakos munkavállalót alkalmazni, és a hagyományos területeket óhajtják szűkíteni. Esettanulmányok arra utalnak, hogy számos munkáltató „stratégiamódosításra” készül, és olyan fontos állásokat akar időszakosokkal betölteni, amelyekben eddig a tartós foglalkoztatás volt gyakoribb. Szándékukat erősíti a diplomás és a számítástechnikai foglalkozásokban tapasztalható szűk kínálat, amiért – kényszerűségből – csupán egyszeri megbízásokat adnak ki, illetve eleve időszakosakat küldő közvetítőkkel lépnek érintkezésbe.

A vállalatokat megkérdezték arról is, hogy miért, illetve mikor alkalmaznak időszakos munkavállalókat. A válaszokból kiderül, hogy: velük pótolják a szabadságon levőket, a beteget, a szülési szabadságukat töltőket, az egyéb okból mulasztókat stb.; ők egyenlítik ki a munkaterhelés idényszerű és egyéb hullámzását; ők a bázisai különleges, illetve eseti megrendelések teljesítésének, alkalmi események megrendezésének; az időszakosokra építenek a fejlesztések, új profilok kialakításának kezdeti szakaszában; velük töltik be az állandó dolgozóknál mutató hiányokat, illetve segítségükkel ellensúlyozzák a tartósan foglalkoztatottak felkészültségbeli hiányosságait.

Az időszakos foglalkoztatás okaként – a felsorolt hagyományos érveken kívül – a munkáltatók jelentékeny kisebbsége piaci bizonytalanságokra és arra hivatkozott, hogy kerülni igyekszik az állandó személyzettel járó elkötelezettséget. Egyesek takarékosági célokat említettek: az időszakos dolgozók alacsonyabb bértételeit és toborzásuk kisebb költségeit. Az esettanulmányokból az is kiderül, hogy az időszakos munkavállalóknak kevesebb fizetéses szabadság és táppénz jár, és nem részesülnek foglalkozáshoz kapcsolódó nyugdíjban. Végül: az időszakos dolgozók létszáma anélkül is rugalmasan és gyorsan illeszthető a mindenkori munkaerőigényhez, hogy a leépítetteknek felmondási térítést, illetve végkielégítést kellene adni. Ez utóbbi még annál is nagyobb anyagi előnyt jelent, mint amennyit a már említett kisebb bér és a járulékos költségek elmaradása biztosít.

Végezetül fény derült az esettanulmányokból arra is, hogy az időszakos foglalkoztatás „kényelmes”: nem követel túlzottan előrelátó és gondos személyzeti-alkalmazási politikát.

(Ism.: Somogyi Miklós)

SMITH, C.:

AZ INTEGRÁLT MULTIREGIONÁLIS MODELL

(An empirically implemented integrated multiregional model for Australia.) – *Regional Science and Urban Economics*. 1986. 2. sz. 181–195. p.

Az elmúlt huszonöt esztendőben a regionális gazdaságtan elsősorban a korszerű matematikai statisztikai módszerekkel végzett elemzések irányában fejlődött. Ez egyrészt az jelentette, hogy egy konkrét övezet vizsgálatán kívül előnyben részesültek az egyszerre több régió összefüggéseit vizsgáló multiregionális modellek; másrészt a vizsgálat komplex jellegének és megbízhatóságának növelése érdekében különböző típusú modelleket is összekapcsoltak, amelyek mindegyike más és más jellegű összefüggések felderítésére és elemzésére hivatott.

Ez a tanulmány olyan integrált modellt ír le, amely a módszerbeli újításokat ausztráliai adatok alapján próbálja ki az alkalmazhatóság gyakorlati bizonyítékaként. A modellrendszerben integrált modell típusok (modulok) száma tekintélyes. Ezek a következők:

- a) interregionális input-output modul,
- b) az ágazati termelési költségeket meghatározó modul,
- c) az interregionális programozási modul
- d) a demográfiai modul,
- e) a regionális ökonometriai modul
- f) a termelési tényezők helyettesíthetőségét vizsgáló modul,
- g) a gazdaságpolitikai és a gazdaságirányítási modul.

A tanulmány leírja az egyes modulok szerkezetét, majd azt az eljárást, ahogyan ezek integrált modellé szerkeszthetők. Ez az eljárás természetesen menet közben korrekciókat, egyes szakaszok ismétlését teheti szükségessé. A tanulmány záradékképpen bizonyos ajánlásokat is nyújt arra, miként bővíthető a modell annak érdekében, hogy az egyes modulok becslési eredményei közt mutatkozó ellentéteket kiküszöbölhessék. Mint a fentiekben kiténik, input-output modell, programozási modell és ökonometriai modell kapcsolatáról van szó.

A modulok között kiemelten fontos szerepe van az interregionális input-output modulnak, amely a régióon belül érvényesülő technikai koefficiensekről tájékoztat; ezeknek elsősorban az országos szintű koefficiensektől való eltérésben van jelentőségük. A demográfiai modul a régióon belüli népességi viszonyokról, a tengerentúli és az interregionális vándorlásról tájékoztat. Különös érdeklődésre tarthat számot az az ökonometriai módszerekkel dolgozó modul, amelyben változóként a háztartási jövedelmek, a fogyasztói kiadások, a munkaerőpiaci összefüggések, a beruházások és a kormányzati kiadások szerepelnek. Célja, hogy a munkaerőviszonyokról, a munkabérekéről, jövedelmekről, a fogyasztásról és felhalmozásról tájékoztat-

son. Ezen belül különböző szubmodulok határozzák meg a személyes rendelkezésű jövedelmeket és a nem bérjellegű jövedelmeket stb. A munkabérek a munkaerőpiacon érvényesülő keresleti–kínálati viszonyoknak a függvényei. Az állóeszköz-beruházások a nyereségtől, a bérektől, a kormányzati támogatásoktól függenek. A termelési tényezők modulja a tényezőráfordítások iránti kereslet-ről és a ráfordítási költségek hatásáról tájékoztat.

A továbbiakban a tanulmány a komplex modell összeállításában követendő sorrendet tárgyalja. A demográfiai modul adja meg azokat a népeségi változókat (születések, halálozások, külföldi bevándorlás), amelyek eredményeként a nyers lakosságszám adódik. Az interregionális input-output modul az energia-, a nyersanyag-, a munkaerő- és a tőkeáfordítások függvényében adja meg az outputot, aminek ismeretében azután a munkabérek is meg lehet becsülni. A munkaerő-kereslet és -kínálat, valamint a munkabérek meghatározása után kerül sor a demográfiai modulon belül a nettó külföldi bevándorlásnak az említett változók segítségével való újrabecslésére, lényegében egy iterációs eljárásra. Az előzők ismeretében a végső felhasználás komponenseit, a háztartások jövedelmét, a beruházásokat és a közösségi fogyasztást becsüli a modell, majd a termelési tényezők iránti keresletet az exogén változónak tekintett energiaárak, nyersanyagárak, tőkeköltségek és munkabérek függvényében. Mindezek az adatok lehetővé teszik az interregionális input-output blokk, illetve a komplex modell újrafuttatását, amire elsősorban a regionális és a globális adatok egyeztetése érdekében van szükség. Az ausztráliai gazdaság konkrét adataival végzett becslések bemutatására a jövőben kerül sor.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

ZAHAROV, V. SZ.:

A HITELMECHANIZMUS
A GAZDÁLKODÁS RENDSZERÉBEN

(Kreditnűj mehanizm v sziszteme hozajsztvovani-
ja.) – *Den'gi i Kredit*. 1986. 1. sz. 14–23. p.

A tizenegyedik ötéves tervidőszakban a Szovjet Állami Bank rövid lejáratú befektetései több mint 52 százalékkal növekedtek. Ugyanebben az időszakban az ipari termelés 20 százalékos növekedést mutatott. A hitelbefektetések nagyobb ütemű növekedése egyrészt a hitelezési szféra bővülésével magyarázható, másrészt tükrözi a gazdasági fejlődés extenzív tényezőinek meglétét is. A pénzeszközök extenzív jellegű felhasználása csökkent a pénz aktív szerepének érvényesítését a gazdaság fejlesztése során.

A hitelmechanizmus szerepe a gazdasági mechanizmusban többféleképpen értelmezhető. Különösen érvényes ez a saját forgóeszközök létrehozása terén. Amíg a vállalat működése nem rendellenes, a bank biztos lehet abban, hogy az általa nyújtott hitelek visszatérülnek. A tartósan fizetéseképtelen vállalatoktól megvonhatja a további hiteleket. Valós anyagi felelősséggel csak azok a vállalatok rendelkeznek, amelyek a szükséges mértékben saját forgóeszköz-állományal bírnak. Ellenkező esetben a hitelmegvonás eredményeképpen a bankhitel elhúzódó hiteltartozássá alakul.

A forgóeszközök létrehozása során fontos a pénzügyi és a hitelezési módszerek pontos különválasztása. A saját forgóeszköz-állomány csak a vállalati felhalmozásból növelhető, erre a célra rövid lejáratú hitel felvétele nem lehetséges. A tartalékok rendszeres feltöltésének forrását a nyereségből levont összegeknek kell szolgáltatniok. A rövid lejáratú hitelezést szorosabb összefüggésbe kell hozni a saját forgóeszköz-állomány megóvására való törekvéssel. A saját forgóeszköz-állományban jelentkező hiányok pótlására csak akkor adható hitel, ha a hiány nem a rossz vállalati gazdálkodás, hanem igazoltan külső körülmények következménye. De még az utóbbi esetben sem nyújtható hitel a vállalatnak akkor, ha nem rendelkezik megfelelő hitelfedezeti forrással. Ebben áll a vállalatok anyagi felelősségi elvének lényege.

A hitelmechanizmus helye a gazdasági mechanizmusban azzal is jellemezhető, hogy a hitel milyen szerepet tölt be az anyagi tartalékok létrehozásában. A hitelezési politikának támogatnia kell azt a gazdálkodási irányvonalat, amelynek célja a raktárra való termelés megszüntetése, olyan termékek előállítására, amelyek mögött reális kereslet áll. E feladat hatékony ellátása érdekében a pénzügyintézeteknek nagyobb önállóságot kell biztosítani a hitel tervezés terén. Olyan hitelmechanizmust kell kialakítani, amelynek révén a termékek gyártásának és értékesítésének normális folyamata során jelentkező, hitelekre vonatkozó igény kielégíthető. A szerző véleménye szerint a jelenlegi hitelmechanizmus nem felel meg ennek a követelménynek, nem elég hatékony.

A hitelek visszafizetésénél a határidők betartása rendkívül fontos. A hitelvisszafizetés konkrét forrásait a hitelszerződés megkötésekor meg kell jelölni. A hitelek forgásának meggyorsítása bizonyos mértékig összefügg a hitelezés módszereivel. A hitelek forgási sebességének növelését segíti elő a speciális hitelszámla alkalmazása az értékesítési árbevétel figyelembevételével. A hitelszámlák révén rugalmasabban elégíthetők ki a kölcsönök iránti igények.

son. Ezen belül különböző szubmodulok határozzák meg a személyes rendelkezésű jövedelmeket és a nem bérjellegű jövedelmeket stb. A munkabérek a munkaerőpiacon érvényesülő keresleti–kínálati viszonyoknak a függvényei. Az állóeszköz-beruházások a nyereségtől, a bérektől, a kormányzati támogatásoktól függenek. A termelési tényezők modulja a tényezőráfordítások iránti kereslet-ről és a ráfordítási költségek hatásáról tájékoztat.

A továbbiakban a tanulmány a komplex modell összeállításában követendő sorrendet tárgyalja. A demográfiai modul adja meg azokat a népeségi változókat (születések, halálozások, külföldi bevándorlás), amelyek eredményeként a nyers lakosságszám adódik. Az interregionális input-output modul az energia-, a nyersanyag-, a munkaerő- és a tőkeáfordítások függvényében adja meg az outputot, aminek ismeretében azután a munkabérek is meg lehet becsülni. A munkaerő-kereslet és -kínálat, valamint a munkabérek meghatározása után kerül sor a demográfiai modulon belül a nettó külföldi bevándorlásnak az említett változók segítségével való újrabecslésére, lényegében egy iterációs eljárásra. Az előzők ismeretében a végső felhasználás komponenseit, a háztartások jövedelmét, a beruházásokat és a közösségi fogyasztást becsüli a modell, majd a termelési tényezők iránti keresletet az exogén változónak tekintett energiaárak, nyersanyagárak, tőkeköltségek és munkabérek függvényében. Mindezek az adatok lehetővé teszik az interregionális input-output blokk, illetve a komplex modell újrafuttatását, amire elsősorban a regionális és a globális adatok egyeztetése érdekében van szükség. Az ausztráliai gazdaság konkrét adataival végzett becslések bemutatására a jövőben kerül sor.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

ZAHAROV, V. SZ.:

A HITELMECHANIZMUS
A GAZDÁLKODÁS RENDSZERÉBEN

(Kreditnűj mehanizm v sziszteme hozajsztvovani-
ja.) – *Den'gi i Kredit*. 1986. 1. sz. 14–23. p.

A tizenegyedik ötéves tervidőszakban a Szovjet Állami Bank rövid lejáratú befektetései több mint 52 százalékkal növekedtek. Ugyanebben az időszakban az ipari termelés 20 százalékos növekedést mutatott. A hitelbefektetések nagyobb ütemű növekedése egyrészt a hitelezési szféra bővülésével magyarázható, másrészt tükrözi a gazdasági fejlődés extenzív tényezőinek meglétét is. A pénzeszközök extenzív jellegű felhasználása csökkent a pénz aktív szerepének érvényesítését a gazdaság fejlesztése során.

A hitelmechanizmus szerepe a gazdasági mechanizmusban többféleképpen értelmezhető. Különösen érvényes ez a saját forgóeszközök létrehozása terén. Amíg a vállalat működése nem rendellenes, a bank biztos lehet abban, hogy az általa nyújtott hitelek visszatérülnek. A tartósan fizetéseképtelen vállalatoktól megvonhatja a további hiteleket. Valós anyagi felelősséggel csak azok a vállalatok rendelkeznek, amelyek a szükséges mértékben saját forgóeszköz-állományal bírnak. Ellenkező esetben a hitelmegvonás eredményeképpen a bankhitel elhúzódó hiteltartozássá alakul.

A forgóeszközök létrehozása során fontos a pénzügyi és a hitelezési módszerek pontos különválasztása. A saját forgóeszköz-állomány csak a vállalati felhalmozásból növelhető, erre a célra rövid lejáratú hitel felvétele nem lehetséges. A tartalékok rendszeres feltöltésének forrását a nyereségből levont összegeknek kell szolgáltatniok. A rövid lejáratú hitelezést szorosabb összefüggésbe kell hozni a saját forgóeszköz-állomány megóvására való törekvéssel. A saját forgóeszköz-állományban jelentkező hiányok pótlására csak akkor adható hitel, ha a hiány nem a rossz vállalati gazdálkodás, hanem igazoltan külső körülmények következménye. De még az utóbbi esetben sem nyújtható hitel a vállalatnak akkor, ha nem rendelkezik megfelelő hitelfedezeti forrással. Ebben áll a vállalatok anyagi felelősségi elvének lényege.

A hitelmechanizmus helye a gazdasági mechanizmusban azzal is jellemezhető, hogy a hitel milyen szerepet tölt be az anyagi tartalékok létrehozásában. A hitelezési politikának támogatnia kell azt a gazdálkodási irányvonalat, amelynek célja a raktárra való termelés megszüntetése, olyan termékek előállítására, amelyek mögött reális kereslet áll. E feladat hatékony ellátása érdekében a pénzügyintézeteknek nagyobb önállóságot kell biztosítani a hitel tervezés terén. Olyan hitelmechanizmust kell kialakítani, amelynek révén a termékek gyártásának és értékesítésének normális folyamata során jelentkező, hitelekre vonatkozó igény kielégíthető. A szerző véleménye szerint a jelenlegi hitelmechanizmus nem felel meg ennek a követelménynek, nem elég hatékony.

A hitelek visszafizetésénél a határidők betartása rendkívül fontos. A hitel visszafizetés konkrét forrásait a hitelszerződés megkötésekor meg kell jelölni. A hitelek forgásának meggyorsítása bizonyos mértékig összefügg a hitelezés módszereivel. A hitelek forgási sebességének növelését segíti elő a speciális hitelszámla alkalmazása az értékesítési árbevétel figyelembevételével. A hitelszámlák révén rugalmasabban elégíthetők ki a kölcsönök iránti igények.

A szocialista termelési viszonyok korszerűsítésének egyik legfontosabb feladata a cse-reviszonyok továbbfejlesztése. Ez közvetlenül összefüggésben áll a készpénz nélküli elszámolás rendszerének továbbfejlesztésével. A termékek értékesítése során nyílik lehetőség a termelési volumen és szerkezet, valamint a társadalmi szükséglet, az egyedi és a társadalmilag szükséges munkaráfördítés, a termelési és elosztási tervek és a társadalmi szükségletek közötti viszony ellenőrzésére. Emiatt indokoltnak látszik az értékesítési mutató további alkalmazása, szemben a mostanában több alkalommal javasolt szállítási mutatóval.

A pénzviszonyok fejlesztésében növelni kell az intenzív tényezők szerepét. Ennek egyik módja a pénz- és az áru-folyamatok egymáshoz való közelítése. A bank köteles-

sége a hitelfeltételek betartásának figyelemmel kísérése, a hiteleszközök iránti indokolt igények kielégítése. A vállalatok indokolatlan hitelfelvétellel elkendőzhetik valószínűsítően kedvezőtlen gazdasági helyzetüket. A fizetési fegyelem azonban nem szilárdítható meg csupán a bank által alkalmazott módszerekkel. Emellett tovább kell növelni a vállalatok anyagi felelősségét. Szélesebb körben kell alkalmazni a garantált elszámolási formákat, a csekkelszámolást és a hitellelval alapján történő elszámolást.

A gazdasági mechanizmus és a hitelmechanizmus egyidejű, egymással összefüggő korszerűsítése biztosítja a hitelrendszer leg- hatékonyabb működését, egyúttal elősegíti a gazdaság intenzív fejlesztését.

(Ism.: Gábos Zsuzsa)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

HACSATURJAN, A.: SZERZŐDESES KAPCSOLATOK A TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI SZFÉRÁBAN

(Dogovornüje otnosenija v naucsno-tehniczeszknoj szfere.) – *Voproszű Ekonomiki*. 1986. 4. sz. 116–125. p.

Szerző a kutatási-fejlesztési tevékenység szabályozására, finanszírozására az európai KGST-országokban alkalmazott módszereket ismerteti, majd a tapasztalatok hasznosításaként egy új modellt mutat be a tudományos kutatás díjazására, illetve az ilyen tevékenység árára vonatkozóan.

A Szovjetunió közép-, illetve hosszú távú társadalmi-gazdasági fejlesztési programjában nagy hangsúlyt kapott a gazdaságirányítási rendszer tökéletesítése. E téren különösen fontos a haladó tervezési és gazdálkodási tapasztalatok cseréje a KGST-országokkal. Az európai KGST-országok a nyolcvanas években számos intézkedést hoztak a tudományos-műszaki fejlesztés irányításának fejlesztésére, a termelés műszaki, technológiai színvonalának emelésére, az új eljárások felhasználásának meggyorsítására. Ezek között fontos szerepet kapott a szerződéses kapcsolatok erősítése a tudományos-műszaki szférában.

Ezekben az országokban – mutat rá a szerző – az alkalmazott kutatások területén a kutatási-fejlesztési tevékenység eredményeinek átadása egyre inkább piaci viszonyok között történik, és az ilyen szellemi termékek ára van. Fejlődtek az új technika alkalmazására ösztönző gazdasági eszközök, és ez a fejlődés a nagyobb vállalati (egyesülés, kombinát) önállóság talaján ment végbe. A legtöbb országban a vállalatok is képezhetnek műszaki fejlesztési alapot, s a ku-

tatások-fejlesztések jelentős részét ebből finanszírozzák. A vállalatok egyre nagyobb figyelmet szentelnek ennek a területnek, mivel termékeik műszaki színvonala és versenyképessége nagymértékben ettől függ, nemkülönben a külföldi piacokon való értékesíthetőségük is.

A kutatási-fejlesztési tevékenység tervezése és gazdasági szabályozása az egyes országokban más-más módszerekkel történik.

Bulgáriában a kutató-tervező intézmények és a felhasználók között kétféle szerződéses kapcsolat állhat fenn: egy „normális” szerződéses viszony és egy kötelező szerződés. A szerződéses kapcsolat fajtáját a felek hierarchikus viszonya határozza meg. Kötelező szerződést akkor kötnek, ha felsőbb szerv által előírt tervfeladatról van szó. Ugyanakkor ez a szerződés is tartalmazza a felhasználó kötelezettségeit. Mindkét szerződésfajta magában foglalja a felek gazdasági viszonyait meghatározó elemeket, jogokat és – nem teljesítés esetére – szankciókat. Mindkét megállapodásban szerepelnek a határidők és az eredmények átadásának módjára vonatkozó előírások, a szellemi termékek árai, a fizetés módja, a szerzői jogvédelem és a megrendelő kötelezettségei a tekintetben, hogy megteremtse a munka elvégzéséhez szükséges feltételeket (információk, anyagok, műszerek biztosítása stb.). E szerződéses feladatok a kutató-fejlesztő-tervező intézetek kapacitásainak mintegy 70–80 százalékát teszik ki. Ezért az ellenterv készítésekor valamennyi intézetnek módja van más minisztérium vállalataival is szerződést kötni.

Bulgáriában a tudományos-műszaki szférában 1980-ban bevezetett rendszer szorosabbá tette a tervezőintézetek és a termelés

A szocialista termelési viszonyok korszerűsítésének egyik legfontosabb feladata a cse-reviszonyok továbbfejlesztése. Ez közvetlenül összefüggésben áll a készpénz nélküli elszámolás rendszerének továbbfejlesztésével. A termékek értékesítése során nyílik lehetőség a termelési volumen és szerkezet, valamint a társadalmi szükséglet, az egyedi és a társadalmilag szükséges munkaráfordítás, a termelési és elosztási tervek és a társadalmi szükségletek közötti viszony ellenőrzésére. Emiatt indokoltnak látszik az értékesítési mutató további alkalmazása, szemben a mostanában több alkalommal javasolt szállítási mutatóval.

A pénzviszonyok fejlesztésében növelni kell az intenzív tényezők szerepét. Ennek egyik módja a pénz- és az áru-folyamatok egymáshoz való közelítése. A bank köteles-

sége a hitelfeltételek betartásának figyelemmel kísérése, a hiteleszközök iránti indokolt igények kielégítése. A vállalatok indokolatlan hitelfelvétellel elkendőzhetik valószínűsítően kedvezőtlen gazdasági helyzetüket. A fizetési fegyelem azonban nem szilárdítható meg csupán a bank által alkalmazott módszerekkel. Emellett tovább kell növelni a vállalatok anyagi felelősségét. Szélesebb körben kell alkalmazni a garantált elszámolási formákat, a csekkelszámolást és a hitellelval alapján történő elszámolást.

A gazdasági mechanizmus és a hitelmechanizmus egyidejű, egymással összefüggő korszerűsítése biztosítja a hitelrendszer leg- hatékonyabb működését, egyúttal elősegíti a gazdaság intenzív fejlesztését.

(Ism.: Gábos Zsuzsa)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

HACSATURJAN, A.: SZERZŐDESES KAPCSOLATOK A TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI SZFERÁBAN

(Dogovornüje otnosenija v naucsno-tehniczeszknoj szfere.) – *Voproszű Ekonomiki*. 1986. 4. sz. 116–125. p.

Szerző a kutatási-fejlesztési tevékenység szabályozására, finanszírozására az európai KGST-országokban alkalmazott módszereket ismerteti, majd a tapasztalatok hasznosításaként egy új modellt mutat be a tudományos kutatás díjazására, illetve az ilyen tevékenység árára vonatkozóan.

A Szovjetunió közép-, illetve hosszú távú társadalmi-gazdasági fejlesztési programjában nagy hangsúlyt kapott a gazdaságirányítási rendszer tökéletesítése. E téren különösen fontos a haladó tervezési és gazdálkodási tapasztalatok cseréje a KGST-országokkal. Az európai KGST-országok a nyolcvanas években számos intézkedést hoztak a tudományos-műszaki fejlesztés irányításának fejlesztésére, a termelés műszaki, technológiai színvonalának emelésére, az új eljárások felhasználásának meggyorsítására. Ezek között fontos szerepet kapott a szerződéses kapcsolatok erősítése a tudományos-műszaki szférában.

Ezekben az országokban – mutat rá a szerző – az alkalmazott kutatások területén a kutatási-fejlesztési tevékenység eredményeinek átadása egyre inkább piaci viszonyok között történik, és az ilyen szellemi termékek ára van. Fejlődtek az új technika alkalmazására ösztönző gazdasági eszközök, és ez a fejlődés a nagyobb vállalati (egyesülés, kombinát) önállóság talaján ment végbe. A legtöbb országban a vállalatok is képezhetnek műszaki fejlesztési alapot, s a ku-

tatások-fejlesztések jelentős részét ebből finanszírozzák. A vállalatok egyre nagyobb figyelmet szentelnek ennek a területnek, mivel termékeik műszaki színvonala és versenyképessége nagymértékben ettől függ, nemkülönben a külföldi piacokon való értékesíthetőségük is.

A kutatási-fejlesztési tevékenység tervezése és gazdasági szabályozása az egyes országokban más-más módszerekkel történik.

Bulgáriában a kutató-tervező intézmények és a felhasználók között kétféle szerződéses kapcsolat állhat fenn: egy „normális” szerződéses viszony és egy kötelező szerződés. A szerződéses kapcsolat fajtáját a felek hierarchikus viszonya határozza meg. Kötelező szerződést akkor kötnek, ha felsőbb szerv által előírt tervfeladatról van szó. Ugyanakkor ez a szerződés is tartalmazza a felhasználó kötelezettségeit. Mindkét szerződésfajta magában foglalja a felek gazdasági viszonyait meghatározó elemeket, jogokat és – nem teljesítés esetére – szankciókat. Mindkét megállapodásban szerepelnek a határidők és az eredmények átadásának módjára vonatkozó előírások, a szellemi termékek árai, a fizetés módja, a szerzői jogvédelem és a megrendelő kötelezettségei a tekintetben, hogy megteremtse a munka elvégzéséhez szükséges feltételeket (információk, anyagok, műszerek biztosítása stb.). E szerződéses feladatok a kutató-fejlesztő-tervező intézetek kapacitásainak mintegy 70–80 százalékát teszik ki. Ezért az ellenterv készítésekor valamennyi intézetnek módja van más minisztérium vállalataival is szerződést kötni.

Bulgáriában a tudományos-műszaki szférában 1980-ban bevezetett rendszer szorosabbá tette a tervezőintézetek és a termelés

közötti kapcsolatot, és megváltoztatta a megrendelők összetételét. Így míg 1980-ban értékben számítva, a megrendelések 90 százaléka felsőbb szervek által előírt feladatokat tartalmazott, addig 1982-ben ez a hányad már csak 71 százalékot tett ki, s a szerződések 26 százaléka más gazdasági szervezetek igényeit elégítette ki, 3 százalékot a fejlesztő intézetek saját eszközeiből finanszíroztak.

Magyarországon a tudományos kutató-fejlesztő intézetek tervei a megrendelések alapján állnak össze, és szerződéses formában valósulnak meg. Ezért ilyen jellegű szerződéseket nemcsak gazdálkodó szervekkel lehet kötni, hanem minisztériumokkal és más központi szervekkel is, közöttük az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsággal (OMFB) is. Az országos középtávú kutatási-fejlesztési terv (OKKFT) teljesítésének ösztönzése céljából 1981-ben bevezették az állami megrendelések rendszerét. Ezekben a megrendelésekben kapcsolódnak össze a kutatásra, fejlesztésre előirányzott költségvetési és más központi forrású pénzeszközök a középtávú kutatási-fejlesztési tervvel. A terv szerint teljesített feladatok a kutató-fejlesztő intézetek biztos jövedelemforrásai. A szerződések tartalmazzák a kutatási, műszaki fejlesztési tevékenység várható eredményét, a szerzői, alkotói jogvédelmet, a felek anyagi felelősségét a szerződésben vállaltak nem teljesítése esetén, a fizetés módját és határidejét, a teljesítés után a bevezetésre vonatkozó távolabbi kötelezettségeket, az eredményből (nyereségből, jövedelemből) való részesedés módját stb.

A Német Demokratikus Köztársaságban a kutatásokra, fejlesztésekre kötött megállapodásokban szerepelnek a feladatok, a célok, összekapcsolva a tervvel, a hatékonysági kritériumokkal és mutatókkal, a felek jogai és kötelezettségei, a teljesítés határideje stb. 1982. óta az ilyen megállapodások előkészítésekor kötelező az ún. „kötelezettségek fűzetének” kidolgozása. Ez nem helyettesíti a szerződést, hanem konkretizálja a teljesítés feltételeit, meghatározza a munka teljesítésének a határidejét, alapvető célját, a létrehozandó technika és technológia paramétereit, a felek anyagellátási felelősségét stb. A „kötelezettségek fűzetének” egyik legfontosabb része a kidolgozott újdonság műszaki-gazdasági paramétereinek egybevetése az analóg hazai, illetve világpiaci termék (eljárás) megfelelő paramétereivel. Ebben részt vesznek a felhasználók, a szállítók, a kül- és belkereskedelmi szervek, sőt a szabvány- és mérésügyi, valamint minőségellenőrzési intézmények képviselői is.

Lengyelországban 1983 óta dolgoznak a kutatás-fejlesztés tervezése új rendszerének kimunkálásán. Ez – hasonlóan a magyar

rendszerhez – a legfontosabb népgazdasági jelentőségű fejlesztések, innovációk kormányzati megrendelésén alapul majd.

Romániában az ilyen jellegű szerződések csak a legfontosabb feltételeket tartalmazzák. A feladat díjazását a szerződésben pénzügyi előírások és tarifák alapján rögzítik. Egy tipikus szerződés a munka programját, szakaszait és határidejét, a megrendelő és a kidolgozó kötelezettségeit, a munka értékét és a fizetés módját tartalmazza.

(Ism.: Alaxai Rózsa)

LEBART, L.:

AZ ÉLETSZINVONAL VÁLTOZÁSÁNAK ÉRZEKELÉSE

(Comment se forme et se déforme la perception du niveau de vie.) – *Consommation*. 1985/1986. 2. sz. 15–28. p.

A francia Fogyasztáskutatási és Dokumentációs Központ (CREDOC) más intézményekkel együttműködve 1978 óta kialakított egy olyan reprezentatív megfigyelési rendszert, amely a francia társadalom jelenségeit és ezek időbeli változásait kívánja nyomon követni. A megfigyelés célkitűzése pontosabban az, hogy felderítsen egy sor olyan objektív és szubjektív jelzést, amelyek megmagyarázzák a lakosságnak az életkörülményekkel és az életminőségükkel kapcsolatos véleményüket és várakozásaikat.

A kezdeti elgondolás az volt, hogy egy viszonylag gyorsan változó időszakban a jelentős változások felderítéséhez és az új törekvések felismeréséhez szükség van a szubjektív jelzések számbavételére is. Kiderült azonban, hogy a kapott szubjektív információk alapján kialakítható számszerű mutatók jobbra csak támpontok, amelyeknek önmagukban kevés a jelentőségük, inkább fejlődésükben interpretálhatók. Ez a felismerés ismételt felvételeket tett szükségessé, ami egy évenkénti adatgyűjtési rendszer kialakításához vezetett.

Az adatgyűjtési rendszer három alapvető jellemzője:

- a vizsgált témák széles körűek, és a lehetőségek szerint a lakosság életkörülményeinek minél több aspektusát kívánják bemutatni;
- a kérdőívek számos szubjektív kérdést tartalmaznak;
- a megfigyelés évenként ismétlődik; a kérdések háromnegyed része minden évben szerepel, egyes kérdések csak nagyobb időszakokban jelennek meg, némelyekre csak egyszer kerül sor.

Az adatfelvételeket 1978 óta minden év októberében tartják, 1984 óta egy tavaszi adatgyűjtéssel is kiegészítik 2000 18 éves és ennél idősebb személyt felölelő mintán.

Az egyik kérdés a személyes életszínvonalnak a tíz évvel korábbihoz hasonlított vál-

közötti kapcsolatot, és megváltoztatta a megrendelők összetételét. Így míg 1980-ban értékben számítva, a megrendelések 90 százaléka felsőbb szervek által előírt feladatokat tartalmazott, addig 1982-ben ez a hányad már csak 71 százalékot tett ki, s a szerződések 26 százaléka más gazdasági szervezetek igényeit elégítette ki, 3 százalékot a fejlesztő intézetek saját eszközeiből finanszíroztak.

Magyarországon a tudományos kutató-fejlesztő intézetek tervei a megrendelések alapján állnak össze, és szerződéses formában valósulnak meg. Ezért ilyen jellegű szerződéseket nemcsak gazdálkodó szervekkel lehet kötni, hanem minisztériumokkal és más központi szervekkel is, közöttük az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsággal (OMFB) is. Az országos középtávú kutatási-fejlesztési terv (OKKFT) teljesítésének ösztönzése céljából 1981-ben bevezették az állami megrendelések rendszerét. Ezekben a megrendelésekben kapcsolódnak össze a kutatásra, fejlesztésre előirányzott költségvetési és más központi forrású pénzeszközök a középtávú kutatási-fejlesztési tervvel. A terv szerint teljesített feladatok a kutató-fejlesztő intézetek biztos jövedelemforrásai. A szerződések tartalmazzák a kutatási, műszaki fejlesztési tevékenység várható eredményét, a szerzői, alkotói jogvédelmet, a felek anyagi felelősségét a szerződésben vállaltak nem teljesítése esetén, a fizetés módját és határidejét, a teljesítés után a bevezetésre vonatkozó távolabbi kötelezettségeket, az eredményből (nyereségből, jövedelemből) való részesedés módját stb.

A Német Demokratikus Köztársaságban a kutatásokra, fejlesztésekre kötött megállapodásokban szerepelnek a feladatok, a célok, összekapcsolva a tervvel, a hatékonysági kritériumokkal és mutatókkal, a felek jogai és kötelezettségei, a teljesítés határideje stb. 1982. óta az ilyen megállapodások előkészítésekor kötelező az ún. „kötelezettségek fűzetének” kidolgozása. Ez nem helyettesíti a szerződést, hanem konkretizálja a teljesítés feltételeit, meghatározza a munka teljesítésének a határidejét, alapvető célját, a létrehozandó technika és technológia paramétereit, a felek anyagellátási felelősségét stb. A „kötelezettségek fűzetének” egyik legfontosabb része a kidolgozott újdonság műszaki-gazdasági paramétereinek egybevetése az analóg hazai, illetve világpiaci termék (eljárás) megfelelő paramétereivel. Ebben részt vesznek a felhasználók, a szállítók, a kül- és belkereskedelmi szervek, sőt a szabvány- és mérésügyi, valamint minőségellenőrzési intézmények képviselői is.

Lengyelországban 1983 óta dolgoznak a kutatás-fejlesztés tervezése új rendszerének kimunkálásán. Ez – hasonlóan a magyar

rendszerhez – a legfontosabb népgazdasági jelentőségű fejlesztések, innovációk kormányzati megrendelésén alapul majd.

Romániában az ilyen jellegű szerződések csak a legfontosabb feltételeket tartalmazzák. A feladat díjazását a szerződésben pénzügyi előírások és tarifák alapján rögzítik. Egy tipikus szerződés a munka programját, szakaszait és határidejét, a megrendelő és a kidolgozó kötelezettségeit, a munka értékét és a fizetés módját tartalmazza.

(Ism.: Alaxai Rózsa)

LEBART, L.:

AZ ÉLETSZINVONAL VÁLTOZÁSÁNAK ÉRZEKELÉSE

(Comment se forme et se déforme la perception du niveau de vie.) – *Consommation*. 1985/1986. 2. sz. 15–28. p.

A francia Fogyasztáskutatási és Dokumentációs Központ (CREDOC) más intézményekkel együttműködve 1978 óta kialakított egy olyan reprezentatív megfigyelési rendszert, amely a francia társadalom jelenségeit és ezek időbeli változásait kívánja nyomon követni. A megfigyelés célkitűzése pontosabban az, hogy felderítsen egy sor olyan objektív és szubjektív jelzést, amelyek megmagyarázzák a lakosságnak az életkörülményekkel és az életminőségükkel kapcsolatos véleményüket és várakozásaikat.

A kezdeti elgondolás az volt, hogy egy viszonylag gyorsan változó időszakban a jelentős változások felderítéséhez és az új törekvések felismeréséhez szükség van a szubjektív jelzések számbavételére is. Kiderült azonban, hogy a kapott szubjektív információk alapján kialakítható számszerű mutatók jobbra csak támpontok, amelyeknek önmagukban kevés a jelentőségük, inkább fejlődésükben interpretálhatók. Ez a felismerés ismételt felvételeket tett szükségessé, ami egy évenkénti adatgyűjtési rendszer kialakításához vezetett.

Az adatgyűjtési rendszer három alapvető jellemzője:

- a vizsgált témák széles körűek, és a lehetőségek szerint a lakosság életkörülményeinek minél több aspektusát kívánják bemutatni;
- a kérdőívek számos szubjektív kérdést tartalmaznak;
- a megfigyelés évenként ismétlődik; a kérdések háromnegyed része minden évben szerepel, egyes kérdések csak nagyobb időszakokban jelennek meg, némelyekre csak egyszer kerül sor.

Az adatfelvételeket 1978 óta minden év októberében tartják, 1984 óta egy tavaszi adatgyűjtéssel is kiegészítik 2000 18 éves és ennél idősebb személyt felölelő mintán.

Az egyik kérdés a személyes életszínvonalnak a tíz évvel korábbihoz hasonlított vál-

tozását tudakolja. Az 1978 és 1984 közötti években végrehajtott megfigyelések eredményei egyértelmű tendenciákat mutatnak. A trendvonalakat némiképpen csak az 1981-es év törli meg. 1978-ban a megkérdezetteknek 46 százaléka vélte jobbnak anyagi helyzetét a tíz év előttinél; ez az arány 1984-ben 25 százalékra csökkent. 1978-ban 24 százalék a korábbinál rosszabbnak ítélte anyagi körülményeit, ez a hányad 1984-ben már 48 százalék volt. A helyzetüket változatlanak tekintők aránya a vizsgált időszakban 24 és 29 százalék között ingadozott.

A válaszok átlagán belül jellegzetes eltérések mutatkoznak a választ adók különböző ismérvei szerint.

A fiatalok az egész időszak alatt elégedettebbek voltak anyagi helyzetük fejlődésével, mint az idősebbek, s a két korcsoporton belül – az időszak nagyobb részében – a vidékiek optimistábbak voltak a párizsiaknál.

Az anyagi helyzetet meglehetősen jól jellemzi a háztartások felszereltsége. Külön vizsgálat során, faktoranalízis segítségével választották ki azt a nyolc legfontosabbnak tűnő vagyontárgyat, illetve háztartási ellátottságot, amelyek a jólét legfontosabb mutatói. Ezek a következők: saját tulajdonú lakás, nyaraló, egyéb ingatlan, különböző ingóságok, legalább egyfajta likvid megtakarítás, melegvíz-ellátottság, színes televízió, zongora.

Az előbbieken felsorolt „ellátottság” alapján jómódúnak tekinthető személyek többnyire elégedettebbeknek bizonyultak életszínvonaluk tíz év alatti változásával. Az életkor viszont ellentétes irányba hat. Jóllehet a fiatalabbak általában kevésbé ellátottak, mégis ők az elégedettebbek.

A jövedelem hatását a gazdasági aktivitás szempontjából homogén csoportban, a 31–45 évesek csoportjában vizsgálták. A „most jobb, mint korábban” választ adók átlagos családi jövedelme 11 550 frank volt 1984-ben, a „hasonló” válaszüaknál ez 9285 frank, a helyzetüket rosszabbnak ítélőké pedig 8650 frank volt.

A kapott adatok bizonyították, hogy az életkor, a vagyoni helyzet és a jövedelem vitathatatlanul hatnak az egyéni megelégedettség szintjére. Nem mondható azonban, hogy ezek az objektív változók elegendően megmagyaráznák a kapott arányokat, még kevésbé a változások megfigyelt irányát.

Az életszínvonal valóságos alakulása és lakossági érzékelése nem szükségszerűen esik egybe. Az adatok azt mutatták, hogy a lakosság az évek során egyre kedvezőtlenebbül ítélte meg anyagi helyzetét változását. Pedig a vizsgált időszakban a telefonellátottság 56 százalékról 88, a színes televíziók aránya 33-ról 68, a mosogatógéppel rendelkezők hányada 17-ről 27 százalékra nőtt. A

fejlődés egyre kedvezőtlenebb megítélése feltehetően azzal magyarázható, hogy a lakosság érzékeny a reáljövedelmek csökkenésére vagy akár a növekedés lassulására. A vizsgált időszak utolsó három évében a reálbérek a magánszektorban 1,8, 0,4 és 0,2 százalékkal nőttek. Valójában ezek a mutatók a gazdasági helyzet általános alakulásának mutatószámai, amelyet a megkérdezettek intuitív módon láthatólag érzékeltek.

Az életszínvonaluk alakulását leginkább kifogásolókat elégedetlenekeket egyéb olyan jelenségekkel is, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a gazdasági helyzettel. Elégedetlenekeket a tudomány fejlődésével („a tudományos felfedezések egyáltalán nem javítják az életkörülményeket”), az információ terjedésével („az információ terjedése sajnálatos dolog”), az igazságszolgáltatással („az igazságszolgáltatás rosszul, illetve nagyon rosszul működik”), az egészségügyi rendszerrel („jobban ápolják azt, akinek pénze van, vagy kapcsolatai vannak”). Őket nyugtalanítják leginkább az esetleges agressziók, balesetek vagy a munkanélküliség. Szükségesnek tartják a társadalom átalakulását, és ezt inkább radikális változások útján valósítanák meg, mint folyamatos reformokkal. E személyek körében többen panaszkodnak életkörülményeik romlásáról, és egészségi állapotukat sem tartják kielégítőnek.

Az adatgyűjtések során azt is tudakolták, hogy az adatszolgáltatóknak mi a véleményük az átlagos francia életszínvonal tíz év alatti változásáról. Érdekes egybevetni a személyes elégedettséget az országos helyzetről alkotott véleményekkel.

Az évek során mindkét tekintetben pesszimizmus nyilvánul meg, de a megkérdezettek kedvezőtlenebbnek ítélték meg az átlagos helyzetet, mint a saját helyzetük változását. 1978-ban 46 százalék ítélte jobbnak saját helyzetét a tíz évvel korábbinál, 27 százalék hasonlónak, 24 százalék pedig rosszabbnak tartotta (3 százalék „nem tudom” választ adott). Nagyjából hasonlóak voltak az arányok az országos helyzet megítélésében is. 1984-ben viszont 25 százalék a tíz évvel korábbinál jobbnak ítélte saját helyzetét (az országos helyzetet 17 százalék), hasonlónak tartotta a saját helyzetét 24 százalék (az országosat 14 százalék), rosszabbnak vélte a személyes jólétét 48 százalék (az országos helyzetet 65 százalék) érezte kedvezőtlenebbnek, mint tíz évvel azelőtt.

Jellegzetes csoportok alakulnak ki a személyes és az általános helyzet azonos, illetve eltérő megítélése szerinti csoportosításnál. A tanulmány e tekintetben sok figyelemre méltót tartalmaz.

Az adatgyűjtések során mindenkor tudakolják a megkérdezettek véleményét az élet-

körülményeik ötéves távlatú várható alakulásáról. A válaszok nyilvánvalóan inkább a jelenlegi gazdasági és politikai helyzet jövőbe való kivetítései, mintsem gazdasági mérlegelés eredményei. 1978 óta a személyes helyzetük javulását remélik aránya 21–26 százalék között mozog, kivéve a nagy várakozások évét, 1981-et – ekkor ez az arány közel 31 százalék volt – és 1984-et, amikor viszont már alig 19 százalék várt életszínvonal-növekedést. 1978-ban helyzetének rosszabbodására 30 százalék számított, ez a hányad – az 1981-es évet kivéve – 1984-ig 40 százalékra nőtt.

A jövő megítélésében az életkornak is szerepe van. Érthető, hogy a fiatalok között nagyobb a javulást várók aránya; ez a hányad az életkor növekedésével egyre csökken.

Azok a borúlátóbbak, akiknek életszínvonala az elmúlt 10 év alatt csökkent, továbbá az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a magasabb jövedelműek.

A szerző végül kitér arra, hogy a begyűjtött információk jól használhatók a döntési magatartások megfigyelésére. A döntés motívációi fontosak lehetnek a jövő gazdaságpolitikájának kialakítása szempontjából.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

PEVETZ, W.:

A FALUSI TÁRSADALOM KUTATÁSA
AUSZTRIÁBAN, 1960–1982

(Die ländliche Sozialforschung in Österreich 1960–1982.) – *Berichte über Landwirtschaft*. 1986. 3. sz. 398–407. p.

Ausztriában a falusi társadalom kutatása – különösen az empirikus jellegű vizsgálatok – viszonylag későn fejlődtek ki. Az elmaradás különböző okokra vezethető vissza. Ezek közé tartozik bizonyosan, hogy a szociális átalakulás, az életkörülmények és a társadalmi viszonyok változása lényegesen később következett be, mint az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában vagy a Német Szövetségi Köztársaságban. A másik fő ok, hogy hiányzik a falu szociológiájának egyetemi szintű művelése.

Az 1960-as évekre a tágabb értelemben vett falusi társadalmi kutatások már több területen kialakultak, de hiányoztak a specifikusan szociológiai szemléletű elemzések. A falusi emberekről (elsősorban természetesen a parasztokról) egyoldalú, leegyszerűsített véleményt alkottak, nem vizsgálva magatartásukat, nézeteiket, törekvéseiket. Ellentétben a más országokban folyó kutatásokkal, Ausztriában akkor még ritkán fordítottak gondot arra, hogy értékeljék a mezőgazdasági lakosság foglalkozási és társadalmi helyzetét. Hiányoztak a reprezentatív felvételek, ame-

lyeket vagy az ország egész területén, vagy meghatározott szempontok szerint kiválasztott régiókban célszerű lebonyolítani. Ilyen felvételek keretében ugyanis képet kaphatunk például családok sajátosságairól, a mezőgazdaságban folytatott kisegítő gazdasági tevékenységről, a falusi asszonyok, fiatalok életviszonyairól (külön részletezve a paraszti, félparaszti és nem paraszti népességhez tartozókat), a gazdálkodók és családjuk felfogásáról, elvárásairól a gazdasági és társadalmi viszonyokkal kapcsolatban, valamint az agrárpolitikáról szóló véleményekről.

Az 1970 utáni időszakban megélnékültek a falusi viszonyokkal foglalkozó vizsgálatok, amelyek kétség kívül számos értékes információt eredményeztek, és főleg ösztönzést jelentettek a további kutatások számára. E munkák azonban sajnálatos módon csak szórványos jellegűek voltak, egy-egy kiragadott problémára szorítkoztak, és nem mindig törekedtek az összefüggések feltárására. Emellett érdemelnek például Tirol egyes körzeteiről, a hegyvidéki pásztorok sajátos társadalmi viszonyairól, az Alsó-Ausztria szőlőtermelő vidékein élő agrárnépességről szóló tanulmányok.

E munkálatok között figyelmet érdemel – többek között – az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal társadalmi statisztikai megfigyeléseinek kiépülése. A népesség egyes csoportjainak életviszonyairól, szociális helyzetéről való ismereteket gazdagította, hogy a tízévenként sorra kerülő népszámlálások közötti időszakban a mikrocenzusokra alapozott megfigyelésekbe a témák egyre szélesebb körét vonták be. Az eredményeket foglalkozási csoportok, valamint a települések nagysága szerint is feldolgozták, miáltal értékes információkat szolgáltatottak a mezőgazdasági, illetve a falusi népesség különböző ismérvek szerinti összetételéről. Az egyetemi szociológiai intézetek ugyanakkor változatlanul a városok szociológiai megfigyelését helyezték előtérbe, vagy kutatásaikat olyan speciális témakörökbe összpontosították, amelyek a falusi népesség problémáit egyáltalán nem, vagy csak elvétve érintették.

Meglepő, hogy a falusi és paraszti témákat az elmúlt évtized során inkább a társadalmi fejlődéssel foglalkozó történészek és a politológusok részesítették előnyben, akiknek munkássága értékes felvilágosításokkal szolgált a falusi lakosság, illetve a parasztság életmódjának, lakásviszonyainak, táplálkozási szokásainak és általában szociális viszonyainak alakulásáról.

A kutatások intézményrendszere és érdekeltségi viszonyai hatására az utóbbi néhány évben a vizsgált témák igen sokrétűek, de összetételük nem mondható kiegyensúlyozottnak. A hagyományos kérdések vizsgálata mellett újabban sok statisztikai adatot és

körülményeik ötéves távlatú várható alakulásáról. A válaszok nyilvánvalóan inkább a jelenlegi gazdasági és politikai helyzet jövőbe való kivetítései, mintsem gazdasági mérlegelés eredményei. 1978 óta a személyes helyzetük javulását remélik aránya 21–26 százalék között mozog, kivéve a nagy várakozások évét, 1981-et – ekkor ez az arány közel 31 százalék volt – és 1984-et, amikor viszont már alig 19 százalék várt életszínvonal-növekedést. 1978-ban helyzetének rosszabbodására 30 százalék számított, ez a hányad – az 1981-es évet kivéve – 1984-ig 40 százalékra nőtt.

A jövő megítélésében az életkornak is szerepe van. Érthető, hogy a fiatalok között nagyobb a javulást várók aránya; ez a hányad az életkor növekedésével egyre csökken.

Azok a borúlátóbbak, akiknek életszínvonal az elmúlt 10 év alatt csökkent, továbbá az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a magasabb jövedelműek.

A szerző végül kitér arra, hogy a begyűjtött információk jól használhatók a döntési magatartások megfigyelésére. A döntés motívációi fontosak lehetnek a jövő gazdaságpolitikájának kialakítása szempontjából.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

PEVETZ, W.:

A FALUSI TÁRSADALOM KUTATÁSA
AUSZTRIÁBAN, 1960–1982

(Die ländliche Sozialforschung in Österreich 1960–1982.) – *Berichte über Landwirtschaft*. 1986. 3. sz. 398–407. p.

Ausztriában a falusi társadalom kutatása – különösen az empirikus jellegű vizsgálatok – viszonylag későn fejlődtek ki. Az elmaradás különböző okokra vezethető vissza. Ezek közé tartozik bizonyosan, hogy a szociális átalakulás, az életkörülmények és a társadalmi viszonyok változása lényegesen később következett be, mint az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában vagy a Német Szövetségi Köztársaságban. A másik fő ok, hogy hiányzik a falu szociológiájának egyetemi szintű művelése.

Az 1960-as évekre a tágabb értelemben vett falusi társadalmi kutatások már több területen kialakultak, de hiányoztak a specifikusan szociológiai szemléletű elemzések. A falusi emberekről (elsősorban természetesen a parasztokról) egyoldalú, leegyszerűsített véleményt alkottak, nem vizsgálva magatartásukat, nézeteiket, törekvéseiket. Ellentétben a más országokban folyó kutatásokkal, Ausztriában akkor még ritkán fordítottak gondot arra, hogy értékeljék a mezőgazdasági lakosság foglalkozási és társadalmi helyzetét. Hiányoztak a reprezentatív felvételek, ame-

lyeket vagy az ország egész területén, vagy meghatározott szempontok szerint kiválasztott régiókban célszerű lebonyolítani. Ilyen felvételek keretében ugyanis képet kaphatunk például családok sajátosságairól, a mezőgazdaságban folytatott kisegítő gazdasági tevékenységről, a falusi asszonyok, fiatalok életviszonyairól (külön részletezve a paraszti, félpaszti és nem paraszti népességhez tartozókat), a gazdálkodók és családjuk felfogásáról, elvárásairól a gazdasági és társadalmi viszonyokkal kapcsolatban, valamint az agrárpolitikáról szóló véleményekről.

Az 1970 utáni időszakban megélnékültek a falusi viszonyokkal foglalkozó vizsgálatok, amelyek kétség kívül számos értékes információt eredményeztek, és főleg ösztönzést jelentettek a további kutatások számára. E munkák azonban sajnálatos módon csak szórványos jellegűek voltak, egy-egy kiragadott problémára szorítkoztak, és nem mindig törekedtek az összefüggések feltárására. Emellett érdemelnek például Tirol egyes körzeteiről, a hegyvidéki pásztorok sajátos társadalmi viszonyairól, az Alsó-Ausztria szőlőtermelő vidékein élő agrárnépességről szóló tanulmányok.

E munkálatok között figyelmet érdemel – többek között – az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal társadalmi statisztikai megfigyeléseinek kiépülése. A népesség egyes csoportjainak életviszonyairól, szociális helyzetéről való ismereteket gazdagította, hogy a tízévenként sorra kerülő népszámlálások közötti időszakban a mikrocenzusokra alapozott megfigyelésekbe a témák egyre szélesebb körét vonták be. Az eredményeket foglalkozási csoportok, valamint a települések nagysága szerint is feldolgozták, miáltal értékes információkat szolgáltatottak a mezőgazdasági, illetve a falusi népesség különböző ismérvek szerinti összetételéről. Az egyetemi szociológiai intézetek ugyanakkor változatlanul a városok szociológiai megfigyelését helyezték előtérbe, vagy kutatásaikat olyan speciális témakörökbe összpontosították, amelyek a falusi népesség problémáit egyáltalán nem, vagy csak elvétve érintették.

Meglepő, hogy a falusi és paraszti témákat az elmúlt évtized során inkább a társadalmi fejlődéssel foglalkozó történészek és a politológusok részesítették előnyben, akiknek munkássága értékes felvilágosításokkal szolgált a falusi lakosság, illetve a parasztság életmódjának, lakásviszonyainak, táplálkozási szokásainak és általában szociális viszonyainak alakulásáról.

A kutatások intézményrendszere és érdekeltségi viszonyai hatására az utóbbi néhány évben a vizsgált témák igen sokrétűek, de összetételük nem mondható kiegyensúlyozottnak. A hagyományos kérdések vizsgálata mellett újabban sok statisztikai adatot és

elemzést jelentettek meg olyan problémákról, mint például a „menekülés” a városokból vagy a szolgáltatásokra és szabadidőre orientált társadalom hatása a vidékre. E munkáknak azonban csak kis része tartalmaz szoros értelemben vett szociológiai kutatásokat. Hosszabb távon mégis figyelmet érdemel az a tendencia, hogy a társadalomtudományi elemzéseket növekvő mértékben támasztják alá empirikus felmérésekkel.

Az a kép, amit az osztrák parasztságról korábban a meglehetősen zárt, konzervatív „agrárdeológia” alapján alkottak, az utolsó tíz év során több vonatkozásban módosult. A különböző kritikai irányzatok és a „szociáletnológiai” kutatási irány a hagyományos szemlélet feloldására törekedtek. A „konzervatív” álláspontot – az ökológiai gondolat figyelembevételével – szintén megkísérelték új alapra helyezni.

A német nyelvterületen elterjedt „kritikai-emancipációs” szociológiát – mely szoros összefüggést tételez fel a gazdasági–társadalmi fejlődés és a politikai tudat alakulása között – Ausztriában is alkalmazták. Ennek keretében viszonylag szűk körben interjú-módszerrel vizsgálták a parasztnak politikai felfogását, az arra hatást gyakoroló tényezőket, tudakolták továbbá önértékelésüket, saját helyzetükről alkotott véleményüket stb. Más vizsgálatok az osztrák parasztság struktúráját elemezték, összehasonlítva például a „gazdag” és a „szegény” parasztnak, a síkságon és a hegyvidéken élők helyzetét. Figyelmet érdemelnek azok a tanulmányok is, amelyek a tiroli parasztközösségek helyzetével, a burgenlandi mezőgazdasági népesség struktúrájának változásával foglalkoznak.

Az úgynevezett „szociáletnológiai” iskola szintén számos empirikus jellegű vizsgálat kiinduló alapjául szolgált. Ez az irányzat a „népi kultúra” fogalmát – ellentétben a hagyományos néprajzi szemlélettel – olyan komplex tényezőként vizsgálja, mely tükrözi a társadalom történelmileg kialakult rétegződését. Az empirikus vizsgálatok között kiemelkedő jelentőségű volt a kiegészítő gazdaságokról készült felmérés, amelyet az 1974–1975. évek folyamán három tartomány 25 községében hajtottak végre. Ezt a későbbiekben több hasonló tárgyú regionális vizsgálat követte.

Bizonyos fokig úttörő jellegű vállalkozásnak tekinthető az idős parasztnak 1982–1983. évi reprezentatív adatfelvétele, melynek keretében az Ausztria egész területéről kiválasztott 40 községben 1200 idős parasztról és paraszttasszonyról töltötték ki részletes kérdőívet. Ez a kérdőív további alapos szociológiai kutatások kiinduló pontja lehet.

Az 1980-as években megélnékültek, és megalapozottabbak lettek a gazdálkodók körében folytatott közvélemény-kutatások is. A több témára kiterjedő legújabb közvélemény-kutatásba 2000 mezőgazdasági háztartást vontak be. A kérdőív témái között a gazdaság felszereltsége, infrastruktúrája, a gazdálkodó saját helyzetéről alkotott véleménye, a jövőre vonatkozó tervei, az agrárpolitikáról vallott felfogása, lakáshelyzete, a paraszti, illetve a falusi életviszonyokról általában kialakult nézetei szerepeltek.

A társadalomtörténeti kutatások – amelyek az elmúlt tíz évben szintén fellendültek – a kapitalista fejlődés egész időszakában – és ezen belül egyes fontosabb periódusokban értékelték az osztrák mezőgazdaság fejlődését, a mezőgazdasági népesség összetételének alakulását, a parasztszozgalmakat.

A társadalomtudományi érdeklődés különösen erős a kisebbségek – mindenek előtt az ausztriai szlovének – körében. Ennek eredményeként értékes munkák jelentek meg, amelyek áttekintést adnak a szlovén parasztság helyzetéről, történetéről és azokról a gazdasági tényezőkről, amelyek Ausztriához való kötődését indokolták.

Általában megfigyelhető, hogy azokon a területeken, ahol problémák jelentkeznek, rögtön előtérbe kerül az „emberi tényező” és ennek révén a speciális szociológiai kutatások igénye. Ez vonatkozik a falusi, illetve mezőgazdasági témájú kutatásokra is. A szétszórtan folyó kutatómunka, az információk cseréjének elégtelensége, a kellően szakosított intézmények hiánya miatt szükségessé vált egy olyan munkaközösség létrehozása, amely az osztrák falusi társadalomkutatások összehangolásával foglalkozik. E munkaközösség – kellő eszközök és hatáskör hiányában – nehézségekkel küzd, mégis remélhető, hogy feladatát idővel eredményesen betölti.

(Ism.: Fóti János)

KÜLFOLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 8. SZÁM

Beljaevszkij, I.: A kereskedelem jövedelmezősége: statisztikai mutatószám és elemzés.

Otrozsko, A.: Növeljük a járási szintek tekintélyét.

Szemenova, É. – Muhametsin, N.: „Iszkra 2106” mikroszámítógépek alkalmazása járási szinten.

Vanagsz, É.: Az automatizált adatfeldolgozási rendszer második szakaszának beindítása, a járási igazgatóságokon.

Evsztigneev, E.: A számítóközpontok és alközpontok munkájának elemzése statisztikai modell segítségével.

1986. ÉVI 9. SZÁM

Beljakov, A.: Az építőipari beruházások meggyorsítása és a statisztika feladatai.

Szolov'ev A. – Muzülev, A. – Kazakevics, E.: A növekménymutatók az ipari termelés intenzifikálásának mérésében.

Adamov, V.: A statisztikai módszertan „megoldhatatlan problémái”.

Belov, I.: Az 1985. évi reprezentatív társadalmi-demográfiai adatfelvétel.

Novotarszkaja, E. és társai: Az Ukrán Központi Statisztikai Hivatal számítástechnikai hálózatának legjobb operátorai.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 5. SZÁM

Wisniewski, M.: A háztartásstatisztikai felvételekben megfigyelt lakosság tízes csoportjainak összetétele.

Jajuga, K.: A lakosság kiadásainak felvétele: a bevételtől függő kiadások.

Mierzejewski, S.: A szocialista szektoron kívül vásárolt javakra és szolgáltatásokra fordított háztartási kiadások.

Sitek, E.: Tanulmányok az ipar műszaki színvonalának változásairól.

Deja-Wasik, A.: A baleseti jelzőszámok alakulásának elemzése.

Ruszkowski, F.: Biometrikai mérés mint a zöldségtermelés értékelése.

Kozakiewicz, K.: A felnőttek általános és szakmai képzésének problémái.

Niedzielski, E. – Szlajak, S.: A munkatermelékenység különbségei a mezőgazdasági szövetkezeti körökben.

Strihafka, M.: Módszerek az ipari termelési ágazatok szerkezetváltozásának vizsgálatában. Krakkó vajdaság példája.

Flakiewicz, W.: A vállalatok értékelésének céljai, feladatai és módszerei.

Olechowski, B.: Az egységes dokumentációs szabványosítás lényege.

Zalias, A.: A gabonatermés előrebecslésének ökonometriai módszerei.

1986. ÉVI 6. SZÁM

Karpinski, A.: Utmutatás az állami statisztika számára is a Lengyel Egyesült Munkáspárt tizedik kongresszusa.

Drygas, M.: Termelőeszközök és a talaj termékegysége a magángazdaságokban.

Krzyzanowska, E.: A falun végbemenő változások társadalmi-gazdasági tényezői.

Mierzejewski, S.: A saját termény fogyasztása a paraszti háztartásokban.

Wojdacki, K. P.: Időbeli és térbeli változások a fő vásárlóközpontok fontosabb területein.

Wojcik, S.: Az elektronikus számítógépek alkalmazásának és fejlesztésének korlátai az állami statisztikai rendszerben.

Bielecki, J.: A költségvetési felvételek integrációja a harmadik világ országaiban.

Podhajny, W.: Az ellenőrzés szabványosítása.

Wisniewski, R.: Az időskorúak és a rokkantak járulékaiknak statisztikája.

Libhard, J.: A szolgáltatások értékelése a városi lakosság részéről.

statistika

A CSEHSZLOVÁK SZOVETSEGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 7. SZÁM

Chudlarsky, V.: Összefüggés a költségek és egyes ipari termékek nagykereskedelmi árai között.

Havlicek, J.: A főbb mezőgazdasági termékek általános termelési költségeinek színvonala és alakulása munkaegységekben a Cseh és a Szlovák Szocialista Köztársaság egységes mezőgazdasági termelőszövetkezeteiben.

Arit, J.: Megjegyzések az előrejelzések pontosságának elemzéséhez.

Friedlaender, J.: Kauzális modellek szerkesztése és felhasználása a tényezőhatás elemzésére.

Machánek, O.: A fejlődő országok statisztikai vizsgálata során szerzett tapasztalatok.

Grandeová, V.: Az idegenforgalom fejlődése a közép-cseh régióban a hetedik ötéves terv folyamán.

REVISTA DE STATISTICA

A ROMÁN SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG
KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALÁNAK
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 6. SZÁM

Az államosítás – a román népgazdaság fejlődésének és korszerűsítésének meghatározó feltétele.

Zamfira, F.: Dolj megye mezőgazdasága és az új agrárforradalom célkitűzései.

Mihăilescu, N. – Dumitrescu, V. V.: Az iparvállalatok gazdasági tevékenységét elemző munka tematikája.

Nicola, I. – Sandru, D.: A népesség és a munkaerő új értékei az életminőség és a munkakörülmények új feltételei között.

Marinescu, I.: Az objektumok több jellemző alapján történő rendszerezésének módszere.

Az új munkabérvörvény.

1986. ÉVI 7. SZÁM

Ghimbulut, P. – Marinescu, I.: Az emberi erőforrások szerepe az ország gazdasági-társadalmi fejlődésében.

Prisacaru, C. – Ivanescu, Gh.: Meggondolások az életszínvonal és az életminőség mutatóinak fejlesztéséről.

Lungu, Gh. – Dinu, El.: A városi népesség növekedése az 1986 és 1990 közötti ötéves tervidőszakban.

Ghetau, V.: A művelődés statisztikai mutatószámai. Az élelmiszer-termelés 1986 és 1990 közötti fejlesztési programjából adódó statisztikai feladatok A tervezés és az adattovábbítással összefüggő módszertani vita.

A román mezőgazdaság fejlődése 1986 és 1990 között.

Stibal, J. – Vojta, M.: A csehszlovák ipar szerkezeti változásai 1980 és 1984 között.

Divilova, Z.: A csehszlovák mezőgazdaság társadalmi-gazdasági szerkezete.

Salanska, S.: Élelmiszer-fogyasztás és az élelmiszerek tápértéke a Cseh Szocialista Köztársaságban, 1980–1984.

Duffeková, E.: A lakosság élelmiszer-fogyasztásának alakulása a Szlovák Szocialista Köztársaságban 1980–1984 folyamán.

Ales, M.: Csehszlovákia lakosságának korösszetétele.

Kordová, D.: Gyógyfürdői gondozás Csehszlovákiában.

Hochmaulová, D.: Középiskolák Csehszlovákiában.
Richterová, K.: A színházak tevékenysége, 1970–1984.

DEMOGRAFIE

revue pro výzkum populačního vývoje

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 3. SZÁM

Vecernik, J.: A házastársak műveltsége és a háztartások jövedelmi szintje közötti összefüggés.

Drbahlav, D.: A vándorlás mint a társadalmi szervezet földrajzi szerkezete alakulásának egyik motívuma.

Marková, D.: A városokba történő vándorlás Indiában.

Háderka, J.: Házasság és válás Japánban.

Vávrovsky, F.: Megjegyzés a csehszlovák statisztikában bevezetett háztartásfogalomhoz.

**STUDIA
DEMOGRAFICZNE**

A LENGYEL TUDOMÁNYOS AKADEMIA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

Holzer, J. Z.: Szüksége van-e Lengyelországnak a népességpolitikára?

Frenkel, I.: A paraszti népesség dinamikája és szerkezete Lengyelországban, 1980–1982.

Kedelski, M.: Az öt legnagyobb lengyel város lakossága megélhetési potenciáljának különbségei, 1951–1983.

Paradysz, J.: A nők megoszlása a gyermekek száma szerint egy elméleti születési kohorszban.

Galata, E.: A női termékenység területi különbségei Lengyelországban, 1975.

DEMOSTA

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL DEMOGRÁFIAI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

Kurilla, J.: A nyolcadik ötéves terv feladatai.

Skotnica, Z. – Tomanec, J.: A csehszlovák gazdaság fejlődése, 1971–1985.

Stickel, J. – Válek, Z.: A lakosság anyagi és kulturális színvonalának kiválasztott jelzőszámainak nemzetközi összehasonlítása.

STANOVNIŠTVO

A JUGOSZLÁV TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INTÉZET DEMOGRÁFIAI KUTATÓ KÖZPONTJÁNAK FOLYÓIRATA

1984–1985. JANUÁR–DECEMBER

Rancic, M.: Vándorlás, urbanizáció és természetes népmozgalom.

Kapor-Stanulovic, N.: A felnőttek ismeretei és magatartása a születésszabályozással kapcsolatban.

Rasevic, M.: A népességpolitika jelenlegi fejlődése a világon.

Wertheimer-Baletic, A.: A népességpolitika a társadalmi-gazdasági fejlesztési politikán belül.

Malacic, J.: Népeségreprodukció és népességpolitika Jugoszláviában.

Todorovic, G.: A nők gazdasági tevékenységének és képzettségének hatása a család nagyságára és a szülési magatartásra Szerbiában.

Steampar, D.: Családtervezés Horvátországban.

Lalovic, M.: Az abortuszok hatása a jugoszláv népesség termékenységére.

Antonovski, L.: A klinikákon művi vetélést végzett városi nők reprodukív magatartása.

Avramov, D.: A jugoszláv nők iskolai végzettsége.

Islami, H.: Megjegyzések Kosovo falusi népességének változásairól és társadalmi-gazdasági összetételéről.

Penev, G. – Kostic, G.: Szerbia mezőgazdasági népességének öregedése és elnőiesedése.

Brezni, R.: A házaspárok sterilizációja és annak okai.

**Österreichische Zeitschrift für
Statistik
und Informatik**

AZ OSZTRÁK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1–2. SZÁM

Borovcnik, M.: Klasszikus és Bayes-féle statisztikai módszerek. Kritikai összehasonlítás.

Pflug, G. Ch.: Egy „nem bayesianus” gondolatai a Bayes-tételről a statisztikában.

Rousseeuw, P. J.: Robusztus regresszió a magyarázó változók szélsőséges értékeivel.

Gottlob, G. – Keitsch, A. – Schimanovich, W.: Automatikus bizonyítások: módszerek és végrehajtás.

Zelle, K. – Schechtner, O.: Munkaerő-összesítő elszámolás. Kidolgozás és továbbvezetés log-lineáris modellek segítségével.

ANNALES

D'ÉCONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

- Különszám az ipargazdaságról.
Laffont, J. J.: Bevezetés.
Frayssé, J.: A Cournot-féle egyensúly létezése: áttekintés.
Demange, G. – Ponsard, J.-P.: A mobilitás korlátai és verseny egy duopoliumban: kísérlet a forma öntésre a játékelmélettel összefüggésben.
Boyer, M. – Moreaux, M.: Adagolás, ésszerű várakozások és a Stackelberg-féle egyensúly.
Lafont, J.-J. – Tirole, J.: Az állam és cégek közötti megegyezés normatív elmélete.
Henriet, D. – Rochet, J.-Ch.: A pótlékok és a bíróságok logikája a gépjármű-biztosításban.
Champsaur, P. – Rochet, J.-Ch.: Árverseny és termékvaltozatosság.
Rey, P. – Tirole, J.: Vertikális megszorítások.

1986. ÉVI 2. SZÁM

- Artus, P.*: Hogyan működik az exportpiac?
Baccouche, E. – Laisney, F.: A VAT (hozzáadott érték után fizetendő adó) reformjának mikroökonómiai elemzése.
Artus, P. – Migus, B.: Beruházás és foglalkoztatási dinamizmus a tőke és a munkaező kiigazított költségeivel.
Lassibille, G.: A családi események hatása a keresetek alakulására.
Michel, P.: A tőkefelhalmozás dinamikus elemzése szűk keresztmetszetek esetén.
Hénin, P.-Y. – Zylberger, A.: Indexált szerződések egy monetáris gazdaságban.
Legendre, F. – Vidal, D.: A kiigazítási eljárás és a gazdasági növekedés.

ALLGEMEINES
STATISTISCHES
ARCHIV

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
(NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG)

1986. ÉVI 2. SZÁM

- Bomsdorf, E.*: A mintavétel mediánjának várható értéke.
Hübler, O.: Véletlen és szisztematikusan hiányzó értékek a lineáris regressziós modellekben.
Klein, I.: A leíró statisztikai mérőszámok kvalitatív robusztusságának méréselméleti vázlata.
Kramer, W.: Megjegyzések a Hausman-féle teszt-hez.
Schmähl, W.: A munkabér alakulása az élet pályán.
Schüler, K.: Jövedelemfelhasználás háztartáscsoportok szerint.
Wetzel, W.: Hans Münzner 80 esztendő.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRAFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 2. SZÁM

- Farguss, Ph.*: A mediterrán Afrikában lejátszódó demográfiai átmenet egy évszázada, 1885–1985.
Desplanques, G.: A franciaországi termékenység az utolsó 50 esztendőben: születési sorrend és születési intervallumok.
Blum, A. – Houdaille, J.: 12 000 párizsi lakos helyzete 1793-ban. Vizsgálat a kiállított „megbízhatósági személyi igazolványok” jegyzékei alapján.
Courgeau, D. – Lelièvre, E.: Nupcialitás és mezőgazdaság.
Ékert, O.: A családoknak nyújtott anyagi támogatás hatásai és korlátai: kísérlet és modell.
Massicot, S.: A francia állampolgárság adományozása és megszerzése.
Pison, G.: A neolitikus forradalom átértékelése.
Koesoebjono, S.: Változások a holland háztartásoknál, 1960–1981.
Pumain, D.: Az interregionális vándorlás 1954 és 1982 között: preferenciális irányok és határeffektus.
Darlu, P.: A gyermekek felmenő ági rokonsága megállapításának valószínűségi becslése.

1986. ÉVI 3. SZÁM

- A család konjunktúrája a fejlett államokban.
Munoz-Perez, F.: A termékenység legújabb változásai Nyugat-Európában és a családok kialakításának új vonásai.
Sardou, J.-P.: A nupcialitás és a válások alakulása Európában az 1960-as évek vége óta.
Fourastié, J.: Megjegyzés Douelle (Lot) történeti demográfiájához, 1676–1914.
Artzrouni, M.: A növekedési görbék egy új családja: a demográfiai átmenetre történő alkalmazás.
Rallu, J.-L.: A családok előreszámítása 1990. január 1-ig és 1995 január 1-ig.
Massicot, S.: A régebbi francia gyarmatoknak adott függetlenség hatásai a francia állampolgárságra.
Tribalat, M.: Külföldiek bevándorlása a Német Szövetségi Köztársaságba.
Houdaille, J.: Amerika népessége Kolumbusz Kristóf előtt.
Pressat, R.: A demográfia egy évszázada a Nemzetközi Statisztikai Intézetnél.
Leridon, H.: Január 1-i fogamzások (vagy szeptember ajándékai).

JASA
Journal of the
American Statistical Association

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 394. SZÁM

- Meier, P.*: A szakértők tanúvallomásainak megbízhatósága.
Fisher, F. M.: Statisztikusok, ökonometrikusok és egymásnak ellentmondó jegyzőkönyvek. A statisztikusok szakértői szerepe az igazságszolgáltatásban.
Smith, S. K.: A népességbecslés lakásegységen alapuló módszerének áttekintése és értékelése.
Montgomery, M. R. – Richards, T. – Braun, H. L.: A gyermek egészsége, szoptatás és túlélés Malaysiában.

Engle, R. F. – Granger, C. W. J. – Rice, J. – Weiss, A.: Az időjárás és a villamos energia értékesítése közötti összefüggés félszimmetrikus becslése.

Prentice, R. L.: Kiterjesztett béta binomiális eloszlást alkalmazó bináris regresszió kovariancia mérési hibák által indukált korrelációjának megvitatása.

Dinse, G. E.: A gyakoriság és a halálozás nem paraméteres becslése állatkísérletekben, hiányos halálloki adatok esetén.

Wolter, K. M.: A felvételi kör hibáinak néhány modellje népszámlálási adatok számára.

Cowan, Ch. D. – Malec, D.: Számbavételi-újraszámavételi modellek.

Fay, R. E.: A nem válaszolás típusainak okozati modelljei.

Rubin, D. B. – Schenker, N.: A hiányzó értékek többrétű pótlása az egyszerű véletlen mintákon alapuló intervallum-becslés során elhanyagolható mennyiségű nem válaszolás esetén.

Bye, B. V. – Schechter, E. S.: A válaszadási hibák becslésének latens Markov-féle modellel való megközelítése többhullámú paneladatok esetén.

Marquis, K. H. – Marquius, S. – Polich, J. M.: A válaszok torzítása és megbízhatósága érzékeny területeken végzett felvételek esetén.

Juster, F. Th.: Válaszadási hibák az időfelhasználás mérésében.

Andrews, F. M. – Herzog, A. R.: A felvételi adatoknak a válaszadó életkorával összefüggő minősége.

Czaja, R. F. – Snowden, C. B. – Casady, R. J.: Számviteli torzítás és mintavételi hibák, a ritka jellemzőkkel bíró népesség többszörös számbavételi szabályok alapján végrehajtott felvételében.

Easton, G. S. – Ronchetti, E.: Általános nyeregpont megközelítések az L statisztikára való alkalmazásokkal.

Peixoto, J. L. – Harville, D. A.: Kiegyensúlyozott egyutas véletlen modellel végzett alternatív előrejelzések összehasonlítása.

George, E. I.: Minimax összeszűkülési becslések kombinálása.

Zeller, A.: Aszimmetrikus veszteségfüggvényeket alkalmazó Bayes-féle becslés és előrejelzés.

Brown, P. J. – Payne, O. D.: Aggregált adatok, ökológiai regresszió és szavazási átmenetek.

Efron, B.: Mennyire torzított egy előrejelzési szabály látszólagos hibaaránya?

Jennings, D. E.: A következtetés helyességének megítélése a logisztikus regresszióban.

Haber, M. – Brown, M. B.: Log-lineáris modellek alkalmazható maximum likelihood módszerek kiszámítási kényszereknek alávetett várható gyakoriságok esetén.

Koehler, K. J.: Hiányzó kontingencia-táblákra alkalmazott log-lineáris modellek illeszkedési tesztje.

Fatti, P. – Hawkins, D. M.: Variálható kiválasztás a heteroszkedasztikus diszkriminancia elemzésben.

Simon, G. A. – Simonoff, J. S.: Diagnosztikus grafikonok a hiányzó adatok részére a legkisebb négyzetek módszerével végzett regresszió-számításban.

Kobayashi, M.: Két lineáris regresszió-koefficiens készlete közötti egyenlőség hatástesztje egyenlőtlen reziduális varianciák esetén.

Eubank, R. L.: Megjegyzések az előzetes illeszkedési értékekről és a nem lineáris regresszióról.

Morgenthaler, S.: Egy elhelyezkedési paraméter robusztus konfidencia intervalluma: alaktani megkülönböztetés.

Boyd, M. N. – Sen, P. K.: A rendezett alternatívák egyesített keresztmetszeti rangtesztje az ANCOVA (kovarianciaelemzési) modellekben.

Koch, P. D. – Yang, S.-S.: Két olyan idősor függetlenségének tesztelési módszere, amelyek visszavezethetők a keresztkorrelációs függvény egy potenciális sémájára.

Nyblon, J.: A determinisztikus lineáris trend tesztelése idősorokban.

Louv, W. C. – Littel, R. C.: Egyoldalú binomiális tesztek kombinálása.

Sadooghi-Alvandi, M.: A rész minta méretének megválasztása a kétlépcsős mintavételben.

statistische nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 8. SZÁM

Bartunek, E.: Munkakörülmények. Az 1985. szeptemberi mikrocenzus főbb eredményei.

Foglalkoztatás és munkanélküliség kerületek szerint 1986. január végén.

Wolf, W.: Nem önálló személyek és nyugdíjasok jövedelmének alakulásához kiválasztott adatok, 1985/1986.

Wolf, W.: A nem önálló személyek magas és alacsony jövedelmei. Az 1985. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Wolf, W.: Az Ausztriában foglalkoztatott jugoszláv és török munkások személyi és háztartási jövedelmei. Az 1985. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Vollmann, K.: A nem önálló foglalkoztatottak háztartásainak jövedelme háztartásfajták szerint. Az 1985. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Wolf, W.: A munkanélküli, a szociális segélyben részesülők és a melléküzemági tevékenységet folytató mezőgazdák háztartásainak fogyasztási kiadásai az 1984. évi fogyasztási felvételben.

Dungler, H.: Építkezési tevékenység, 1985.

Göttl, F.: Szarvasmarha- és sertésszámlálás, 1986. június 3.

Rohrbück, G. J.: Az osztrák baromfi- és tojásmérleg, 1986.

Haupt, L.: Vadászati statisztika, 1985, illetve 1985/86.

Turetschek, K.: Az osztrák népgazdaság energia-termelése és -felhasználása, 1984.

Turetschek, K.: Az osztrák ipar termelési értéke 1985-ben.

Enge, I.: Dologi javak termelése, magas- és mélyépítkezés, nagy- és kiskereskedelem, energiaellátás 1986 első negyedében.

Hözl, E.: Ingatlankezelés, 1985.

Franz, A. és munkatársai: Az osztrák nemzeti jövedelem, 1985.

1986. ÉVI 9. SZÁM

Ladstätter, J.: Népszámlálás, 1981. Munkaadók (mágn és közületi).

Volecka-Zaidler, S.: Kultúra és szabadidő. Az 1985. decemberi mikrocenzus eredményei.

Foglalkoztatás és munkaipac, 1986. április-június.

Vollman, K.: Nyugdíjasok személyi és háztartási jövedelmei. Az 1985. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Wolf, W.: Az élelmiszer és az alapszükségletek aránya, az 1984. évi fogyasztási felvételben.

Wolf, W.: A háztartásfő iskolai végzettsége és a lakásalap mint az 1984. évi fogyasztási felvétel rétegzési kritériumai.

Vocelka-Zeidler, S.: Felszerelésbeli eltérések az egyedül élők háztartásaiban. Az 1984. júniusi mikrocenzus eredményei.

Janik, W.: Lakásra fordított kiadások 1985-ben. Az 1985. márciusi – 1986. márciusi mikrocenzus eredményei.

Rohrbück, G. J.: Az állattartás élelmezési mérlege az 1985. naptári évben.

Haupt, L.: Haszonállattartás, 1985.

Mistelbauer, Z.: A tartományi igazgatási szervek energiafelhasználása, 1985.

Schürer, A.: A polgári légiforgalom, 1986. első félév.

Zajic, H.: Az államhatárok áruforgalma, 1984.

Kniess, J.: Testületi adóstatisztika, 1982.

Ondrasch, F.: Az 1979 és 1984 közötti pénzügyi kiegyenlítési időszak.